

KONSTANTINÁPOLY TÖRÖKORSZÁG FŐVÁROSA.

IRTA

B. HORVÁTH MIKLÓS.

ÚJ OLCÓ KIADÁS.

Ára 1 frt.

BUDAPEST, 1877.

LAUFFER VILMOS TULAJDONA

LAUFFER VILMOS, könyvkiadó-hivatalában

Budapest, IV. kerület új világ-utca 19. sz. a.

következő érdekes művek megjelentek és kaphatók:

A herczeg Eszterházi család fővadászatai Ozorán. Vadászati diszalbum. Ferencz József császár, Magyarország apostoli királya ő Felségének ajánlva. Prestel J. G. európai híró s az érdeklött vadászatokban jelenvolt állatfestőnek a helyszinén felvett vázlatok után készült eredeti festményei után állitatott elő. A széleket bele nem értve 12 hüvelknyi hosszú és aránylagos szélességű tiz fényképpel, a vadászon jelenvoltak arczképeit felmutató, könyomatú szélékitményekkel ellátott diszes lappal s vadászati helyiségek térképeivel. A gyönyörűen nyomott szöveg szélessége 4-rét. 34 lap, melyben a vadászati kürtjelek hangjegyei s az elejtett vadak mennyiségéről szóló vadászlajstrom járulnak. Ára színezetlenül 48 frt. Színezve 80 frt.

Soborsini gróf Forray Iván eredeti rajzai és jegyzetei szerint készült „Utazási album“ (Olaszország, Malta, Egyiptom.) ^{21/27} nagyságú ivrét, 86 lap szöveg, 40 kőmetszetű színnyomatu, mesterileg készült táj- és néprajzi kép, két könyomatu arczkép és számos fametszettel. Réznyomatu papíron. Diszes fémsark és középcsinnal 100 frt. Pompás egész bőrkötésben 120 frt.

Hunfalvy János. Budapest és környéke. Eredeti képekben rajzolta Rohbok Lajos. Aczélba metszették korunk legjelesebb művészei. A történelmi és helyirati szöveggel és 24 aczélmetszettel. Kötve 6 frt, csinosan kötve 10 frt. Ugyanez német szöveggel. 6 frt, csinosan kötve 10 frt.

Argis Gyula. VIII. Henrik hat házassága. Ford. Hang Ferencz. Tartalma: Aragoniai Katalin. — Boleyn Anna. — Az ellentállás. — Az elválás. — A trón. — A verpad. — Seymour Johanna. — Az egy nap királynéja. — Howard Katalin. — Pau Katalin. — Néro és VIII. Henrik. 1 frt.

KONSTANTINÁPOLY TÖRÖKORSZÁG FŐVÁROSA.

IRTA

B. HORVÁTH MIKLÓS.

ÚJ OLCÓ KIADÁS.

Ára 1 frt.

BUDAPEST, 1877.
LAUFFER VILMOS TULAJDONA.

Nem érezték-e önök hideg tavasz kezdetén ama sovár vágyat a nap forró sugárai után? nem pillantottak-e neheztelve ama bérczek tetejére, melyeken a hó mocsoktalan fehére oly makacsul tartja magát, s nemde lassunak tetszett a fák zöldülése, a bimbók fakadása? Nem álmodoztak-e hideg, harmatos éjelen fényes, déli napfényről, cziprusok lombjairól, vagy tán pálmák gyümölcseről!

S a merengés e perczében, a kedély magyarázhatlan benyomásai közt, nem futotta-e át egy vágy lelköket, egy titkos sohaj, hasonló a gyermek ohajtásához, mely ösztönszerűleg kap egy ismeretlen tárgy felé, hasonló a fecske nyugtalanságához, mely elhagyja fészket, hogy tengereken túl repüljön?

Én mindezt éreztem.

Czélom nem a civilizált világ vala politikai és társadalmi színhelyével, melynek kisebb vagy nagyobb szerü másolatját majd mindenütt feltaláljuk, hanem a természet, a tenger hánykódó hullámaival, a szigetek gránit-oszlopzatai, a középtenger, Európának e tisztelet gerjesztő kerete — s a mi azon túl fekszik, Afrika homokpartjaival. . . .

De mindenekelőtt Konstantinápoly !

A régi Bizancz ! Róma húga, az ős görög Colonia, e csaknem megvetetlen erősség, melyet Constantin márványpalotákkal gazdagított, hogy nevét megörökítve a birodalom támasza s legfényesebb gyöngye legyen.

A büszke Stambul ! melynek hatalmán megtört a kereszténység fegyvere, mint a hullámok, melyek falait csapdossák, melynek vérszín zászlóján a félhold, mintha veres felhő kíséretében járna, mindenütt rémülést és szenvedést hagyott maga után.

Stambul ! melynek eszméje száz meg száz éves szenvedéseinkkel azonos, mely nemzeti történelmünkben oly fontos szerepet játszott, mely annyi borut és gyászt halmozott reánk, s visszalökte évek százaira nemzeti létünk és fejlődésünk folyamát.

Stambul végre, mely mint bösz zivatar után

napsugár, gyűlölet helyett mosolylyal fogadott, s mintegy kiengeszteléseül a multnak oly nemes vendégszeretettel karolta fel ujabb időkben menekülteinket.

Konstantinápoly ötszázezer lakosával, mecseteivel, pompás kutjaival, serailjával, e roppant város faházaival, mely szüntelen gyul, ég s mint phö-nix, hamvaiból ujból támad... ez volt czélom !

Nem fárasztom önöket, kiindulásom kevésbé érdekes tapasztalataival, csupán fölületesen legyen említve, hogy Erdélyből utazva, szükségkép Oláhország fővárosán kellett átmennem.

A ki az ellentétek barátja, itt bőven részesülhet bennök, akár a franczia műveltség külmázát elsajátított boyárokkal társalkodják, akár a legszomorubb viskók mellett emelkedő paloták felett elmélkedják, mindenütt nyomor és gazdagság, álműveltség és tudatlanság.

Valódi meglepés várt reám, midőn a hely szokásaival ismeretlen, gyalog mentem egy nap a játékszinbe.

A rossz kövezet s rémitő sár várakozásomat annyira lehangolták volt, hogy egy meglepős zene-

kar, s türhető diszitmények előrelátó phantasiám körét tulhaladták.

S ím egy pompás előcsarnokba léptem, melynek kinézése valóban nagyszerű, s mindennel ki van állítva, a mit fény s izlés nyujthat. A színház belseje, mely annak a minek kell lennie, tökéletesen megfelel, ragyogó csillárokkal volt világítva; a bársonykárpitos páholyoktól a földszinig a legdíszebb s öltözkéiben feddhetlen közönség, mely egy láthatlan hidon seregeltetett tán ide, vagy oly utcákon, hol esőviz helyett rózsaharmat cseppek peregték. . . .

A rejtély egyszerű: Bukarestben senki sem jár gyalog — senki, a szó legszorosabb értelmében — sem éjjel sem nappal, sem ügyben, sem mulatságból, s az emberi láb oly szükség fölötti eszköz, mint napjainkban a buzogány vagy kopja.

Létezik ugyan e városban is egy igen szép sétatér, de alig látogatják.

A „chaussée,” e hosszú hárssor, mely az országutnak egy részét képezi, s mely tömve van szekerekkel, ez az igazi mulató helye Bukarestnek. Kocsizva tölti a divatos világ az estét s az éjnek egy részét; a robogó kocsik vagy birzsárok majd

összecsoportosulnak, s megállnak, nem mintha gazdáik kiszállanának, oh nem — a négy láb széles-szégü „phaetonok“ társalgási termekké válnak, melyeken az ismerősök egymással kényelmesen beszélgetnek; az arszlány szivarra gyújt, a delnő fagylaltozik, vagy bókokat fogad, rendesen kevés ellenszegüléssel.

Mert habár a szépnem lényegében mindenütt hasonló, az oláh hölgyek tán kevésbé leplezik el vonzalmukat, vagy tán kevésbbé igyekeznek elfojtani.

De ha e bájos arczokon a mosoly epedőbb, a szem sugara égetőbb, s a küzdés ereje kevésbbé szijas, sok részben menti őket a férjek könnyelműsége, romlottsága, vagy engedékenysége.

Az a néhány nap, melyet e városban töltöttem, eléggé meggyőzött állításomról, miután sehol sem könnyebb ismerkedni, mint itt; e nyájas nép nem kérdi őseid lajstromát, nem várja a körülmények „àpropos“-ját, hogy veled társalogjon, s kezét nyujtsa: barátsága, mely többnyire rögtönzött s nem hosszas ismeretség ajándéka, szintoly udvarias, mint érdekes, váratlan s meglepő.

Okulva tapasztalatomon, gondom volt bérko-

csimat egész napra fogadni, melyen bejártam a várost, megtekintve nevezetesebb épületeit.

S bárha rendkívülit nem mondhatok, az összes benyomást sajátságosnak találtam.

Némely házak s főleg a templomok stylje előttem merőben idegen alakot képeztek: a barna arczok, a contemplativ életmód, a kényelmesen hegyélők, a törökdohány illatos füstje, maga a nap olykor égető sugarai, minden egy melegebb éghajlat közelét hirdették s kelet előpostáiként tűntek föl.

Daczára mindezeknek, vagy tán épen azért, kétszeres nyugtalanságot éreztem utam mielőbbi folytatására, mint az olvasó, ki az előbeszéd után a könyv lényegére vágyik; az érkező, ki az előcsarnokból a pompás termek belsejébe siet.

Eljött végre a reggel, melyen utolsó pillantást veték e terjedelmes városra.

Délben egy óriás nagyságu társaskocsin Giorgio felé robogtattam.

Hasztalan keresek, nem találok megfelelő szót e sebesség kifejezésére, mely a villámnál és gőznél valamivel lassubb, s mely napirenden van az oláh-földön.

Tizenkét, mondom tizenkét rendetlenül fogott ló vágtatva ragadta a kocsit.

Ily gyorsasággal csak uralkodókat visznek körutjaikban!

Ily kiméletlenül csak foglyokat visznek! tévém hozzá egy sohajjal, néhány fájó lökést érezve, miután a kocsis lovaitól sebességet követel, s e jámbor állatok mit sem tudnak az ember oldalbordáiról.

Az ut, mely Giorgevóra vezet, semmi érdekest nem nyújt; még napvilágon érkeztünk oda.

A szálloda tulajdonosnéja magyar, kinek konyhája azonban legjobb érzelmei daczára sem tartotta meg nemzeti jellegét, s a boyár izlésnek, s török szokásoknak hódolva, borzasztó zagyvaléka volt a gastronomiai cosmopolitismusnak.

Mosolyogva nyújtá előmbé készítményét.

E nőben árnyéka sem volt annak a lovagias ambitionak, mely Condé szakácsát öngyilkosságra vezette.

Reggel egy ausztriai gőzösön folytattam utamat azon a vizen, melyet német folyamnak neveznek, bárha csak nálunk tűnik föl egész méltóságában s csak itt fogjuk föl jövőjét.

A hajó ama gözösök egyike volt, melyek kényelmeikről elég ismeretesek. A magyar utasok nagyobb része elmaradván, még pesti eseményekről hallottam imitt-amott beszélni idegen ajkakon, míg az új állomásokról érkezők közbevegyülvén, e mulékony emlékek is elhaltak, helyet adva új benyomásoknak és eszméknek.

Tudva van, mily meglepő gyorsasággal következik uton az ismerkedés, e véletlen találkozásokban kétségkívül van valami érdekes, e mulékony, rövid perczekben van bizonyos mélaság, ha lelkünkben csak egy húr rezzent volna is meg, ha gondolkozásainkban és kedélyeinkben csak némi öszhang mutatkozott. Alig tudjuk eléggé fölhasználni az időt, hogy benyomásainkat elmondjuk, eszméinket kicseréljük, néha a végállomásokon tán szívünket öntenők ki, . . . midőn az elválás kikerülhetlen, s a viszontlátás örökre bizonytalan.

Mily varázsló, mily érdekes egy zsufolt hajó! mily festői jelenet ama nyugtalan közönség, mely mint a hullám oly zajos, minden figyel, néz, nézetetlik, mindenki keres egy szép tájt, melyen szemeit legeltesse, vagy egy vonást arczodon, melyhez rokonszenvet érez; mindenikből physiognomista, La-

vater válik, a lélektan iskolája gyakorlati terén! s mily hamar fölfedezzük azt, a mit kerestünk; a turista utitársát, a költő eszményét, a kalmár barátját, a politikus elvrokonát. Csoportozatok alakulnak, változnak, míg végre mindenki helyét meglesi.

Első ismeretségem egy fiatal franczia volt.

— Ön Konstantinápolyba utazik? — kérdém alkalmilag.

— Oda uram.

— Magam is, de onnan?

— Afrikába, tán a nubiai pusztákig . . .

— Utitársak lehetünk.

— Egy feltét alatt.

— Ha?

— Ha ön nem kereskedő . . . tisztelem becsülöm ezt az osztályt, de nem tudok megbarátkozni vele: utógondolatja mindig a haszon, végszáva az állampapírok.

— Nyugodt lehet e részben.

— Tehát együtt megyünk, ön vigasztalni fog forróságban és szomjúságban.

— S ön mulattatni eredetiségével.

Barátok lettünk.

Itt eszembe jut honfitársaim hagyományos né-

zetének alaptalansága, miszerint az idegen földre zarándokló hazulról vigyen magának utitársat.

Az emberi sziv dicsőségére legyen mondva, nem kellenek évek a barátságra, s nem szükség, hogy két ember bölcsője óta ismerje egymást hibáival és ferdeségeivel ama szoros kapocs megkötésére, melyet rokonszenvnek neveznek.

Ez az ember, kivel a véletlen hozott össze, ki nevemet Messinában kérdé először elválásunk végperceiben, ezer gyöngédséggel, előzékenységgel halmozott el egész utunk alatt; s bizonynyal az élet bármily körülményei közt komoly és őszinte baráti szolgálatokra lett volna képes.

Eredeti és élénk vidorságu társalgása sokat malattatott.

Csupán nemzetiségem felett nem tudtunk tisztába jönni, midőn hallá, hogy ausztriai s mégis magyar, hogy magyar s mégis erdélyi vagyok.

A personal unio eszméjét bizonynyal nem értette volna meg.

Második ismeretségem egy fiatal orosz hölgy volt, ki bátyjával Odessába utazott.

Nem kerestem e társaságot, sőt inkább kerül-

tem elein, annál a politikai ellenszenvnél fogva, melyet oly nehéz legyőzni még a társas életben is.

De e bájos arcz szabályos vonásain, a sötét szemek tiszta fényében, e piros ajkak őszinte mosolyában hasztalan kerestem előítéletemnek táplálékot, e kedély oly szeplőtlen, e lélek oly fogékony s költői volt, szavaiban annyi szellem rejlett, hogy megszégyenülve érzém magam.

Bátyjához fordulék, társalgásunk komolyabb irányt vett; meglepetve hallgattam ezt az embert, ki szakismerettel és részrehajlatlanul fejtegette hazája állapotját, ki nem igyekezett elfojtani rokonszenvét más népek küzdelmei iránt s nem birta legyőzni olykor lelkesedését.

A szabadság szeretete, melyet Isten lelkünkbe oltott, kétségkívül minden népek közös tulajdona, s a finni öböltől a jó remény fokáig nincsen kebel, mely fogékonytalan maradna. A zsarnokság rendszere fátyol a népek méltóságos arczán, lepel a szíveken, mely alatt hangosan vernek.

De bocsánat eltérésemért; nekünk utaznunk kell, még pedig gyorsan, Fulton segélyével.

Mint ködfátyolkép, tűnnek és enyésznek Sili-stria a kitartás és hősies védelem emlékeivel, Hir-

sova jelentéktelen török helység, Braila Oláhország második városa.

Im már Galatz előtt vagyunk.

Galatz tágas kikötőjével, árboczerdejével: Galatz végre, mely, mint minden kikötő, sajátságos, élénk és piszkos, mint Livorno, Genua, maga Nápoly, költőisége daczára.

A kalmár, ki reszketve várja vitorláit, az üzér, ki merev számításokon töri eszét, e benső tusában, a sorsjáték változó fordulatai közt, tán kevésbbé fogékony külbenyomások iránt; de a turista idegzetét mindig kellemetlenül érinti a ronda nép, a különböző czikkek olykor kellemetlen rossz szaga, a fejszédítő lótásfutás, melynek célját nem ér ti.

Csak vonakodva szálltam ki, megtekintendő e várost oláh-bolgár lakóival, mely egy szép kilátáson kívül semmi érdekest nem nyújt.

A kikötő, valamint egyáltalában a dunai és Lloyd gőzhajótársulat kikötői, itt is kényelmes s minden szükségességekkel föl van szerelve — mi szerfelett fontos — s érthetővé teszi azon önbizalmat, mellyel e társulatok a concurrentiának elébe nézhetnek.

Estve, mikor jegyet váltottam a Lloyd gőzösre,

látogatást tettem orosz utitársunknál, a ki hugával egy muszka hajóra szállott át, a társaság néhány tagja példámat követte, s nemsokára kedélyes kört képeztünk a fedélzeten, melyet a bucsu órája még érdekesebbé tett. — Az est pompás volt, s ha van költészet a hold méla fényében, melyet annyi rosz költő megénekelt, bizonynyal legbájosabb, midőn a hullámok tükrén törik meg, vagy árboczok felett ragyok.

Olga (igy hívták a szép hölgyet) theát rendelt s hófehér kezével nyujtá az italt, melyet ha méreg lett volna sem utasítottunk volna vissza.

De nem volt méreg, hanem valódi pompás thea, mit chinai ujjak szedtek gondosan s púpos tevék hozhattak Ázsiából.

Azt állitják, rendkívül hat a phantasiára. Nem tudom, de annyi igaz, hogy soha jobb theát nem ittam és soha hold fényesebben nem ragyogott.

Midőn hajónkra tértünk már késő volt — a Lloyd gőzös, mely csinosságára sem hasonlitható a franczia gőzösökhöz, mint minden tengeri hajó, búsnak és komolynak tetszett.

Reggel, midőn a napsugarai s a mozgásba jött

hajó fölserkentének, már a Szulina torkolat felé evezünk.

Elhagyva a Szent-György kart, a szem műveletlen réteken s náddal benőtt partokon tévedez.

A Duna, mely eredetétől idáig annyi kisebb s nagyobb folyót vesz föl medrébe s oly közel van már a tengerhez, itt váratlan képet nyújt; az utas, ki hullámain napokat töltött s megszámlálta mér-földei hosszát, kétszeresen jogosítva érzi magát e helyen legkiterjedtebbnek s legszélesebbnek gondolni — s im csalódik!

A méltóságos folyam, mielőtt árjait a tengerbe öntené, egészen a mélységbe vonul, partjai összeszorulnak, mint a sziv kamrái, vizei szorosan átölelkeznek még egyszer végbucsurá, mintha az anyaöböl nem tudna tőlök megválni, vagy féltené a tenger hideg keblétől. . . .

Szemem hosszan csüngött a természet e különös játékán, mely annyi anyagot nyújt a phantasiának, főleg midőn látjuk, hogy e bájos folyam még a tengerben is megtartja színét bizonyos ideig s végületlenül zuhan sós medrébe, míg végre lassankint elenyészik, legyőzve a szilaj hullámoktól.

Szorult kebellet álltunk a fedélzeten: a Fekete-tengeren valánk

Tengert látni először, vagy tizedikszer, mindig megható.

Szemeink első tekintete az Istent keresi, ki megvédjen e végtelenség közepett, e fényeshaboktól, melyek oly csábítók, e hullámok ölelésétől, melyek oly puhák s mégis oly szilajok, e titkos mélységtől, mely mérhetlen, mint a szenvedély. . . .

Az égre tekintünk, mondom, s e két végtelenség hasonlata, e két elem öszhangja az, a mi megnyugtat. E ragyogó csillagok, hová lelkünk fohásza repül, nem sujtanak le, mért bántanának a sima vizek?!

A tenger csak addig ijesztő, míg az enyészet medrének képzeljük, míg a halál eszméjével azonos, míg egy hideg sirt, egy nagyszerű temetőt látunk benne.

De ha a természetbuvár, vagy csak a vizsgáló elmélet szemeivel nézzük: ha eszünkbe jut, hogy mélysége nem a halál, hanem az élet hazája, hogy itt is, mint a föld színén növények virágoznak, ásványok tenyésznek, ezer élő lény lakik, azzal a különbséggel, hogy e növényzet még frisebb, gyön-

gégebb, a színezet még élénkebb, festőibb, a kincsek még drágábbak, az élet még rejtélyesebb, költőibb! könnyen megbarátkozunk vele.

Hosszasan merengve a kék ég és zöld tenger felett, azon vettük észre magunkat, hogy a föld, melyről megfeledkeztünk volt, végkép elmaradt.

Ez az a pont, melyen az ember szívében még a kevésbbé fogékony emberben is egy fájó gondolat támad — eszünkbe jut a haza, feledhetlen háttáraival, barátaink s rokonaink végbucsuja — s az az eszme, hogy egyedül állunk, hiában nyujtanák felénk karjaikat, hiában hangzana ajkaikról egy édes szó, nem hallanók — e gondolat mélasággal tölt.

De minthogy e kedélyhangulat általános s az ember ösztönszerűleg érzi, hogy kölcsönös vigaszra s bátorításra van szüksége, a társaság nem fészes, s mindenki siet letörlni a borut szomszédja arczáról.

A kapitány, ki ugyszólva sarkpontja a társaságnak, ki felé fordul minden szem a vész perczében, felszólítatlanul vegyült a társalgásba; de udvariassága daczára sem lelt elég szavakat a szép

nem megnyugtatósára s a kérdések megfejtésére, melyekkel elhalmozták.

Neje, egy fiatal olasz nő, kivel szerencsém volt anyanyelve édes hangjain beszélgetni, jobban megismertetett a tengeri élettel.

E nőnek sajátságos sors jutott.

Esküje után rögtön férjét követve, egy éve, hogy szakadatlanul a tengeren tartózkodik.

A tenger volt a női pir első tanuja, a hullámokon tűnt fel számára az ismeretlen új világ, melynek boldogságát a földön nem ismerte, itt virult a menny sugárzó színeiben, mint az Oceanból feltűnő nap. . . .

A tenger volt férjén kívül leghivebb barátja, melynek szeszélyét megszokta, melytől nem félt, s melynek haragját mosolyogva nézte.

Mily költői! a tenger végtelenségén élvezni a szerelem mindenhatóságát, e titoktartó, néma habokkal közölni csupán a kebel örömeit, a sima tenger és mosolygó ég közt tölteni mézes heteit . . . ringatva, mint gyermek, távol a világ gonoszsága s az ismerősök szerénytelen mosolyától, nem zavartatva egyéb, mint csupán a szél süvöltése és a hul-

lámok viharos ölelgetései által, mily költői! s mily kevés nő vállalkoznék e boldogságra.

Bealkonyodott, már csak a csillagok világítottak, midőn egy gyöngé női kéz érinté vállamat: a kapitány neje volt.

— Ön az égi boltozaton gyönyörködik — mondá mosolyogva — holott a tengernek is vannak csillagai, pillantson csak a habokra.

Valóban a tenger színén mint megannyi ragyogó pontok világítottak azon a vonalon, hol elhaladtunk volt.

Tudva van, hogy phosphorizáló parányi állatkák teméntelen serge okozza e tüneményt.

— Szép — felelék — de mulandó, mint minden földi, holott ama csillagok örökkévalók.

Az ifju nő sohajtott e köznapi mondatra; e gyermekded, tiszta kedély tán még a boldogságban hitt, s tán most először jutott eszébe a mulandóság.

Pajkosan rohant férje karjaiba, hogy elűzze e gondolatot.

Én ezalatt utitársammal vacsorára mentem, hogy étvágyunkat üzzük el, mely a tengeri sós légkövetkeztében szerfelett követelő vendég. Csak ké-

sőn mentünk fekünni, de mindig igen korán annak, ki jól befüggönyözött hálósobájához szokott.

Nem tudom, álmodik-e az ember tengeren, midőn a légben csüngve képzelet magát s egy arasznyira felette egy vastag ember nyugszik, kinek lélegzetét érzi, mozdulatait hallja, s alatta szintén egy arasznyi távolságra egy más élő lény (sovány vagy kövér, ez semmit sem változtat), ki izlése szokásait követve, álmában beszél, sohajt, vagy köhög — midőn a verejték izzó csöppei folynak homlokodon s tüdőd már alig működhetik szabadon, midőn mozdulatlanul heversz, s mégis úgy tetszik; mintha nyilsebességgel haladnál, midőn minden nyugszik s egy tompa moraj szakadatlanul zúg füledben . . . valóban rémes álom — körülbelül ezt álmodják hajón.

Mily különbség a reggel.

A fedélzetet megmosták, mintha az éj köde elhomályosította volna, a tengerészek fölváltották egymást, a lég pompás, illatos, éltető, a nap lanyha sugaraival most ébred, a hullámok tisztán láthatók, a méla morajnak értelme lőn — virágok nem nyílnak, madarak nem énekelnek ugyan, de a fényes

habok, harmatos virágok s a tengerhullám csattanása zengzetes dal . . . .

Ez a költészet, ez a természet dicső költészete, midőn csak látni kell, hogy érezzünk, éreznünk mielőtt gondolnánk! ide ifju sziv, ide csüggedt kebel, ide költő fogékony lelkeddel!

Lassanként a fedélzet megnépesült, az elmélkedés csöndét megzavarák az emberek.

Még egy percz, s a horizon nem volt végtelen, a tenger és az ég közé a föld vegyült, elein csak alig láthatón, a bizonytalanság ködfátyolába burkolva, majd élénkebb, élesebb vonalokban a Cap Gülgrad hegyei látszottak.

A várnai öbölbe értünk.

Időnk volt a várost megtekinteni, mely faházaival, romlandó bástyaival, rendezetlen utczaival, méla cziprusaival tán kevésbé feltűnő, de mint minhely, melyhez nagyszerű események vagy históriai emlékek kötvék, érdekes. A mult nem tűnhetik el úgy, hogy külső nyomait ne hagyja; e nyomokat az idő, moha — jóllehet — ellepi, a fölhalmozott sir rétegeit nemzedékek lerontják, de meglátszanak, mint hegedt sebek a testen . . . s ha csakugyan elenyésznének is, ott a történész bús fáklyájával, ott

a képzelet ábrándos szelleme, mely a romokon jár, a szelek süvöltését hallgatja, a roskadt küszöbökre ül, a sír boltozataiba hat, letépi a szemfedeleket, kihozza a holtakat, s könyűket hullat a hősök véres homlokára!

Romulide Cannas. . . .

Ez volt tehát az a hely, hol egy király, s mi több, egy nemzet jobbjai elestek! hol hősök vívtak a hősi lélek öntudata nélkül s vitéz karok először védelmeztek egy igaztalan ügyet.

Ki ne ismerné nemzeti történelmünk e gyászos lapját! mely bűnei őszinte vallomásában is magasztos. S ki sirna e romokon, ha nem mi, magyarok!

Oh Várna! határid ki vannak tűzve, de rád ismerne a nemzeti fájdalom, ha az Oczeán közepén egy föl nem jegyzett pont volnál is. . . .

A mi e véres drámának tulajdonképeni színhelyét illeti, az egy hegyektől környezett tér, mit közeletről azonban nem láthaték.

Merengve ültem a tengerparton, midőn utitársam, ki mindenütt keresett, megszólította.

— Ódákat készít ön? vagy a habok morájának beszél, mint Demosthenes.

— Ódákat, felelek, oly modorban, mint ön készítne Lipcse térein.

Az ifju arcza elborult.

E könnyelmű, vidor nemzet, mely mindent levet, mely előtt semmi szent, meghajlik a nemzeti fájdalom előtt.

Karöltve menénk egy török kávéházba egy findzsa mokaát hörpölni.

Az előtt, ki a forrást színéről itélné meg, ki a gyümölcs zománczára tekint, mielőtt beleharapna, szóval, ki a külszinről következtet, e salakos ital persze nem igen kínálkozó, de ha egyszer megízlelte, csakhamar meggyőződik pompás minőségéről; ez az erejéből, zamatjából semmit sem vesztett ital nem csak hatásaiban, de ízére is kellemes, s bámulandó, hogy a civilizált népek be nem fogadták.

Készítése módjáról csupán annyit tudok, hogy a kávészemeket nem örlik, hanem törlik.

A gözös kürtőjéből tolongó füst, mely ezalatt tömörebb alakot váltott, értésünkre adá, hogy nincs mit tétováznunk, hajónkra tértünk; úgy tetszett azonban, hogy a hajó bár horgonyt vetett, mintha mozgásban volna, a környező hullámok szintén nyugtalanabbaknak látszottak; de mi figyelmünket legin-

kább magára vonta, az két tengerész kíváncsisága volt, kik kezök árnyékával elhárítván a nap sugarait, úgy tettek, mintha valamit keresnének, vagy fölfedeztek volna a távolban.

Ösztönszerűleg mi is arra néztünk, de nem látván egy bárányszerű, hasonló fehér pontnál egyebet a horizonon, vizsgálódásuk okát tudakolók.

— Kérdezzék a kapitány urat — felelt az egyik mosolyogva; de e mosolyban semmi megnyugtató nem volt, holott a másik tengerész inkább bámulni látszott tudatlanságunkon.

Ezalatt az ebédlő teremben pompás terítékü, rakott asztal várakozott reánk; a többi vendégek között mi is helyet foglalánk. De mielőtt az illatos keleti dinnyék hasábjából szelnénk, vagy az azon friss „caviárt“ megízleltük volna, siettünk a kapitányhoz felvilágosítást kérni a két tengerész vizsgálódásai felől.

— Ah, önök semmit sem gyanítanak? — kérdezint azzal a kevéssé megnyugtató mosollyal, — elmondom tehát — tevé hozzá, egy pohár piros bort üritve: — e sötét pont, melyet önök alig vettek észre, de mely a tengerész gyakorlott szeme előtt nem titok, azt jelenti, hogy tengeri vihar lesz, s

ugyan sietnünk kell, hogy ebédünket nyugodtan megehessük, mit a hajó mozdulatairól ítélve, alig hiszek. . . .

A kapitány e néhány szava elég volt arra, hogy mindnyájunkat megzavarjon.

Mindig gyűlöltem a prófétákat és jósnőket, de meg tudnám bocsátani, ha hirtelen halállal vagy egy szép nő karjai közt gyilkos törével fenyegetnének, annyival is inkább, minthogy e halálnemben valószínűtlensége mellett tán némi költőiség volna.

De midőn valaki egész hidegvérrel azt mondja, hogy az ebéd, mely oly izletes, melyre ön egész nap vágyott, nem fog befejeztetni, e pompás falatokat más eendi meg . . . e jóslat barbar és megbocsáthatlan; mert nem csak hogy valószínű, hanem háttartalanul kellemetlen is.

Daczára e jóslatnak siettünk ebédhez látni, de a hajó néhány rendetlen mozdulatja megingatta reményünket.

A nők, e félénk gerlék, kiknek oly jól áll a félelem s kik előre sejtenek minden bajt, rendre felkeltek.

Isten veled ebéd! isten veled csemege!

Mindnyájan a fedélzetre sieténk.

Eddig csak a tenger kellemeiről szóltam, de nem hallgathatom el, hogy a Pontus Euxinus a legroszabb, a legvészesebb minden tengerek közt; sőtét vizei ha egyszer háborogni kezdenek, nem ismernek határt, sem kiméletet, minden év, minden hó gyászos eseményeket jegyezhetne föl; csakhogy e sirba merülő hajósoknak és családoknak nincs emlékszobruk, az olykor széttörve uszó árboczokon kívül, melyeket a hullámok végre is elnyelnek, csak hogy e fulladó keblek halálcsengetyűjét, utolsó kiáltásait senki sem hallotta, csakhogy e haldoklók szemeit senki sem fogta be.

S miből ered a vihar, mely bösz, mint a gyűlölet, gyors, mint a harag? néha fontos okok, néha egy zephir idézte elő . . . a szellő, mely rózsailattal terhelve száll a partról, egy hullámot érint, ez egy mást, ez egy harmadikat, míg e játszi ölelés viharos őrjöngéssé fajul, habok fejlenek, a vihar kitörli a nap fényes arcját a tenger sima tükréről, színe elhomályosul, keble föllázad, forr, dühöng. . . .

Vagy ha orkán idézte elő: megrohan mint orgyilkos a pusztákon, lecsap mint ölyv, széttipor mint villám!

A vést, melynek előjeleit láttuk, mi sem ke-

rültük ki, sőt gyorsabban és hatalmasabban fejlődött, hogysem gondoltuk.

Egy roppant recsegés, mely a hajó belsejéből hangzott, meggyőzte a kétkedőt s vérig fagyaltta a retteget.

A toronymagasságig emelkedő habok, a hullámok csapkodása, melyek a fedélzetig értek, a sápadt arcok, a tengerészek mogorva tekintete, a vezényszavak kiáltásai, mindez, nem igen kellemes, bárha némely utas, különös szeszélyből gyönyörködtetőnek nevezi.

Ám számoljanak öszintességökről.

Még egy hullámzat, még egy rendetlen lökés a hajó homlokzatán, s beállott az a perc, az a kikerülhetlen állapot az utasok nagyobb részére, mit tengeri betegségnek neveznek, s melyet részemről elég prózáinak tartok, bárha Byron varázshatalma öntudatában, a költői merészség tetőpontjára állva, bájos don Juanjában megénekelte.

Nem czélom, mint mondám, e betegséget tárgyalni, mely a földi szenvedések legkellemetlenebbike, de nem tehetem, hogy bámulatomat és boszankodásomat ki ne fejezzem azon, hogy mily részvétlenséggel viseltetnek az emberek e bajban egymás-

hoz. Valóban meglepő, hogy midőn az élet minden körülményei közt találunk valódi vagy álrészsávtre, midőn egy közönséges láz ismerőseinket ágyunk köré gyűjti, legjobb barátink hidegen néznek ránk e crisisben, mely száz hideglelés kinjaival mérkőzhetnék s a tantalusi kínok egyike. Sőt mi több, nem csak hogy a részsáv iránti jogát elveszti az ezen általános betegségben szenvedő pária, hanem megköszönheti, ha mosoly tárgya nem lesz, s mindezt nem a vadak közt, hanem bárhol a művelt világban.

Szívből fakadt ohajtásom, mit neked adhatok, nyájas olvasó, hogy soha se essél e kegyetlen bajba, s ha óvásomat fogadod, nem hajtandasz mindennekfelett azon praeservatívákra, melyeket philanthropicus utitársaid elődbe szabnak; az egyik hideg vizet fog ajánlani, jól judom, a más egy kis bort vagy rumot, a harmadik étlenségre kárhoztatand, a negyedik ellenkezőleg tanácsolandja, hogy jól reggelizzél, s így tovább . . . te pedig az első hullám csatolásán megrémülve, rendre megkisértended e charlatan szereket, mi elég arra, hogy biztosan tengerbeteg légy.

Midőn a vihar az éj sötét köpenyébe burkolva ellopódzott s csak utócsapatjai a nyugtalan habok

csatáztak még, midőn reggel felé teljes fegyverszünet lőn, a nők sápadt arczczal, a férfiak álmatlan szemmel jelentek meg; de a nap szépen sütött s a tenger nyugodt volt.

Panasz nem hallott.

Oh gyarló, hivékeny emberi sziv! oh gyöngeteremtés! boru után egy sugár — s minden feledve volt.

Valóban a tenger olyan mint egy kaczer nő, megcsal, vérig gyötör, ezerszer megátkozzuk, s alig várjuk a napot, hogy ismét sima tükrébe nézhessünk.

Éldeljük hát a gyönyört mohó tekintettel, mire a nap leszáll s ujból megvirad, ugy is czélunknál leszünk.

Vessünk egy pillantást a messze partokra, melyeket testi szemeinkkel ugyan nem láthatunk, de a hová képzelet szárnyain eljuthatunk.

Járjuk be ama zöld partokat kies völgyeivel, ülünk le a történelem muzsájával egy emelkedett pontra, honnan tán Sinopeig pillanthatunk, mely Diogenes hazája, Heraclia, Trapesus mind annyi görög coloniák voltak.

S ha a mult emlékeivel megrakodva, meggyő-

zödtünk, hogy e partok nem csak festőileg szépek, nem csupán a költészet varázs szellemeivel népesítvék, hanem egykor a művészet márvány szobraival ékesítette, s egy fogékony pezsgő nép lakta melynek lángoló szive magasztos érzelmekre s hőstettekre volt képes! Ha csalhatlan nyomait látjuk a polgáriasodás és virágzás, a cultura tökélye és hanyatlásának, ha eszünkbe jutnak ama véres csaták és világharczok, melyeket e tájakért küzdöttek, a dárdák zöreje, mely elnémitá a tengert, a nyilak zápora, mely mint sáskafelhő zugott le, ha a Bosphorus szorosáig hatunk, hol négy nép rendre vívott élethalálharczot, Ázsia Európával küzdött, a félhold a kereszten diadalmaskodott. — Ha megrakodva, mondom, e véres dráma, annyi fájdalom és költészet, annyi diadal és veszteség emlékeivel, egy pillantást vetünk a multból a jelenre, s meggyőződünk e tájak értékéről, melyeknek parlagban heverő földje csupán egy ápoló kézre sovárogo, hogy dúskálászokat teremjen; ama pompás város fontosságáról végre, mely geographiai fekvésénél fogva csupán egy hatalmas urra vár, hogy a félvilágnak parancsoljon: könnyen megértjük, fölfogjuk az északi sas szomjas vágyát e prédára, mely mint

sebzett ölyv kering még most is Konstantinápoly kupjai felett.

Czélunktól már nem valánk messze.

A Bosphorus-torkolat mintegy elősejtelve azoknak a meglepéseknek, melyeket Konstantinápoly nyujt.

Mohón és sietve reggeliztünk, némelyek már viradtakor a fedélzeten voltak.

A távozás mindig bizonyos, határozott benyomásokat hágy, holott egy ismeretlen helyhez közeledés bizonytalan s magyarázhatlan érzelmeket szül; oly sajátságos nyugtalanság ez, mely a lélek s kedély titkos működésének örökös réjtéye.

Feszült kebeivel s mosolygó arczczal pillantánk a Bosphorus regényes partjaira, midőn végre arra a keskeny, sima tengerre értünk, hol a képlet legfestőibb, elragadtatásunk tetőpontján voltunk.

Itt az összhang tökéletes, a meglepetés átalános lön. . . .

Mily szép! mily dicső! mennyei!

Szép és mennyei valóban . . . mint azok a ritka benyomások, melyeknek nincsen nevök, melyekről nem tudjuk elhatározni, melyik része volt bájlóbb, elragadóbb, hol az egyes részek szépségei egy össz-

hanggá olvadnak, a színek árnyéklatai egy varázsfényben összpontosulnak, hol levegő, szelid ég, kristály hullámokon megtört napsugár, méla cziprusoktól árnyazott tengerszin, regényes hegyek, tündérpaloták, merész, karcsu férfi alakok, fényes kardok, még fényesebb szemek! hol semmi sem hiányzik!

Hol mint egy kies álomtól ringatva a való felülmulja reményeidet s életedben tán először szebb a jelen a multnál.

Hol azon egy perczben Ázsiáról Európára nézhetsz és szemed azon egy tekintete két világrész tündérszépségét élvezheti!!!

S most azt kérdem, van-e kebel, ki ennél szebb-ről, költő, ki ennél merészebbet álmodott?

Vannak emberek, kik ritkán lelkesülnek, s azt állítják, hogy a való ha még oly szép sem felel meg a képzeletnek. — E fanyar igazságban magam is gyakran részesültem, s beutazván Európa különböző országait, mind azok a nagyvárosok, melyeket habár az ifjúság tompulatlan éveiben láttam, nem elégitettek ki; sőt Róma antik falaival sem volt kivétel, holott Konstantinápoly elragadott!

Miért?

Mert e várost természeti szépségei teszik oly bájlóvá; mert az Isten keze egyedül mulja felül a phantasia alakját, és Konstantinápoly szebb a világ minden részeinél, szebb Nápolynál.

Mert itt a színek fénye, változatossága, hogy azt mondjam, átlátszósága szüli a hatást. Láttam e várost éjjel, láttam nappal, s úgy tetszett, mintha a nap a holdtól kölcsönzött volna bájt, s a hold is nap volna.

De pillantsunk a partokra s látni fogjuk a zománczos viszfényt, a rezgő sugarakat, melyek cziprus vagy czédruserdők lombjait környezik.

Im az óriás hegy, mely halandó lakosának igen szép s hol Hercules ágya van. E félisten, ki testi erejével mindig jó izlést párosított, jobban nem választhata.

Bujuk Déré az európai partokon, szép nyári mulató helyekkel, melyek a tengerre nyulnak. A regényes partok, melyek közt a gőzös sebesebben halad, hogy sem minden kellemeit élvezhetnők, pompás „villákkal“ bizar alkotásu kéjlakokkal, pasák „konakjaival“ vannak elhalmozva.

Szebbnél szebb, sajátságosnál sajátságosabb épületek tűnnek föl, kiáltó színekre festett házak,

chinai kioszkok, pompás kertek, sötétfeketére mázolt falak, tündér paloták sűrű rostélyzatu ablakkal, egy egész új világ, mely elkábit s melyből semmit sem értünk.

De kísértjük meg e talány magyarázatát: ama sötét komor falakat az örmények lakják, kiknek nem volt szabad házaikat más színre festeni, a vörös a görögöket, a világos szín a törököket illeti, a zöld csupán Mahomed utódjait.

S e sűrű rostélyzattal átfont ablakok! e tündérkastélyok selyem és bársony termeikkel, ámbr- és rózsailattal, e fényes kalitka, a nők lakása! . . . e bájos teremtések, kiket karcsu termet, ígésző szemek s piros ajkak ejtének kelepczébe, mint a madarat ékes toll és zengzetes ének, itt töltik napjaikat, gond nélkül és kényelemben, sőt elhalmozva fénynyel és kincsekkel, de megfosztva a szabadságtól.

Therapia, mi görögül gyógyulást jelent, a legszebb, legelragadóbb pont, mit valaha láttam; pompás kéjlakok övedzik, a kék hullámok halkan törnek szét a partokon, mint egy költemény rimeit, vagy egy moll hangokba olvadó accord, a fűszeres növények illatja messze elhat, oly friss, oly költői e

hely, mint a próféta paradicsoma. Medéa itt szállt ki Jásonnal, ide siet, a ki árnyékot és illatot keres.

Ama házak, melyekből pompás kilátás nyílik, de melyeknek építése azt sejteti, hogy lakói még nem szokták meg a keleti nap fényét, habár friss habokban fürdik, többnyire idegen követségek nyári kastélyai.

A tenger jobb partján méla cziprusokkal beültetve, egy regényes oldalon, mintha sétatér, kert, liget vagy paradicsom volna, az élők közös közepette a holtak tanyája egy török temető!

Festői, bájos, de élőknek tán mégis bús, a holtaknak igen vig. . . .

Hol a Bosphorus legszűkebb, mutatják azt a helyet, melyen át Darius hidat veretve, roppant hadával átvonult; lelkünk önkénytelen elmereng nagy-szerű emlékein annak a férfinak, ki magát „királyok királyának“ nevezte, ki három világrészben parancsolt, kinek földrendítő seregét legyőzte egy párnyi nép vitézsége, de kit megszegyenített nemes jellemével. . . e hely oly gazdag historiai eseményekben, hogy íveket lehetne beírni; nemcsak a perzsák, a gothok és latinok s a törökök is itt törttek be.

A léleknek nincsen ideje az elmélkedésre, a szem elfárad e pompás házak és minaretek szemléletén, melyek két világrész partjait diszitik s az emlékezet nem győzi följegyezni minden szépségeit.

A házak alapját mintha a tengerből nőttek volna ki, többnyire habok mossák s hol a sűrű épületek sora megszakad, eleven zöld pázsit terjeszti szőnyegét; de a képlet maga mennyi változatosságot nyújt! s mily különböző mindattól, mit megszoktunk; a platánus terjedelmes levelével, a királyi czédrus koronájával, a cziprus zöld pirámisai, melyek alatt puha szőnyegen mosolygó gyermekek s fátyolos hölgyek játszanak, hol az arszlán helyett komoly férfi alakok sétálnak vagy mogorva herélték örködnek, hol a havanna szivart a narghile illatos füstje váltja fel s hol a paloták belsejében eszményi merengés helyett positiv gyönyörök kínálóznak.

Daczára e változatosságnak az utas nem állja meg, hogy olykor a partokról a tengerre ne pillantson, mely minden más benyomások közt sem veszi el érdekét, főleg, ha arra a pontra érünk, melyet „mega reumanak“ neveznek: képzeljenek önök a tenger közös közepén egy folyamot, vagy mintha

e néma. holt vizek, melyeknek nyugalmán annyiszor merengtünk, rögtön életre serkenve, havasi patak gyorsaságával folynának.

A Bosphorusnak e helyenkénti sebessége apró sajkáknak csakugyan dolgot ad.

Mint mondtam, festői falvak, nyári lakok, vezerek és nagy urak mulató helyei, császári paloták, pompásnál pompásabb háremek, mecsetek, hávéházak rendre váltják föl egymást, melyek közt említést érdemel Valida szultánnő nyári kastélya, Kuru Tehesme, a beschiktashi kávéház, hol Islam követői mokka nedv és opiumos füst illatjában keresik a mámort, Dolma-Baktshe, hol az argonauták kiszálltak, midőn az aranygyapjut keresték.

Vége a panorama legszebb részéhez, a hatás tetőpontjához közeledünk . . . im a császári lak márvány alakjában, hófehér öltönnnyel, alabástrom virágokkal, koszorukkal, márványcsipkéekkel ékitve, mint egy királynő, ki a habokban fürdött, egy liliomokból font kastély, egy szeszélyes eszme, egy bizar gondolat. . . .

Itt az aesthetikai élvezet színvonala, a regény legérdekesebb szakasza, midőn az író elfogulva leteszi tollát . . . . midőn az orchester minden hang-

szerei belé szólva, a harmonia tökéletes, teljes lesz, a karmester hallgatást int s a bájos finale utolsó kótája elcsengett. . . .

Im Konstantinápoly!!!

Egy felől Seutari, Ázsia képviselője, szemben Galata, Pera az európaiak városa, meredek utczáival, átellenben Stambul sötét czédrusaival, még sötétebb emlékeivel, még most is méltóságos és parancsoló tekintetével.

Elszórva Szent Sófia, Sultán Achmet, Sultán Bayezid, Sultán Mohamed és Selim mecsetei, ki tudná első tekintetre mind elősorolni?

Végre egy árboczerdő karcsu minarettekkel vetélkedve, füstölgő gőzösök, érkező hajók, büszke lobogók, s ennyi báj és kellem felett ragyogó nap-sugár, átlátszó kék ég, mely földiszíti a képletet.

Im az aranyszarv!

Gőzösünket azonnal miriad csolnak lépé körül, melyeknek gazdái vetélkedve kínálgatóztak, törökül s görögül, avagy tudatlanságunkon elkeseredve néma jelekkel integettek; majd ismét vendéglősök megbizottjai vették át a rábeszélés szerepét, kik szállodáik szép tulajdonait minden európai nyelven földicsérve, czimjegyeket nyomtak ke-

zeinkbe, s kérve, kényszerítve, pogyászunk után kapkodva, csaknem vízbe fulasztottak. — Európában e tarka látvány, mely hasonló egy ostromhoz s boszantó episdjaiban mégis humoristícai, sehol sem fordul elő, minthogy a concurrentiát minden nagy városban rend mérsékli, de itt a rendnek árnyéka sem létezik s ama gyűlölt osztály emléke, melyet rendőrségnek neveznek, Konstantinápolyban tán először tűnik föl nyájasabb színekben.

Kábulva, lankadtan végre egy csolnakos karjaiba vetettük magunkat, ki unszolásával és tolokodásával leginkább kifárasztott.

Gépíleg és lelki akarát nélkül vitettük magunkat mint valami áruczikkék, nem tudva hová, midőn a csolnakos jelenté, hogy a vámnál vagyunk.

A vámnál! mily kellemetlen benyomást szül e gondolatnak kiejtése is; nemde nyájas olvasók, önök is érzik e szó villanyhatását? De nyugodjanak meg: a török financzok méltatlan hitsorsosai ez osztálynak, e korcs faj nem fogta föl hivatását, megfélekezett rendeltetéséről, melynek czélja világszerte az emberiség kinzása és boszantása, az emberek gyanusítása, megfizettetése, s ha lehet károsítása. A jámbor muzulman, kit csibukozva talál-

tunk s ki tán hömpölygő kék füstjében gyönyörködött, vagy egészen más eszmékkal foglalkozott, megvárta, míg fölnyitottuk ládáinkat s egy közönyös pillantást függesztvén reájok, intett, hogy mehetünk. Viselete valóban bámulatra ösztönzött volna, de e városban, hol minden bámulatos, semmin sem bámulunk. Utitársam, kit már megismertettem önökkel, s kinek az európai vámrendszer még élénk emlékezetében állott, annyira el vala ragadtatva, hogy „bachsis“t nyujtott a derék töröknek, mit amaz el is fogadott, nem szolgálat fejében, hanem oly előleg gyanánt, melynek kamatjait Allah térítendi meg.

S most eleget téve a formalitásoknak s égvé a vágytól, hogy végre szemtől szembe lássuk a csudavárost, podgyászunkat egy „hamal“ (teherhordó) nyakába függesztvén, Perába indultunk, szállodánkban megtelependők.

Vezetőnk a vendéglős fia maga volt, ki született franczia levén, kellemesen társalgott.

A nap égető heve s a szálloda távolléte elfárasztott.

Boldog érkező, ki még csak a fényt és zománczot láttad, ki még csak a költészetet élvezted, s alig szálltál ki a hajóról, mely egy ismeretlen, tün-

dér világba vezetett, egy csalódás vár reád, az első, de tán a legkellemetlenebb: Pera, az európaiak tanyája, mely távolról oly bájosnak tetszett, közelről nem oly elragadó, mit mondok! a rossz kövezet, a keskeny, sötét utcák labirintusa kétségbe ejt. Pera szemetes járdájával, éhes czerberusaival ijesztő, mint a pokol torkolatja, Pera magas szirtjeivel, meredek, mint az erény utja; egy mérföldet mentél s még sem vagy célodnál, száz grádiest másztál s aránylag annyit haladtál, mintha egy kilencz emeletes ház első emeletén lennél; valóban mind ez nem igen mulattató.

Türelmünk már elhagyott, midőn egy utcasarkán pompás szőlőgerezdeket pillantánk meg, julius közepén volt s a friss gyümölcs édes zamata némileg kiengesztelt. Új erővel folytattuk utunkat.

Vezetőnk sajnálattal fejezé ki, hogy nem gondoskodott lovakról.

— Lovakról! — kiáltánk fel comicus meglepetéssel.

— Igen is, mondá, ez itt napirenden van, mint nálunk a bérkocsi.

Különös város, gondolám, melynek utcáin

kutyacsoportok fészkelnek, s piaczain lóháton mennek az emberek ebédre. . .

Hamaljaink ezalatt eltűntek volt podgyászainkkal.

— Szállodánk nevét, ha önt is eltévesztenők szem elől — monda utitársam vezetőnknek.

— Semmit sem érnének vele.

— Hogyan ?

— Abból az egyszerű okból, hogy Konstantinápoly házai nem számozvák s az utczák nevein sem lehet elmenni.

Harmadik meglepés, gondolám, minő város! csudálatos, mint Babilon, s akkora, mint Thebe, hogy fényes nappal el lehet tévedni. . . .

Végre célunknál valánk.

A szálloda neve, melybe léptünk: Hôtel de France.

Ablakai Pera legszebb utczáira s az ugynevezett kis temetőre nyíltak, e gyönyörű kilátás némi kárpótlást nyújtott fáradalmainkért s egy pompás reggeli, mely készen várt, tökéletesen kiengesztelt.

P R O Z A.

Egy órai pihenés után, a mit jó lelkiismerettel nem tagadhattunk meg magunktól s mit keleti kényelemben egy törpe kereveten töltöttünk, a prozai ügyek rendezéséhez fogtunk, mint a melyeket minden utas maga szokott elintézni, ki „a la bourgoise“ utazik s nem rendelkezhetik külön udvarmesterrel, — értem a szállást s más mindennapi költségeket.

Az olvasó, kit e tárgyak nem érdekelnek, könnyen mellőzheti e sorokat, holott könyvünk czélja Konstantinápoly megismertetése levén, turistai szempontból szükségesnek véltem néhány megjegyzést tájékoztatásul.

Lakásom két szobából állott, az egyik igen terjedelmes, utczára nyíló két ablakkal; összes ára

15 frank volt, bele számítva az élelmezést is, mely állott egy villás reggeliből délben, s egy ebédből estve 6 órakor.

Az ebéd és reggeli főtartalmát néhány hús étel, tengeri halak. s friss gyümölcs képezték, rendszeren hat, hét tálból állott; a bor határozatlan mennyiségben gratis, mi némi megnyugtató szolgálat szomszéd utasoknak, bárha nagy tévedés volna ezt az italt tüzes magyar borainkhoz hasonlítani. A tenedosi bor, mely Konstantinápolyt ellátja, gyönyörű biborszine daczára sem igen kitűnő, s nagyon hasonló az ismeretes olasz borokhoz.

Ezeknek előleges tudomása után következik a vezető, magyarázó, vagy „cicerone“ megszerzése.

Rendes napi díja öt frank.

E lépés habozásba került; az ember másoktól ritkán tanul s ismereteinek főbb részét többnyire saját tapasztalataiból meríti; az ismeretek ama járókelő tárából vajmi keveset! Mert tudva lévő dolog, hogy ezek az emberek, kikkel olvasóink egy része tán olaszthoni utjában megismerkedett, alaposan semmit sem tudnak — bárha kifogyhatlan beszélő tehetséggel s bámulandó merészséggel tárgyalják a históriát, statistikát, népek erkölcsét,

szokásait, utána pótolva a phantasiával azt, mit nem tudnak, egyveleget készítve a történelemből, elferdítve a datumokat, fölcserélve a hely színét, míg e borzasztó zürben elméd kifárad, vagy csak akkor veszed észre magad, midőn elhagytad a várost.

Daczára e hiányoknak elszántuk magunkat egy vezető fogadására, főleg a topographiai nehézségekért, melyeket Konstantinápoly rendezetlen utcái nyújtanak; de feltéve, hogy ovatosak leszünk s vakon nem hiendünk neki.

Uj mentorunk egy fiatal görög volt, megáldva Mezzofanti tehetségével s nem csak birtokában minden nyelvnek, hanem szeszélyeként rendre használva, fitogtatva, mintegy gazdasszony, ki kulcsai halmazát csörteti.

A harmadik kiadás, mely nélkülözhetlen, egy paripa.

Vannak Konstantinápolyban rossz, szerfelett rossz és kitünő lovak.

Választásom az utóbbira esett.

A derék Hassán, melyet előmbe vezettek, ilyen volt. Törpe termete kerekded, tömör husa, szíjas lábai, tüzet szikrázó szeme, pajkos tekintete s min-

denek felett feje szabályossága, arab vérrel vegyített fajra mutatott.

Valóban e kedves állat nem volt drágán fizetve öt frankkal napjára, vezetők el nem fojtott s észrevehető neheztelése daczára. . . .

S most még csak egy teendők maradt, az öltözet átváltoztatása, mi ajánlható főként azoknak, kik Konstantinápolyból tovább utaznak keletre.

Öltözékem, módosítása volt a török viseletnek, melynek kényelmével csupán a fez ellenkezik.

S im az összes napi költségek lajstroma, ide nem értve persze a „bachsist,” mely annyit jelent, mint Olaszthonban „per la buona man,” Párisban a „douceur,” nálunk a „borravaló” — nem tudom, ki találta föl e hagyományos adakozás nemét, de érdekes volna eredetét ismerni, ha csak azért is, hogy tudja az ember, kire boszankodják.

ELSŐ SÉTA.

Hosszas vitatkozás után, hogy már mivel kezdjük meg itt mulatásunkat s hová menjünk? Vezetők tanácsát kövessük-e? ki egy csomó nevezetesség és ritkaság megmutatásával kecsegtetett (melyeknek török elnevezéseit nem értve, nehéz lett volna a választás) avagy mellőzve minden rendszert, saját ösztönünket követve, az első napot csupán a véletlennek szenteljük?! Ez utóbbiban állapotunk meg.

Mint mondtam, lakásomból a perai főutczára s a „kis temetőre” nézhettem — e kettőt választám tehát kirándulásul.

Egy szoba, melynek ablakai a temetőre nyílnak . . . mily szomorú hajlék s mily méla gondolatokat nem ébreszt európai fogalmak szerint! Nem is említve a gyöngye idegzetűeket, kik minden neszre fölriadva, minden lépten megdöbbenve, a lombok

zörejében a szellemek suttogását, a zephyr hűvös fuvalmában az enyészet szagát éreznék. Kik a gerle bűgását siri morajnak, a szelek zugását bánatos sohajnak vélnék. Kik éjjel, midőn a hold fénye szobánkba süt, vándor lelket, bolygó kísértetet fedeznének föl minden sugárban, és sápadtan, szorult szívvvel várnák a reggelt, hogy megmentse e rémes álmoktól, melyek alatt a halál hideg lehét érezték. Mellőzve — mondom — a gyöngé idegzetűeket, bármily egészséges alkatu kedélynek s positiv gondolkozású férfinak sem hiszem, hogy különös élvül szolgálna mohos kripták, vagy roskadó sirok közt tölteni a napot, annál kevésbbé az éjt. — De itt Konstantinápolyban megfordítva van — s nem hiszem, hogy valakiben hasonló gondolatok támadnának, mert a halál jelképeitől, a nyugalomtól és csendtől megfosztva, kevésbbé ijesztő, — s miután a muzulmanok uton útfélen temetkeznek, sőt az ugynevezett „kis temető“ is Pera legnépesebb utcái mellett fekszik, senkinek sem jut eszébe még csak távolról is, hogy e bájos helytől vonakodják.

Elein szokatlannak tetszik ugyan a holtak ilyen közele, az élet ismerkedése az enyészettel, e folytonos érintkezés a halál eszméjével, de végre meg-

szokjuk, — hasztalan fordulna el szemünk e látványtól, hasztalan vonakodnánk e szent helyre lépni földi gondolatokkal, hasztalan botránkoztatna a sétálók vigadása: e gondatlan nép, mely egy sohajt sem szentel a holtaknak, az élet működése végre, mely háborítlanul folytatja útját a sirok felett.

Meglepve haladtam e festői hegyormokon, melyeknek csupán a százados ciprusok kölcsönöznek némi mélaságot — az élet mindent elsajátított, az emberek bitorló kezekkel mindent elfoglaltak: az ösvényeken gyermekek futkosnak, a roskadó sirok szivarozók ülnek, nők, férfiak járnak kelnek, az andalgó henyélőtől a fáradt munkásig, a ledér arslánytól a komoly muzulmanig, a gazdag örmény kalmártól a rongyos koldusig, senki sem kerülheti ki e helyet. A régi hantok, melyekre kevés gondot fordítanak, észrevétlenül porlanak az évek viszontagságai alatt, a sirkövekre vésett Koran mondatait az idő moha ellepte, s alig találtam csonkitatlan szobrot egy-egy büszke török főt ékes turbánnal.

Itt nyugosznak vagy nyugtalanítatnak a janicsárok is — azok a szobrok jelelik, melyeket állítólag Mahmud lefejeztetett.

Meglepő és különös látvány, melyet a pompás kilátás regényessé tesz: egyfelől a távol hegyek, lent a tenger bájos kanyarodása, melyet „arany-szarv”-nak neveznek, festett házaktól környezve, hasonlólk egy színes kövekkel kirakott övhez a nap ragyogó fényében.

Midőn haza tértem, már alkonyodni kezdett, a perai utcán, mely a kistemető tözsomszédságában van, roppant nép zajlott, a kávéház előtt temérdek asztal s válogatott közönség, mely fagyaltozva, szivarozva töltötte idejét. Nem sokára a zene megkezdődött egy polkával, vidám melodiáit a temető méla cziprusai közé ragadta magával a szellő.

Nekem a fagyalt itt nem ízlett, később megszoktam a bizar ellentétet; de soha sem tudtam elhatározni, mi szebb: egy török temető az élet örömei s változatosságai közt, vagy elhagyott, néma sirkerteink szomorú fűzeikkel?!... Véleményem szerint tán mind kettő módosításában rejlik a valódi költészet. A muzulmanok igen elenyésztetik az élet és halál közti korlátot, nem különböztetve meg a ház küszöbét egy kriptától — mi tán igen félünk kedves halottainktól. . . .

A FORGÓ DERVEISEK.

A konstantinápolyi élet egy hatásra számított szindarab, egy csattanós franczia drámához hasonló, mely örökös feszültségben tart, fogytig új meglepésekkel, sajátos képletekkel kínálkozik; mint „ezer egy éj“ tündér meséjében rendkívüli események s hihetetlen dolgok története.

Vezetőnk tanácsára a forgó dervisekhez indulunk, hol már szerinte is különös benyomásokra számíthatánk.

E papok vagy barátok külön sectát képeznek, mely hajdan alig hiszem, hogy létezett volna, miután Mohamed vallása tiszta eredetiségében szerzeteket nem ismer. Lényegesen különböznek minden Mohamedanusoktól, kik féltékenyen őrzik moshejok küszöbét, s világért sem néznék el, hogy egy hitetlen háborítani merészelje áhitatosságokban, ho-

lott e jámbor dervishek vagy melaviták megengedik a kereszténynek is, hogy szertartásukat bámulhassa.

Elhagyva a „kis temetőt“ csupa török házak közt a perai tekkéhez (monostor) értünk, utközben először találkoztunk igazi törökökkel szemtől szemben, kiknek mogorva képe nem tartóztatott el, hogy a szűk utcákra kinyuló fügefákról néhány gyümölcsöt ne szakaszszunk.

A tekkét szép rostély keríti, kapuján ama czifra kanyargós betűk láthatók, melyeket, ha valahogy e faj kihalna, vagy a népek sorából elenyészne, tán nehezebb volna a hieroglyphe-oknál megfejteni vagy utánozni.

Az udvaron füszeres virágok nyílnak. Kissé háttérben egy kőtornáczon, mely előtermül szolgál, levetvén cipőnket, beléptünk.

A terem belseje már magában kíváncsiságra gerjeszt, nem annyira fénye, mint sajátságos elrendezése által. Közepén övig érő rostélylyal van körül kerítve, bizonyos magasságra a falakon folyosó látható, rejtélyes rostélyzatu páholyokkal a nők számára; az ajtóval szemben korani mondatok disz-

lenek, a rácsozaton kívül fehér gyékények voltak terítve, mindenütt csend, végtelen tisztaság, a földön áhitatos muzulmanok imádkoztak, mi is leültünk — lábainkat törökösen összehajtva, s minl' illik, feltett kalappal.

Rövid várakozás után a rostélyzat ajtaja meg-
nyílt, a dervisek megjelentek, köztük a főpap, ki
velünk szemben egy szőnyegre leült.

De alig görnyedt meg e méltóságos alak, mely
előtt minden dervis rendre megállt, s térdet fejet
hajtott, alig vetettünk egy pillantást e férfira, mint
egy magneticus hatalom előtt, lelánczolva érzők
magunkat. . . . Soha menyeibb arcz, felségesebb
vonások nem tűntek előmbe, nem tudtam álmodom-e,
vagy Isten képmását látom első, eredeti, szeplőtlen
tisztaságában . . . e sápadt, méla arcz, melyet puha
vörhenyes szakál kerített, melyen az ifjúság hája
férfiui méltósággal párosult, e sötét szemek igéző
fénye, mely szelid sugarakba olvadt; a parancsra
termett ajk, mely könyörgött az összes arcz tulvi-
lági kifejezése annyira megzavart, hogy alig ügyel-
tem a szertartásra.

Többször láttam már szép, szabályos arczo-
kat, de hogy a léleknek merőben külön ecsetje, sa-

ját vonásai legyenek, hogy létezik egy tökéletes szellemi szépség, mely minden bájait egy arcra pazarolja, hogy létezzék egy élő gondolat s e gondolatban annyi öszhang és költőiség, soha sem hittem volna. . . .

Mint mondtam, a dervisek rendre haladtak el mellette s rendre ültek le.

Óltözetők már magában feltűnő: fejükön barna kalpag, azzal a különbséggel, hogy kalpagjainknál sokkal magasabb s tetején legszélesebb, vállokon kék, zöld vagy barna köpeny csüngött, mely alatt roppant tág s ezer ránczba szedett női szoknyához hasonlót viseltek.

A szertartás megkezdődvén, a hívők leborultak, érthetlen szavakat rebegve a Koranból. Néhány percz múlva a dervisek felkeltek, eldobták a köpenyeket s újból megkerülték a termet kettőssel, meg-megállva s mélyen meghajolva főnökjök előtt, ki mint egy méltóságos szobor, fennálva várta, áldását osztogatva.

Ez alatt a zene megcsendült, egészen ismeretlen új zene, magas csengő hangokkal, bizarr melódiákkal, minőket soha sem hallottunk, s melyek új

érzeményeket, rejtélyes fogalmakat ébresztenek — phantasiánk nem elég merész, hogy e hangoknak értelmet adjon, de érezzük, hogy szivünkig hatottak — szégyeljük bevallani, hogy szépnek találjuk, kacagni akarunk s könyek tolnak szemeinkbe. A fuvola és „tarbukas“ lágy hangjai elébb elandaltinak, aztán mintegy bájos álom szárnyain egy más világba ragadnak, mely az élet határin túl fekszik, Mohamed paradicsoma, vagy bármi más, csaknem az a föld, melyen mi lakunk. . . .

E barbar hangok, melyek oly szivrehatók, közbe-közbe változnak, a rythmus élénkebb lesz, a hallgatók tekintete is nyugtalanabb, figyelme feszültebb, mintha valamire várna, mintha történni kellene valaminek.

A dervisek, kik szabályos, kimért léptekkel haladtak, most rögtön megállnak.

Még egy percz s a legsajátságosabb, legborzasztóbb jelenetnek levénk tanui.

Az egyik dervis kifeszítvén karjait, mintha repülni akarna, forogni kezdett lassan, kimért taktusra, ehez csatlakozott egy más, ehez egy harmadik, s így tovább, mind élénkebben, sebesebben... a ránczokba szedett fehér szoknyák lengetve a le-

vegő által, mintha a vízbe egy követ dobunk s azon egy kis kör képződik, mely mind tágasabb lesz, elein szűkebb, majd szélesebb körvonalokra bontakoztak, míg végre malomkerék sebességével s oly ellenállhatlanul keringtek a légben.

Percznyi szünet lön.

A mezitlábos papok ünnepélyes léptekkel kerültk meg a termet, azon szabályok szerint, mint az előtt, csakhogy a tüdők szaggatva lélekeztek, de e sápadt arcok nem panaszkodtak, a fáradt keblek nem árulták el szenvedéseiket, e száraz ajkak mosolyogni, a kábult lélek diadalmaskodni törekedett.

A tarbukás és a fuvola újból mögcsendült, élebben, gyorsabban, és szenvedélyesebben, mint valaha.

S mintha a lélek, a lehetlenséggel megküzdve, be akarná bizonyítani hatalmát, e rendületlen küzdők újból kezdék félbeszakasztott munkájokat, a szédítő keringőt, mely már nem volt földi, hanem boszorkány-táncz, irtóztató testkinzás. — Hallásom alig kísérthette a rythmus sebességét, fejem elszédült e vallásos testgyakorlat nézésén. A gyuladt

szemek fénye megtört, a kiszáradt ajkak többé nem mosolyogtak, de a test haldokolva is keringett. — Ha a gonosz hatalmát nem képzelnők, keresztény fogalmaink szerint, bizonyos korlátok közt, mely nem haladhatja túl felhatalmazását, könnyen arra a gondolatra tévedhetnénk, hogy itt maga az ördög szerepel. De ennyi erély s vak buzgalom kifejtésére a gonosznak nincs ereje, s azt csupán lelkesült vallási ihletség teheti. Amitás sem lehet. A szenteskedő kifáradna, a színész meghalna e szerep kivitelén, melyre csak a fanatizmus képes; ezek az emberek érezték a mit tettek, s azt cselekedték, a mit éreztek.

A zene örjöngő sebessége közt a sápadt fejek lehajlottak, a verejték fagyos csöppjei kifogytak, még egy percz — s a dervisek tajtékozó szájjal, félig halva rogytak le egyenként.

De ez már nem volt szenvedés, — a testi érzékek eltompulása s a lélek kimerültsége volt — hasonló a martyrok végtusájához. . . .

Soha borzasztóbb jelenetek tanuja nem valék.

Az összeroskadtnak föladták köpenyöket, ezek ismét fölkeltek, megkerülték a termet, s leborulva főnökjük előtt, kimentek.

Kábulva s meghatott kedélylyel hagytuk el mi is e helyet.

— Hallá e zenét? — kérdém barátomtól — s látta azt az embert, ki e zenének élő kifejezése!?

— Bámultam mind kettőt.

— Megmerné-e mátkájának mutatni ezt az arcot?

— Miért ne? — viszonzá nevetve — hiszen török!

— Ezen embereknek nincsen nemzetiségök, sem nyelvök, mert a lélek nyelvén beszélnek a szívhez s a szem sugaraival lopódnak a keblekbe, s bármily ártatlan, sőt mentől szeplőtlenebb volna egy nő, annál fogékonyabbnak kellene lennie e szellemi benyomások iránt.

— Rögtön elhagynám vele e várost.

— S ha amaz magával vinné ábrándjaiban ez ember képét a boulevardokig — vagy még tovább? . . .

— Oh már akkor irgalmatlanul vízbe fullasztanám, mint hajdan a nagy ur hűtlen odaliskjeit.

— Semmit sem használna — a paradicsomban egyesülnének.

— De csak hétezer év után.

— Ez az ember, ki legalább is szent, leimádkozná a rideg rendszabályok felét, s a próféta paradicsoma, ah! legtöbb féltékenységre ad okot.

Nevetve érkezünk haza ennyi feszültség és izgatottság után.

ABDUL-METCHID.

Még az nap meg akarván járni az arany-szarvat, lóra ültünk; az ut egyenetlensége, a rossz kövezet, a meredek lejtő s a sok lépcső, melyet ki nem lehet kerülni, végtelen jartasságot vagy elszánt-ságot igényelne, ha a lovak ovatossága meg nem nyugtatna, melyek a spanyol öszvér, vagy az alpesi szamarak biztosságával haladnak a tar lejtőkön s a kecske könnyűségével mászszák a hegyeket, minélfogva mi is egészen állati ösztönökre bizván magunkat, a kantárszárt nyakukba dobtuk, mintha valamely angol lovar nyaktörő mesterségét akarnók utánózni.

E kirándulás elég változatosságot nyujta, tekintve a szüntelen mozgásban lévő európaiakat, ellentétben a törökökkel, kik kényelmes andalgásban

ülnek a boltok vagy kávéházak előtt, hosszú narghilékből pipázva, vagy salakos kávét hörpölve.

Itt ott egy töröknő halad, sárga papucsban, barna feredjével, nesztelen, mint egy árny s oly rejtélyesen, mint egy tünemény.

Amott egy vén kutya melegszik a napon, ivadékain gyönyörködve, melyek harmad iziglen viruló egészségben s bántatlanul játszanak körülte.

Ki soha Konstantinápolyban nem járt s a legfelületesebb fogalmat szerzett e városról, hallott a kutyákról is. Daczára a készültségnek bárkit meglep ez állatok képzelhetlen sokasága, szemtelensége és alkalmatlansága.

A részvét és pártfogás, melylyel a kutyák iránt viseltetem otthon, hol az örebtől a kopóig vagy vizsláig, kisebb nagyobb mértékben vasveszsző fenytéke alatt állnak, haragos gyűlöletté vált Konstantinápolyban, midőn ez állatokat nem csak féktelen szabadság élvezetében, hanem hihetlen szabadsalmak gyakorlatában láttam.

Valamint a cziprus, melyet virágházainkból gyöngélkedő, törpe növénynek ismerünk, itt óriás nagyságra nő s izmos galyakat hajt, szint ugy van a kutyákkal.

E szelid, engedelmes állatok, melyek minden lépten meghunyászkodva, kezeinket nyalják, itt nem folyamodnak pártfogásért, sőt visszaélve a gyöngédséggel, melylyel a hívők általában minden állat iránt viseltetnek, kiméletlen despotákká tolakodnak, s gyakran támadókká válnak minden ok s ürügy nélkül. Ez szerfelett megnehezíti az idegen helyzetét, mert ha bár az önvédelmet el is nézi a török, de minden visszatörést rossz néven venne és szerfelett megharagudnék, ha valaki támadólag lépne föl.

Csoportosan hevernek, mint valami éhes lazaronik a nap forró sugaraiban s ugyan ügyelni kell, hogy gondosan kikerüljük.

Midőn a tengerhez értünk, mosolyogva a pompás látványnak, melynek alig pár órai nélkülözése oly sovár vágyat ébresztett bennünk, egy kaikat (csolnak) kerestünk, melylyel a Bosphorus hullámain Scutari felé evezünk, de vezetőnk, ki néhány lépésre elmaradt, sietve száguldott hozzánk, Top Hane felé mutatva, hol egy roppant veres zászló lobogott.

A veres zászló a nagyur jelenlétét tanusítja, mert megjegyzendő, hogy valahol a szultán tartózkodik, mindenütt veres lobogót tűznek ki, mi szer-

felett megnehezíti az incognitó gyönyörét, mely koronás főknél különben is bajos.

— Akarják-e látni önök a szultánt? . . .

E kérdésre könnyen megfoghatólag határozott igen-nel feleltünk.

Ki ne ohajtaná látni a szultánt? . . . egy ember, ki milliók élete felett rendelkezik, mindig érdekes, ha külsője még oly mindennapi és szelleme még oly törpe volna is.

Felhagyánk tehát előbbeni szándékunkkal s egyenesen oda menénk.

Top — törökül ágyut, — Hane — helyet jelent s mint már neve is sejteti, itt az arzenál, hol ágyut öntenek s más hadieszközt készítenek.

Mahmud szultán mecsetje, mely tőszomszédjában fekszik, s melynek karcsu minarettjei merészen emelkednek a légben, különös bájt kölcsönöznek e helynek.

Mikorrá oda értünk, a szultán az arzenal belsejében volt, alkalmasint hadi készleteit egy kegyes pillantásra méltatva.

Időnk volt tehát a mecset külsejét megtekinteni, mely tetszetes tornyaival, szeszélyes czifrasá-

gaival, vegyületlen styljével, a törökök kedvencze s egyik büszkesége.

Az arzenal egyik része a tengerre nyílik, másfelől egy rostélyzat választja el az utcától: a szárazon pompás, merő arannyal borított diszkocsi állott, négy hófehér és gazdag hámokkal ékesített arab ménnel, melyeknek nemes mozdulatai, fekete gyémántként sugárzó szemök, gyönyörű idomzatu nyakuk, csupa izmokból termett lábok új erősséget szolgáltatott volna egy megrögzött aristocratának, a születés kipótolhatlan érdemei és a családi tulajdonok nemzedékről nemzedékre szálló örökösödése bebizonyítására.

E valóban felséges állatok, mintha Arabia szabad pusztái helyett perzsa szőnyegek vagy smyrnai karpitok közt nőttek volna fel, engedékeny türelemmel állottak, mint egy udvaronc, ki a várakozást megszokta, egy keleti rabszolga, ki ura intését lesi.

Az arzenállal szemben diszcsolnok lengett a habokon, belülről fekete posztóval borítva, mi a legnagyobb méltóság jele a törököknél, a kaikban tizenkét csolnakos ült egyenruhában, remegő pillantással minden mozdulatra.

Mi, kik elég szerencsések voltunk korán érkezni, az arzenal belsejében várakoztunk, de a rosztályzaton kívül is számtalan nép leste a szultán megjelenését, mozdulatlanul, halkán susogva, tiszteletteljes hódolattal.

A hatalom! oh a hatalom mindig hódolatra s kíváncsi báméskodókra talál, akár jótékony hatásokban nyilatkozzék, mint Mózesé, vagy vértől szennyezett palástba burkolódzék, mint Neroé; akár alacsony polcra vergődjék fel, mint Maximinus, vagy biborban szülessék, mint Commodus, a gladiator; diadalmas arcza legyen, mint Caesarnak, vagy mogorva tekintettel járjon, mint Caligula. . . .

De a pompa, mely egykor Spanyolhon királyát környezte, a hódolatteljes félelem, melyet minden oroszok czárja alattvalói szívében még most is gerjeszt, s minden keresztény potentatorok tekintélye, mi ez ama kegyelet, vallási félelem és szolgai tisztelethez képest, melylyel a muzulman viseltetik urához?!, . . .

A spanyol grand kalapját tette föl, mikor királyának térdet hajtott, Miklós czár társalkodott az alattvalóival; a török szultánnal senkinek sem szabad beszélni — legközelebb rokonain és diploma-

ticai szertartásokon kívül, hozzá senkinek sem szabad közeledni, senkinek, de senkinek! Nemde, szomorú élet, fényes rabság ennyi rabok urának?!

Kíváncsiságunknak engedve, közelebb akarunk lépni azon helyhez, hol ő felsége megjelenend, midőn egy katona nekünk szegzé szuronyát, mi félremagyarázhatlan jele volt annak, hogy megálljunk.

Nem sokára kardcsörgés hallott; még egy percz, s — a szultán előttünk állt.

Meg kell jegyezmem, hogy ez 1860-ban levén, a kilépő Abdul-Medjid volt.

Végtelen csend lőn, — a szultán egyedül ment lassú, fáradt léptekkel, kíséretje harmincz lépésre követte; de e harmincz lépés megtételébe több percz telt; öltözete tökéletesen egyszerű volt; fehér, bő nadrág, kék egyenruha és fez, minden kül ékesség nélkül. Abdul-Medjid akkor harminczhét éves lehetett; de fáradt mozdulatairól ítélve, aggastyán... szerfelett lassu menése valami ünnepélyes, — hogy azt ne mondjam — túlvilági, — hatást idézett elé. E sáppadt arcz rendkívül érdekes volt, de nincs a földön az a buvár, ki megfejtette volna. Néha úgy tetszett, mintha szenvedést tükrözne, néha andalgó

bánatot, sőt komor gondokat; de a méltóság túlnyomó kifejezése megczáfolta e földi gondolatokat, e márvány-arcz vonásain nem lehetett áthatni, e sötét szem sugarai nem beszéltek, e néma ajk nem nyilatkozott, s e meggörzsedt fő csak azt árulta el, hogy él és gondolkodik. De hogy e kebel mit érez, e fő mit gondol, örökös rejtély maradt, mint egy felsőbb lény titkos eszméje. Csupán egy biztos következtetés, egy csalhatatlan benyomással jöttünk tisztába, mit a fenséges méltóság leple sem rejtethetett el, — azzal a meggyőződéssel: hogy ez az ember két annyit élt, mint más halandó, vagy, ha a boldogság és gyönyör bizonyos, meghatározott mennyiségből áll, ő a kehelyt fenekig üritette . . . mint ifjú fán, melynek héjába egy erős kéz nevet vésett be, írva volt e méla arcz redőin is a szív történelme, e büszke szívé, mely csak parancsolt, melynek minden hódolva engedelmeskedett, s a mely végre kiégett . . . melyet a hatalom kopott gyakorlata nem gyönyörködtetett, a hízélgés mindennapi tápláléka nem izgatott, s a föld az ő kimerített gyönyöreivel többé nem érdekelt, — melynek a szépség és ifjúság bája, e méregital új meglepést nem szerezhetett, melyet Mahomed paradicsoma

pálmalombjaival, a karcsú hölgyek s a mindig szűz hurik keble sem kecsegtetett már új gyönyörökkel. . . .

Oly szomorú, oly bús volt ez az ember az ő mindenhatóságában, oly szegény a vágyak és akadályok hiányában, oly reménytelen jövője, melynek a mult és jelen minden kincseit lábaihoz rakta!

Most, midőn e sorokat írom s a halál szele dül e kebelben, kétszeres méla emléket idéz föl bennem, s kétségkívül a képzelődés csalódásában — úgy tetszik, mintha már akkor elvonúlt volna e sápadt arczon a közelgő halál árnyéka, s az idézte volna elő bennem e titokteljes benyomást.

Pedig midőn sajkájára ült s a Bosphorus hullámain eltűnt szemünk elől, nem hittem, hogy utóljára látom e rejtélyes földi nagyságot, mely bizonynyal minden uralkodók közt legérdekesebb volt az arczbuvárnak.

Abdul-Medjid 1823-ban született keresztény számitásunk szerint, tizenhét éves korában vette át a trónt, atyja, Mahmud szul tántól.

A phantasia s az emberek, kik mindenüvé behatnak, sok mindent találtak fel magán élete viszonyairól, miből nehéz volna a valót kiszemelni.

Egy ismerősöm episod gyanánt beszélé, hogy midőn a szultán egy éjjeli kirándulás alkalmával kéjlakai egyikéből haza felé tér vala, hintójában elaludt, cselédjei s udvaronczaí nagy ijedségére, kik nem mervén megszólítani, annyival kevésbbé érinteni, fényes reggelig virasztottak mellette, ki az éj hűvös kódében aludta ki álmát. Könnyen elhihetni arról az emberről, kinek lábai porát csak néhány főembernek vala szabad megcsókolni. . . .

A BAZAR.

Én és barátom egy „kaikba“ ülünk, mely a leggyorsabb s egyszersmind legveszélyesebb csolnak, mit valaha láttam, a gondolánál jóval kisebb s három embernél többet semmi esetre nem bír meg; fenekén egy kis szőnyeg terül, melyre hosszára le kell fekünni és szerfelett vigyázni, miután egyetlen gondatlan mozdulat felboritná a könnyű csolnakot. Barátom, ki franczia létére nehezen határozta el magát e mumiai mozdulatlanságra, élénk mozdulataival csaknem veszélybe döntött.

Látogatásunk célja a bazar volt.

Képzelsenek önök egy roppant épületet ezer bolttal, hová fölülről hat a világosság, melynek rendetlen ívei és utcái közt Ariadne fonalára volna szükség, hogy el ne tévedjünk, s e tágas labirintusban a kereskedés és üzlet minden ágait: a finom smyrnai kárpitoktól a gyapotszövetekig, az arany-

nyal himzett keszkenőtől a szerény barna feredjéig, — hol egy órában s ugyanazon helyt árulják a brilliános kardokat, régi kandjárokat, jázmin és rózsaszeszt, bő nadrágot és sárga papucsot, férfiturbánt, női fátyolt, perzsa szőnyeget, kókusdió- s elefántcsont-olvasókat, mámort szerző pastillokat, sugár jázmin-száraikat, drága gyöngyökkel kirakott csukot, czifra tükröket --- szóval mindent, mit női kaczérság s a férfiak fényüzése kigondolhat.

Fejünk elszédül e zürben s Nabob érszénye megürülne, ha ennyi halomra rakott kincsből vásárolnia kellene.

Szerencsére azonban e kényelmes árulókban nincsen meg európai boltosaink rábeszélő tehetsége; sőt ázsiai indolentiával várják a vevőt, anélkül, hogy legkisebbé unszólnák vagy áruikkal kínálnák.

Az első bolt, melyet meglátogattunk, egy örmény kereskedése volt, ki vegyes czikkeket árult.

A tulajdonos nyájasan fogadott, s miután leültetett, egy pohár czitromos vizet s egy füstölgő narghilét rakott előnkbe; midőn értésére adtuk, hogy vásárolni jöttünk, mosolygva intett, mintha e szertartás ki nem maradhatna.

Barátom szüntelen köhögött a kemény füsttől,

én, ki megszoktam, részemről igen kellemesnek tartám e nemét a semmittevésnek.

A kalmár, ki csak arra várt, hogy poharainkat kiürítsük, inte egy kis török fiúnak s elénkbe rakatá drágaságait: lábainknál szebbnél szebb szövetek, perzsa szőnyegek, arannyal himzett smyrnai kelmék, indiai cashmirok heverték; majd egy turquoissal kirakott kardot, török rococo órát, briliántos félholdat, emaillos narghiléket, női papucsokat, egyiptomi bournoszokat, brusszai selyem-öltönyöket mutogattak. Mind ez oly szokatlan, oly sajátságos s oly ingerlő, hogy kénytelenek valánk vásárba elegyedni.

A szomszédban egy illatárus raktárát ambra, jázmin, rózsaoilaj s különféle szappanok messziről hirdették, mintha egy virágos kertbe lépnénk, vagy kelet balzsamillatjait a szellő hozta volna ide.

Tovább kész öltönyraktár: pompás kaftánok, indiai kashmírből készült reggeli öltönyök, prémes menték, kényelmes házi ruhák kecsegtetik a szemet. Az ember csaknem kísértetbe jő, hogy haját leberetváltassa, e puha kelmékbe öltözzék s turbánt tegyen fejére. E kísértet még ingerlőbb lesz, midőn

török hölgygyel találkozunk, kinek ferejsége el-
 árulja bájos természetét s kinek igéző szemei elfordul-
 nak a „giaurtól.“

Nők sem hiányzanak itt s mint mindenütt a
 világon, szeretnek vásárolni. E tarka apróságok
 mulattatják, mint a gyermeket, s az arannyal him-
 zett drága kelmék, melyeknek suhogását csak a férj
 hallja, szintúgy gyönyörködtetik, mint dámáinkat
 selyem, vagy bársonyköntösök, melyeken a csillárok
 fényében ezer szem legel.

De menjünk tovább az ékszerárusokhoz: Kon-
 stantinápoly roppant gazdag e tekintetben, e sötét
 boltokban milliók hevernek kopott bársony- tokokban
 vagy penészes ládákban, mint ezeregyék meséiben.
 Monte Cristo vagyona, mind meg annyi tündér
 szekrény, kifogyhatlan kincsekkel! hol a gyémánt
 szikrája, a rubint vércsöpje, a smaragd zöldje s a
 gyöngyek harmatkönyei ragyognak. A turquois,
 mely igénytelen mint a nefelejts, a topász, mely vál-
 tozó mint a szivárvány, a gránát, mely tündöklő
 mint barna hölgy szeme, untalan változatosságot
 nyújtanak.

Láttam roppant ragyságu keleti gyöngyöt,
 melyet tán egy meghidegült férj bocsátott árúba,

vagy egy haragos basa rántott le valamely odalisk nyakáról . . . szemem elmerengett e kincseken, melyek bizonynyal több véteknek mint erénynek, több sivár szenvedélynek mint nemes indulatnak lehettek tanúi, s melyek, ha szólani tudnának, meggyüöltetnék tán az emberi szívet.

Legérdekesebbek a fegyverraktárak : im egy rubintos kandjár, egy antic kard, melynek égszin aczélja hajlékony mint a tollú s keményebb a gránitnál, melynek sima éle fájdalom nélkül metszi át az izmokat s egy csapással halálba szenderít; amott egy penészes, nehéz bárd, melylyel bikát lehetne agyon sujtani — arannyal kiveret damask él, mely tán Belgrádnál villogott, vagy tündöklő diszkard, görbe mint a félhold s oly régi mint az Islam maga; itt-ott hosszú csövü puskák ezüsttel kiverve, százados nyilak, gyöngygyel kirakott nyeregszerszám, vert aranyból kovácsolt kengyelvas, a jancsárok véres fegyverei, régi turbánok, kések stb. Az egész inkább muzeumhoz mint bolthoz hasonló, hol a penészes évszámok, a mult emlékei, az arany betűkkel följegyzett nevek, az őskor jellegét tüntetik előnkbe s históriai fürkészetre vonzanak. Eszünkbe juttatják a próféta harczeit; a deli Alit, az ifjú

rajongó hőst, ki mint testté vált ige küzdött, mint oroszlán diadalmaskodott s egy gyilkos töre által esett el; a hóditó Muratot, ki janicsárjait e szavakkal iktatta föl: Arczotok mindig ragyogó, kezetek kemény, kardotok éles legyen s vészthozó az ellennek! hadd kísérjen örökké diadal; a vérszomjas Mahomedet, ki Bizáncz falaira tűzte zászláját és saját vallomásaként tizenkét birodalmat s két ezer várost hóditott meg.

A DOHÁNY.

Egy francia példabeszéd azt mondja: „az étvágy evés közben jön“, elbámulva a bazar ritkaságain s megrakodva egy csomó vásárfiával, mi is kedvet kaptunk e veszedelmes mulatság folytatásához s átkelve az arany szarvon, Top-Hanebe szálltunk dohányt vásárolni.

Előre bocsánatot kérek, ha könyvemben, melyet tán gyöngéd kezek is fognak lapozni, ily tisztán férfias tárgyról szólok, sőt egész külön szakaszt szentelek reá. Valóban nevetséges volna, ha egy író európai várost akarván festeni, valamely szivarbolt érdekességeit ismertetné. Másként van azonban Konstantinápolylyal. — A dohány maga, melyre hölgyeink borzadva gondolnak, s melynek fogyasztása a férjek bűnlajstromában első helyen áll, koránsem hasonlitható Janina természetményéhez. Hasztalan fáradozik ön, fogják mondani szép olvasónőim,

ismerjük e drágalátos szert, e kiállhatlan illatot mely tüdőinket emésztette, reggeli öltönyeinket haszonvehetlenné tette, mely megkeseríté legédesebb perczeinket s visszariasztott férjeink ölelésétől. . . . Önök semmit sem ismernek, semmit sem sejtenek ! miután mi is gyűlöljük ama barna levelekből szállongó füstöt, mely oly kellemetlen s melyet nálunk dohánynak neveznek.

Az igazi török dohány színe arany, illatja virág, hatása kéj. . .

Képzelsenek egy növényt, mely fölívágva finom selyemszálakhoz hasonló, melynek világoskék füstje hömpölyögve gyűrűdzik, rejtélyes alakokat rajzolva a légből, szeszélyesen keringve változik, mint a képzelet. — Fűszeres illatja elcsábítja érzéseinket s mint a nectár fejünkbe száll. — Aztán elandalít; ha szívünk ifjú, ábrándainkat üzhethjük, ha szenvedünk, e narcoticus méreg eloszlatja fájdalomainkat, néha elkábit, mintegy azért, hogy almodjunk; de e félálom mindig kellemes, mindig a kényelem és boldogság, a hadshin előize. . .

Igy értelmezik azt a törökök, kik gyakran opiummal használják.

A nők sem irtóznak a dohány fűszeres illatjá-

tól, egészen ellenkezőleg dámáinkkal, szeretik, sőt a háziasság kapcsának tekintik.

Midőn beléptünk a nevezett kereskedésbe, tulajdonosát pipázva találtuk; a komoly muszulman közönyösen tekintve vásárosaira, hömpölygő füstjén gyönyörködött, vagy tán a hurikról álmodozott

A bolt nyitott részén, mely sátorhoz hasonlított, különböző halmokban finomul vágott dohány hevert, mint megannyi szőke fürtök.

E pompás növénynek, mely Macedonia harmatos völgyeiben terem, ize, illatja és ereje határozza az árát. Orta (közepes), iavoch (édes), dokan akleu (csipős), sert (erős) — okája husz, huszonöt, sőt harmincz piaszter; régen olcsóbb volt, de a krimiai hadjárat óta tetemesen megdrágult, miután a francziák és angolok is bele szerettek s rájöttek a becsére; idővel tán még drágább lesz s majd csak uralkodók udvarában fogjuk találni, mint a valódi pezsgőt, és sáfrányként mérendik.

A tombeki, mely Persiából jön, roppant erős, előbb vízbe mártják s úgy teszik narghilébe, hol hideg rózsavizen át hömpölyögve jut szánkba, füstjét le kell nyelni, hogy élvezhessük, mintegy

azért, hogy semmi se párologjon el becses illatjából; két pipánál többet naponta nem tudtam színi.

De ez aztán az igazi kéjelgés, a sybarita gyönyör, midőn puha szőnyegen heverve, a Bosphorus hullámain ringatva, a balzsamos füst felhőin me-rengve, e csábító méreg idegeinket átjárja! ez a valódi „kief“ nélkülözhetlen eszköze. . . .

Tudják-e önök, mi a „kief“?

A török „kief“ a semmittevés, a „dolce far niente“ potentirozott értelemben. Midőn a test nyugszik, a lélek fáradság nélkül élvezi a legédesebb benyomásokat, midőn nem alszunk s mégis álmodunk; midőn szemünk félig hunyva bájos képeket lát; midőn tudjuk, hogy létezünk, de nem tudjuk, hogy szenvedések is léteznek; midőn kies nyugalomban megfeledkezünk az élet terheiről s a föld elveszti árnyoldalait; midőn az akadályok elgördülnek s egy nyájas kéz lesimitja arcunk redőit; midőn minden oly ifjú, oly szép . . . a mosolygó ég, a harmatos völgyek, a nők, kiket álmainkban látunk . . . midőn nem vágyódunk a mennybe, hanem a menny száll le mi-hozzánk! . . .

Ez a „kief.“

De hogy megszerezzük, vagy csak megértsük, pálmák lombjai kellene, halkan csattanó tengerzúgás, rezgő sugarak, fűszeres lég, mosolygó boltzat, contemplativ lélek, ázsiai kedély.

Hideg, ködös éghajlatunkban, vagy szobáink mesterséges kényelmei közt a nyugtalan munkás-ság, a mindig éber, számító ész fáradalmai középett a kiefről gondolni is képtelenség volna. Nálunk nem honosulhat meg, foglalatosságaink célja, törekvése elüzné, mint az őzet az ágak zöreje.

A törökök nagy fényt üznek a dohányzásban; láttam aranyból vert narghilekat, tojásnagyságú csobokokat, melyek drága kövekkel voltak kirakva, méltókkal, hogy egy uralkodó koronáján ragyogjanak; a pipák cserépből készülnek ugyan, de a barna anyag oly tökéletes mint a chinai porcellán s oly kemény mint az üveg; a vastag cseresznye, a sugár, jázmin-szárak, a citromszinű szopókák mind annyi fényüzési czikkek.

De hogy e kincsekről fogalmunk legyen, egy basa „szelámlikjába“ (férfiszoba) kell menni, ott látjuk fölállitva a fényes narghilekat, a pipázás re-

mekeit, melyeknek mintáin a művész keze fáradott és Giamschid rubintjai diszlenek, ama pompás csukukokat, melyeket vizirek csókdosnak, kiknek ajkait a harem szépségei csak remegve érintenék.

Szóval, a dohányzás fontos, lényegbe vágó kérdés, mit csupán a „ramadán“ bőjtje szakaszt félbe s a mit IV. Amurát véres pallosa sem tudott kiirtani; a kelet tán elvesztenié sajátságát, ha a muszulmanoknak a dohányzást meg lehetne tiltani. Konstantinápoly nem volna többé az, megfosztva illatos füstjétől — mint Velence gondolái, Nápoly lazzaronik nélkül.

SZENT SÓFIA.

Látni akartuk, a mire leginkább vágytunk, szent Sófia templomát; de ez nem oly könnyű — e mecsetnek csupán egy kulcsa van, egy kulcsa, melynek ára két száz franc — miután firman nélkül keresztény be nem juthat.

Végre elszántuk magunkat e drága belépti jegyre is, utitársam nem csekély neheztelésére, ki a krimiai dicsőség sugáraiból franczia létére osztozván, méltatlannak tartá ezt az adóztatást.

A hadjárat alkalmával valóban sikerült is az idegeneknek ingyen bemehetni, de a béke helyreálltával e visszaélés megszűnt, miután a török hivatalnokok a zsarolást természetesnek tartják s pénzre mindig van szükségök.

A templom elnevezése nem egy szentről származik, mint azt következtetni lehetne, hanem a görög „Agia Sophiáról.“ E csodamű helyén, mely annyi viszontagságot ért, előbb pogány templom

állt, később Constantin építette szent Sófíát, mely leégett, míg végre Justinian sok nehézséggel és költséggel helyreállította.

Tehát pogányok, keresztények és törökök rendre fohászkodtak e helyen, rendre panasztáltak el szivök keservét, ugyanazon öntudattal bizva a hit csalhatatlanságában Jupiter, Krisztus és Islam követői!...

Lóháton érkezve többször megkerültem, de a környező épületek miatt nehéz kivenni a mecset valódi alakját; mintha a vatican előtt álltam volna, melynek styljét emberi szem meg nem érti s melynek külsőjéről még soha senki sem következtetett igazi terjedelmére, hogy azt ne mondjam, óriási nagyságára.

A templom kapujához érve lehuzztuk czipönket s drogmanunk átnyújtá sárga papucsomat, melynek hiányában be nem mehettünk volna.

Az előcsarnokon át a templom belsejébe érve, megdöbbenve álltam meg — a külszín csalt, ennyi nagyszerűsége nem voltam elkészülve. A roppant ívek körrajza felséges, a tér nagysága, óriási aránya meglepő; úgy tetszett, mintha a végtelenség határai után ez volna legtágasabb s a menny boltozatja alatt

legméltóbb hely Isten tiszteletére. A széles kúp tekintélyes iveken nyugszik, óriási alkatú oszlopok nyúlnak föl a magasba, melyek súlyán Sámson ereje megtört volna — a pompás mozaikok részint be vannak meszelve s a muszulman vandalismus mindent elkövetett, hogy megcsonkítsa e dicső művet, mely kifosztva is nagyszerű — de mennyivel szebb lehetett hajdan, midőn görög szobrok ékíték, vagy midőn az ephezusi templom és Palmira kincseivel gazdagítva, Justinian császár befejezte.

Két roppant porphyredény diszíti még jelenleg, melyben egykor szentelt vizet tartottak, az oltár helyét veres márványkő pótolja, mely Meccának van irányozva, ugyanott csüng egy rongyos szőnyeg is, melyen a próféta imádkozott. A földön gyékények terültek a szent város felé; zöld táblákon, aranyos betűkkel a kórán mondatai diszlenek, ott áll a nimbar (szószék) is, melyről a paradicsom jutalmát s a gonoszok bűnhődését hirdetik.

A templomot, mely annyit szenvedett, melyen nem csak az emberek keze, hanem számos földrengések is dúltak, nem rég végroskadás fenyegette, midőn egy idegen építömester a leleményesség és lángész tapintatával kifürkésztvén baját, mint egy

orvos, ki a puha izmokat megedzi, a beteg anyagot elhárítja, a bomlásnak indult részeket összeforrasztja, megmenté a roskadó athleta testét.

E templom, melynek fényes mozaik-gyöngyeit fehér mészföldi, melynek pompás festményeit bevakolták, egyszerűségében is szép, mint ama classicus arcok szabályos vonásai, melyeknek az idő nem árthat.

Az óriás falakon nyugvó ünnepélyes kúp, a méla félhomály, a bizantin stílus varázsa, a muszlimok áhitatos imája, a könnyörgő nők fátyollepleikben elmélkedésre ösztönöznek: s miután úgy is templomban vagyunk, helyén lesz tán, ha némi figyelmet szentelünk e porba omló hivek ígéire, ama hit dogmáira, mely annyi lelkesedést és fanatizmust szült.

A muszlim vallás, mely tanainkat gyakran megközelíti, rajongó költészet s néha magasztos eszmék kútfeje:

„Csak egy Isten van, s Mahomed az ő próféta” kiáltott föl a negyvenéves jós, ábrándos lelkesedéssel és hősies bátorsággal. Három év alatt csak tizennégy prozelita követte, szíve a halálnak volt szentelve, de később, mint mindenütt, hol erély

és bátorság, benső meggyőződés lelkesedéssel párosul, ezrenként sereglettek körulte s hívei zúgó folyamként özönlék el a félvilágot.

Kezében is fényes kard villogott, bárha csak téjjel s mézzel élt.

Költői volt egész lénye :

Deli arcz, igéző vonások, parancsoló tekintet, mely engedelmességre ösztönöz, édesen csengő hang, ékesen szóló, meggyőző nyelv, mely hódítani szokott a lángész varázsával; oroszán a csatákban, néha könyörületes, rejtélyes . . . megsiratja hitetlen anyját, megtiltja, hogy az áruba bocsátott nőket elszakítsák gyermekeiktől.

De lássunk néhány vonást tanaiból :

Csak egy Isten van, mely szellemi s végtelen. A kórán tiltja a bálványimádást, a képeket és symbolikai ábrázolatokat. Minden, a minek történni kell, előre el van határozva; az ember mégis szabad és felelős. . . . Az Isten mindenható, mindentudó és könyörületes; a halált egy más öröklét követi, hol a paradicsom minden kéjei és testi gyönyörök kínálkoznak, de lelki örömöket is nyújt. A bálványzókat

örök kárhozat, a hitetleneket évek ezreire terjedő büntetés éri.

Az Islam, vagyis Mahomed vallásának dogmaticus részét Imannak, a gyakorlatit Divnek nevezik, ez szabályozza a hívők teendőit, u. m. a ramadan egész hónapján át tartó böjtöt, a jövedelem tizedrésze kiosztását a szegényeknek, a péntek megtartását, a naponta ötszöri mosdást és áhitatos-ságot, a bornemizsaságot, körülmetélést stb.

Az igazi hívő, midőn imádkozik, Mekka felé fordul, de nem csak szemei, lelkének sugarai is e szent focuson pontosulnak össze a remény és bizalom, a szeretet és testvériség érzelmeivel.

A kórán igazságai, melyek kezdet nélküliek s végtelenek, ragyogó betűkkel vésvék az örökkévalóság tábláira; Gábriel angyal másolatját aranyos kötetben s drága kövekkel kirakva a menny előcsarnokába hozta, hol Mahommeddel szakaszonként közölte, adagonként mint egy erős gyógyszer, az Istenség magasztos gondolatját, az igazság vakító fényét.

A kórán kitünőségét jobban megdicsérni nem lehetne mint azt a próféta rajongó ihletségében oly merészen tevő, fölhíva embert s angyalokat, hogy

bár egyetlen egy „szúrához“ — így nevezé el kóránja fejezeteit — hasonlót mutassanak föl.

A fanatizmus vad rajongását s a fatalizmus eredményeit levonva, valóban sok magasztos van e tanokban, s mindenütt, hol a próféta szól, költői nyelvre, dús gondolatokra, bájos képekre akadunk; a „szunnah“, mely Mahomed szavait örökitette, virágos hasonlatokban gazdag, tán igen gazdag, mint a ma merő aranynyal himzett szövetek. — De akár a „hedshra“ alatti szenvedéseit, akár magán élte folyamát tekintsük, akár ötven csatában tündöklő hőstetteire, a hederi viadal, vagy az ohudi veszteségre gondoljunk, van mi érdekeljen, mi megmagyarázza, érthetővé tegye azt a lelkesedést, mely a keleti phantasiát ingerelve, bámulatra s ihletségre ragadja a hívőket.

HIPPODROM.

A régi hippodrom, melyet a törökök „Atmeidannak“ neveznek, egy roppant kiterjedésű porondos tér, hol fényes fogatok versenyeztek Bizáncz fénykorában. Az angol futtatások érdeke elenyészik, a híres Derby-díj koldúsadománynya fajul, ha eszünkbe jut a zöldek és kékek versenye, midőn a lovak száguldozását a szivek sebes verése, a lélek izgatott tusája kísérte, midőn a kocsik robaja, a színek vetélkedése s a lovak nyerítése közé a politicalai szenvedély és ármány, a pártok komoly érdeke és elve vegyült, midőn a nyeremény vágya nem bizonyos fontokra vagy egy szép serlegre számított, hanem a díj nagy veszteség, gyakran egy korona, élet és halál felett döntött.

Figyelmünket legelsőbbben is egymásba font s egyenesen fölfelé nyúló három bronz kigyó vonja magára, melyek állítólag egykor a delphii templomot diszítették. Phoebus Apollo tiszteletére volt emelve.

Talapzata nem látszik, bárha a föld színén alul is néhány lépésnyire körülászva, szemlélhetni egy részét, a mi arra a valószínű következtetésre vezet, hogy a hippodrom hajdan lentebb feküdt, vagy a bronz-émlék süllyedt. A kigyók feje, mely ezüst volt, most merőben hiányzik; állítólag II. Mahomed metszette le egy csapással, midőn a hippodrom térein átlovagolt diadalmas viadorként.

Mesés lovagkor emlékei! melyeket már csak vonakodva hiszünk, mint Mózes csodáit, mivel a testi erő elhagyott s egyes tüneményeit csak szinpadon bámuljuk pislogó lámpafénynél, amaz athleták mozdulataiban, kik utczai gyermekekkel vagy vas-golyókkal játszanak; hitetlenül mosolyogva Kinizsin, ki foga közt tartott török hullákkal tánczolt, vagy Skanderbég nehéz bárdján.

Nem messze emelkedik Theodosius obeliskje hetven lábnyi magasságra a légben, rejtélyes hieroglyphekkel, mintha a múlt szellemeinek lennének irva, kik egyedül sejtik, tudják valódi értelmét s a hold rezgő fényében olvassák mysticus jelvényeit, mosolyogva az emberek homályos magyarázatán és tudákos tudatlanságán.

A talapzatra vésett görög föliratok, melyeknek

olvasásán fejünk elszédült, s mely minden classicus ismereteinket s iskolai tanulmányainkat igénybe vette, végre meggyőztek, hogy ezt az oszlopot Proculus állította föl harminczkét nap alatt Theodosius rendeletére.

Jobbra a pályaudvar legtúlsó szélén áll Constantin oszlópa, melyet hajdan a világ hét csodái mellé soroltak, bárha arra soha sem volt érdemes, s inkább jelen állásában igényelhetné, miután porladó s helyenként hézagos, mohos köveit, az idők viharjában megrongált csúcsát csak az ige tartja és csodálatra gerjeszt, hogy fejünkre nem roskad. Valóban fatalistának kell születni, hogy alatta félelem nélkül megálljunk.

E három emlékoszlop, melyről rendre szóltunk, egyedüli maradványa ama fényes múltnak, szerény disze e tágas térnek, mely most néma és elhagyott de mely varázspompában tündöklék, mihelyt az idők fátyolát lerántjuk s a múlt emlékeivel népesítjük. Gyakran fárasztám már önöket a lefolyt századok eseményeivel, de ez okvetlen szükséges itt, mert e nagyszerű emlékekben, e méla benyomásokban rejlik Bizáncz legfőbb bája. A mosolygó ég s a táj festői szépsége után bizonynyal a történelem

nagyszerű hagyományai teszik e helyet oly sajátosságossá, ez a varázs kíséri öntudatlanul az utast, melynek hű kifejezését az író hasztalan kísértené meg, s melynek rajzán tolla erőtllenül törik szét, mint a festő ecsetje, mely a gyümölcs zománczát, az átlátszó lég színét, a rezgő harmatot utánozná. Konstantinápoly históriai emlékek nélkül képzelhetlen, mint Róma és a coliseum, Pompeji vagy Acropolis márványcsarnokaival. Egy pompás szinpadhoz hasonló, melynek diszitményeit a phantasiának kell helyreigazítani, melynek alakjait a körülményekhez képest a nézőnek kell saját lelkében kiegészíteni, hogy a hatás tökéletes és állandó legyen.

Kisértsük meg a múltból néhány eseményt, néhány főbb vonást festeni, felületes magyarázatául a hippodrom hajdani alakjának, képteleneknek érezvén magunkat, mint mondám, a képletnek fényt és zománczot adni.

Az Augusteon márványhomlokzata, a forum diszes ívei, a sigma és számtalan paloták környezték egykor e helyet, melyeknek alabástromszínén a keleti nap fényes sugárai szebben tükröztek, mint az álpok jégyszirtjein a piruló hajnal — az összes

téren, melynek sivár homokján most poros fű tenyészik, akkor fényes, lazurkék porond volt hintve, melynek csillámzó zománcza gyémántként ragyogott — s hogy e királyi látvány tökéletes legyen, a piacot görög szobrok ékitették. Constantin roskadó szobra, melyről imént szólánk, drága érczlapokkal volt borítva, melyek magasra emelkedtek a légben. mintha arannyal kínálnák az eget, hogy bájosan mosolyogjon a földre... Dandolo még nem rabolta volt el a három érczlovat, hogy szent Márk templomát gazdagítsák vele, a kereszt még nem hajlott meg a félhold előtt, az utolsó görög császár hős vére még nem folyt el Bizáncz falain, Mahomed vad csordái még nem érintették szentségtelen kezekkel a büszke nők márványkeblét s a diadalmas vezér még nem mondta volt el a város romjain a perzsa költő e szavait: „A pók fölaggatá szövetét a császári palotában, s a bagoly éjjeli süvöltése hangzik Afrasiab tornyain.“

Oh nem! csonkitlanul állt még Augustus szobra, büszke patriciusok jártak-keltek, férfias nők mint Pulcheria, küzdöttek a hatalomért s ha a női szenvedély mámoros perczében véletlenül a trón alá tévedtek a büszke szemek, kegyenczeiket magok-

hoz emelték s fényes polczra ültették, a vétek mérész játékát királyi pálcza szentesíté s a fertőztetett kötelékek szennyét többnyire biborpalást fűdé el. S ha „Róma leánya“ e szívig rothadt nő perczei meg is voltak számlálva, erőtlenségét gyémántokkal takarta, beteg testét biborba öltöztette s diszruhában, kaczéron esett el!...

Mily szép, mily ünnepi lehetett e hely, midőn márvány-erkélyekről sovár szemek lesték a fényes fogatok versenyét, a „kékek“ vagy „zöldek“ diadalát, midőn selyem és bársony özönlé el e tért, hol bájos hölgyek sohaja kísérte a versenyzőket s political pártok örömkialtása vagy ingerült moraja hangzott a légben; midőn a kebel feszült reményét csalódás és diadal váltá föl. Mily borzasztó, de emlékezetes dráma, midőn a gyuladt arcok majd sáppadtak s újból — de ezúttal vértől piroslok lettek, ... midőn a nép melynek lelkesedése napfény, szenvedélye felhő, haragja villám, nyílt lázadásban tört ki. A nap fényes kocsiversenynyel kezdődött, a circus terén zsúfolt közönség, suttogó pártok, feszült várakozás, — az ég boltozatján sötét felhő, a pártok szívében vihar lappangott, míg végre a „zöldek“, kik a színek vetélkedéséhez political és vallási

elveket is csatoltak, kosarak alá rejtett törökkel rohanván meg a „kékeket“, a vérengzés iszonyú és általános lön — a „kékek“ részéről három ezer esett el, a circus fővénye vértől piroslott, egész Bizáncz lángba borult s az agg Anastasius maga alig menthette meg életét.

Később 532-dik évben Justinian császár csaknem hasonló veszélyben forgott a hippodrom piacán, miután neje Theodora unszolására a „zöldeket“ igaztalanul elnyomta. Utóbb mind a két párt egyesülvén, a császár ellen támadt, kinek trónját ezúttal is a hős Belizár mentette meg. De a színek féktelen versenyzése nem szűnt meg s tovább élesztette a polgárháborút.

Nagy és borzasztó eseményeknek volt e hely tanúja, a ki élethű rajzát adná, a birodalom történelmét kellene leírnia, melylyel azonos, mint a capitolum Róma sorsával.

Említést érdemel még az úgynevezett „ezer egy oszlop“, törökül Ben-Bir-Dereck. Ez a földalatti barlang, melynek nagyszerű elnevezéséről a csapongó képzelet legalább is Monte Christo gránitpalotájába vél lépni, nem egyéb egy kiszáradt czisztárnánál, mely elég nyirkos arra, hogy csúzt

kapjunk, s elég sötét, hogy kíváncsiságunkat félig kielégítve, a nap sugáira visszavágyjunk. Százakra menő márvány oszlop, melyeken nehéz ívek sulyosodnak, néhány csonka fölirat mind az, a mit láthatánk.

Az ipar, e százkarú rém, mely a civilisált országokban a föld színén uralkodik, itt a föld alá vonult; örmények e nyirkos pinczében üzik a selyemkésztés mesterségét.

Egy szerény tapasztalattal gazdagabban, s néhány parával szegényebben hagytuk el e helyet, miután a török „bacchich“ dolgában kérlelhetlen.

RÉGI VISELETEK.

Önök meg fognak bocsátni, ha oly helyre vezetem, melynek nevét nem tudom leírni — a török orthographiával ugyanis úgy vagyunk, mint azokkal az apró német herczegségekkel. Midőn már azt hiszszük, hogy jól megtanultuk, azon vesszük észre magunkat, hogy tökéletesen még sem tudjuk. E furcsa keleti szavakban egy magán-vagy mássalhangzó mindig elkerüli figyelmünket s végre a szót magát elfelejtjük.

Az a ház, melybe lépünk s mely a hippodromra rüg, sajátságos valami. Muzeum az, hol füstös pergamentek, mineralogiai és zoologiai gyűjtemények helyett embereket látunk — faragott embereket, a hajdan-kort képzelgetve öltözékben és viseletben, a vitéz jancsárok idejéből vagy még az előttről, midőn a dohányzás halálos bűn s a kávé még nem volt divatban... Egy szabó phantasiája elrévülne e merész gondolatokon, e szeszélyes ötleteken, a

hajdankor eredetiségén és leleményességén, szeme elbámulna az öltönyök szabásán, melyek pompások és utánozhatlanok, mint saját nemzeti diszruhánk, mielőtt még a divat ollója érinteni merte, s nem is említve mindennapi módosítását, mire őseink azt felelték volna: „Sint ut sunt, aut non sint.“

A csarnokban néhány jancsár áll: sokrétű csalma, széles övvel átkulcsolt barna öltöny s kék nadrág jelelik, de e mozdulatlan bábok gyilka nem veszélyes s egykor öldöklő yatag kanok senkit sem bánt.

A terem belsejében üvegszekrényekben állnak a többi sajátságos bábok, tetőtől talpig felöltöztetve; meredt alakuk távol áll ugyan az élet hasonlatától és senkit sem szed reá, köntöstartóknak mindazáltal igen tökéletesek.

A hely, mely több száz mozdulatlan alakot foglal magában, előnkbe tünteti a nagy ur hajdankori udvarát:

Amott a nagy vizir (sadrizam) himzett, virágos kaftánnal, széles cashmir övvel, melyben drága kövekkel kirakott kandjár ragyog, fején mousse-lineből font csalma.

Tovább a heréltek feje (kislar aghaci), e fön-

tos egyéniség a harem kulcsa, a szerelem és gyönyör titkos őrije, veres mousseline turbánnal, aranyos virággal himzett prémes dolmánynyal, mely alatt vörös selyem öltöny s bő nadrág látszik.

Következik a fegyverhordók mestere, kinek egészen papi tekintete van s a szultán kardját tartja. Az öltönyhordó, fekete ruhában. A testőrkapitány egészen aranyba öltözve, drága cashmir övvel, sajtósárga, hegyes, aranyos sipkával, mely két szarvban végződik s nagyon hasonlít az ördög vasárrapi diszruhájához. Végre több, kisebb s nagyobb fontosságú egyén közt egy tiszta fehér selyembe öltözött ember, szinte aranyos sipkával, melynek teteje négyeszeget képez, s mely egyszerűsége dacára is magára vonja figyelmünket. Egy „düzdsit“ ábrázol, ama rémletes borzasztó emberek egyikét, kik a kegyvesztett basáknak zsinórt nyújtottak; e keleti sbirrek tilkon és nesz nélkül jelentek meg, tekintetök halál volt.

Imént felületes eszmefuttatás közben egy szabó fogékonyságát hívtam föl e változó benyomások élvezetére, de nem szolgálhatnának e mozdulatlan bábok egyszersmind komoly elmélkedésre anyagot, nem méltó-e historicus és buvár bírálatára? a szá-

zados viseletek nem tüntetik-e előnkbe a középkor bélyegét, e néma, de élethű rajzok nem varázsolják-e vissza némileg amaz emberek szokásait és erkölcsét, kik e pompás ruhákba öltöztek s e barbar fegyvereket hordták? nem a gondolat kifejezése-e minden, mi az embert környezi, nem élő lények teremtik a divatot s nem a századok szelleme kovácsolja a fegyvereket? S a mit itt szemtől szemben láttunk, nem meg közelíthetné-e a hierogliphek becseit, ha e nép végkép kihalván, nem maradna egyéb, csak e fényes rongyok?..

Xerxes és Dárius pompája jut eszünkbe, a keleti fényűzés és hajdankori kényelem bámulatra ragad, midőn összeseregelve látjuk a „baltadjikot“ és tollas „peyikeket“, melyek a nagy ur testőreit képezték, a szakácsok, kertészek, ajtónállók s örök kifogyhatlan számát, melyek mint megannyi darabont egy embert szolgáltak.

Végre mintegy azért, hogy annak a magas lénynek, melyet szultánnak neveznek, mindenhatóságát törpítsék, mintegy azért, hogy akaratját és korlátlan szeszélyét ellensúlyozzák, ott állnak a régi jancsárok — e rakoncátlan vitéz faj, mely retgettette még a nagy ur szívét is, mely, ha akart, mindig

felfedezte az Achilles-sark érzékeny pontját — ott állnak mondom sorban, mogorva tekintettel mint vihar, ijesztőn mint egy véres emlék!...

Ki ne ismerné e bösz hadat, mely kegyetlen vitézségével s barbar lelkesedésével megingatta a keresztet, mely tüzes villámként csapott az ellenre, melytől minden félt, rettegett, a nép, a város, maga a szultán — mely hánykodó folyamként nem fért meg saját medrében. Ki ne ismerné Amurát kedvencz viadorjait, ama véres dráma kimenetelét, mely öldöklő volt mint a cannai csata s nagyszerű, mint a gygasok harca. A történet még igen új, hogy sem olvasóink ne emlékeznének ama hős tetteire, ki odahagyva háremje vánkosait, szembeszállt e vad csordával, életét veszélyeztetve, az ágyúk dörgése közt. Emlékezetes nap — midőn Mahomed szultán összegyűjtven az ulémákat, föltűzette a próféta zászlóját, melyet csak rendkívüli esetekben szabad elővenni s a harc megkezdődött, a vér patakokban folyt, míg végre a hős erélye és bátorsága diadal-maskodott rajtok.

A haldokló jancsárok hörgése elhangzott — vad üvöltésök, rakoncátlan vérszomjok nem követeli a basák fejét, nem riasztja föl már a város la-

kóit, szultánja békében pihenhet a csábos nők karjain, az üszök kialudt, mely mindjárt, mindjárt lángba borította Konstantinápoly utczáit, de vele tán a lelkesedés szikrája is, mely e vész-edzette keblekben lakott s mely tán a roskadó birodalom támasza lehetett volna.

De folytassuk szemlénket, pillantsunk még néhány példányra e csoportból, melynek részletes leírása olvasóinkat igen kifárasztaná.

A jancsárok feje az aga, kinek nemcsak a seregben, hanem az udvarnál is nagy befolyása volt, mint napjainkban egy hatalmas pártfőnökek, vagy fontos egyéniségnek, ki szintoly hasznos barát, mint veszélyes ellen lehet. Az aga pompás ruhát viselt, kaczerán font csalma, aranynyal gazdagon kihányt prémes bunda, török öv, csillageknál ragyogóbb fegyverek, diszes színházi alakként tünteti föl.

Mi leginkább magára vonja figyelmünket, az egy tiszt, kinek vállát roppant kanál disziti. E furcsa jelvények gyakran fordulnak elő, miután a jancsároknak szervezett konyhájok volt, melynek főbb dignitariusai e méltóság czímét egész komolysággal élvezték, u. m. (tehorbadji) leveskészítő, (achasi, szakács, szakka), vízfordó stb., kik tisztí rangot viseltek.

De visszaélnénk olvasóink türelmével, ha ennyi különböző alak rajzát még tovább folytatnók, melyek akkor érdekesek igazán, ha élő szemmel látjuk. A jancsárok testülete nem oly szabályos csapat volt, melynek hasonló egyenruhája, tetőtől talpig zsinórmértékre szabott viselete, tekintete elfárasztja a szemet, mint azok a francia divatra nyírt fasorok, melyeknek minden ága, levele egymáshoz hasonló. Oh nem! a jancsárok viselete lényegesen különbözik színben, fényben, jelentőségben, az egyén szélye, szokása, módja és phantasiájához képest, hol mindenki sajátos benyomásokat ébreszt, visszatükrözvén öltözetében foglalatosságait s jellemét, hol minden egyes személy historiai alak, külön tanulmány a festőnek, melyből rendkívüli arcvonásokat, mogorva sötét árnyéklatot, pompás ragyogó színeket s ezer érdekes tapasztalatot méríthet.

SERAIL.

A szeraj, melynek neve francia helyesírása szerint ismeretes, a hippodromtól nincs messze, s rendszeren egyuttal szokták a kettőt meglátogatni, mi nem csekély bajba kerül. Olaszthonban pénzért mindent megmutatnak, a coliseum romjaitól a vatican folyosójáig, hol ő szentsége szokott sétálni, ama gobelinektől, melyeken a szent ember vallásos tekintete merengett, addig a székek, hol alig ült néhány percet s mely még azon meleg: — Konstantinápolyban folyamodni, könyörögni kell egy firmaért, míg kegyesen megengedik, hogy megadóztasának és zsebeinket kifoszszák. Az idegen azzal kap ki némileg e rendszabályon, hogy többnyire számos társaságot alakít, mi megkönnyíti a kirótt bacchichok számát. Társaságunk is igen számos volt, közte egy csoport angol, e hidegvérű szemlélők, változatlan

egyhangu arczczal, kiknek benyomásait semmi sem árulja el, mintha kőből volnának, noha fogékonyságukat s érzemenyképességüket apodicticus bizonyossággal mégsem tagadhatjuk, miután a természetbuvárok oly tüneményeket is érzékenységgel ruháznak föl, melyeknek benső életét semmi sem árulja el.

A Mármora-tenger hullámai közt emelkedik a serail százados falaival, hol a szultánok elrejtve a nép kíváncsi szeme elől, mint valami félistenek uralkodtak, a tenger mélységétől s a hullámok árjától őrizve; ott élték a magányosság napjait, unalmokban hadjáratokat tervezve.

A kapu alatt, mely az udvarra vezet, számtalan puska van felállítva.

Az épülethez érve halkan csoszogtunk föl sárga papucsainkban, annyi ünnepélyességgel, mintha Isis templomába, vagy legalább is egy chinai pagodába mennénk.

A kerekded terem, melybe léptünk, meglepett egyszerűségével, a fal körül törpe kerevet vonul végig, fekete függönyök, sűrű rostélyos ablakok s néhány arabeszk diszítik; semmi túlhalmozása a bútoroknak, mint gazdag embereknél előfordul, in-

kább protestans imaházhoz mint török nagy ur laká-
 hához hasonló, A második sem jobban különbözik.
 A harmadikban tükröket, színes függönyöket s
 képeket is látunk, de csak tájfestvényeket, miután
 a muszulmanok templomaikból, valamint hajlékaik-
 ból az emberi arcz másolata merőben száműzve van,
 mi igen sajátos jelleget ad a vászonra festett
 természetnek, megfosztva az emberi alak változa-
 tosságától, az utcák és házak lakóitól; s a tájfestő-
 nek csakugyan művésznek kell lennie, hogy e tila-
 lom dacára élethű s eleven benyomásokat ébreszsen.
 A negyedik termet Mahmud sajátkezű calligraph
 föliratai díszítik, ki uralkodó létére szenvedélylyel
 üzte e mesterséget és kitünőleg értette, mint XVI.
 Lajos a lakatosságot.

Egy más szobában két pasztel festmény mel-
 lett egy szekrény áll, melyből, ha függönyeit félre-
 vonjuk, ragyogó sugarak ömlenek reánk, mintha egy
 halom csillagot tartalmazna ... e fényes kincstár
 különböző szultánok adományaiából gyűlt, kik régi
 szokás szerint oly tárgyat raktak le ide, melynek
 legtöbb hasznát vették s mely iránt különös elősze-
 rettel viseltettek. Ott díszlenek királyi fényben
 kék damaszk aczélok, rubintos kandjások, smarag-

dos kardok, amaz aranynyal kivert pompás pisztolyok, melyeknek ékes fogantyuja csaknem kedvet ád a gyilkolás mesterségéhez, s melyeknek sima csöveiből tán maga a halál sem oly sivár és borzasztó.

Ennyi harcikészülettel szemben csupán Mahmud adománya képez ellentétet, ki írószerét ajándékozta e gyűjteménynek. A jelkép igen szép eszmét fejez ki s élénken hatott reám is, de ha így foly, s a következő szultánok az eszme világosabb s tökéletesebb kifejezése végett még szellemibb jelvényekkel, vagy tán épen népök szeretetével ajándékoznák meg e tündér szekrényt, anyagi értékben keveset háгна.

Két dolog volt, mit teljességgel nem láthatánk: hiában igyekeztünk Jupiterként aranyeső képében bejutni, hiában zörögtettük a bacchichokat zsebeinkben: az egyik az a folyosó, hol az odaliskok tánczolnak, a másik a fürdők, oly két küszöb, mely, mint Salamon templomának szentélye, profanusok előtt zárva marad.

A kertbe érve, illatos virágokra, régi francia divatra nyírt fákra akadunk, mi inkább megfér a török ünnepélyességgel és önkénynyel, mint az új

angol kertek stylje, hol a természet csaknem eredetiségében tűnik föl, s a szeszélyesen kanyargó utak, a fák csonkitatlan koronája, a korlátlan ágak ékes lombjai a szabadság eszméjét juttatják eszünkbe.

Az udvaron áthaladva, egy kioszkba léptünk, hol szép könyvtár van. Fájdalom, semmit sem értettünk az arab s török írók műveiből s csupán annyi hasznát vettük, mint a divatos arszlán, ki fényes boritéku könyvei aranyos czimén gyönyörködik. Említést érdemel az a sajátságos keleti szokás, melynél fogva a könyveket a lapok élével kifelé állítják föl, mi az avatatlan keresőnek nem csekély gondot adhat. Kitünőleg szép a tudományos kioszk ajtaja, bronzra vésett vonalaival és cikornyás rajzaival, de miután ilyesmit leírni képtelenség volna, nem is kísértem meg.

Végre alkalmam volt az arab styl némi mutatványát látni, melyet csupán az Alhambra mesés leírása után ismertem s melyet nem lehet a török építési modorral összehasonlítani, annyira fölülmulja formában, izlésben és tökélyben. A hosszan kinyúló fedél sugár márványoszlopokon nyugszik, melyeken mint hölgy karjain szétágazó finom erek,

átlátszó vonalak futnak végig. A pompás ívek merész formái a keleti phantasia dús költőisége mellett a szemmértéket tökéletesen kielégítik. Csak a bejárás rendkívül törpe, még pedig azért, hogy a legmakacsabbak is előre lealázva és görzsedve jelenjenek meg a nagy ur előtt; a terem belsejében fényes baldachin alatt diszlik a trón széles kerevetalakban, melynek tekintete bő anyagot és tágas tért nyújt a képzelődésnek. — Annyi igaz, hogy a trón pompás kényelmével olyan, mintha nem csupán mogorva basák, vagy könyörgő alattvalók kihallgatására volna teremtvé és czifra mennyezete alatt nem mindig a parancs nyers szava csattant volna a kalifák ajkairól... Aranyos oszlopain amethystek, turquoisok, topázok s drága gyöngyök áradnak csiszolatlan fényben, a mint a föld gyomrából, a tenger mélyéből, vagy a gránitszirtekről szedték — miután a törökök hajdan nem metszették a drága köveket. A mennyezet szegletein lófarkak csüngnek, a pompás terem falai arab izlésre mutatnak, a párkányzat aranyzata, ama szint oly merész mint mesterséges vonalak, melyek egymást kerülnek s mégis egymásba folynak s melyeken a szem mint egy tömkelegben eltéved, szóval az összes benyomás valóban királyi.

De hogy e földi nagyság és tekintély tökéletesen ábrázolva legyen, pillantsunk a rostélyos ablakra, mely a trónnal szemben nyílik: itt álltak hajdan az idegen követek, küldetésük tárgyát itt tolmácsolták a nagy urnak, ki sűrű rostélyzaton át, félig rejtve hallgatta, nem érdemesítve őket tekintetére, vagy attól tartva, hogy e fényes arcz, e tündöklő nap sugarai megvakitnák az alacsony kutyák szemeit!

Elfáradva ennyi ritkaság látásán, még sem állhattuk meg, hogy Szent Iréne templomába be ne tekintsünk, de fájdalom, a szent könyvek helyett puskákat és szuronyokat találtunk ott, a muszlimok arsenállá alakították át.

Ennyi az, mit a serailból láthatánk.

Szintugy látom, sejtem, olvasóimat nem elégitette ki elbeszélésem, mint egy sokat ígérő szindarab, melynek előadását rózsaszín papíron hirdetik, melynek szép neve érdekes jelenetekkel, meglepő látványokkal kecsegtet s melynek egyhangu száraz kifejlődése üresen hagyja a szívet s boszankodva térünk haza, korholva a szerzőt, ki oly érdekes nevet adott művének, holott szóval sem érinté azt, a mit tulajdonkép leginkább szerettünk volna hallani.

„Türelemmel követtük önök tollát“, fogják olvasóim mondani, megemésztettük száraz vázlatait, elkisértük a temetőbe, a mecsetekbe, a bazarba, a tengerre és a föld alá, jól laktunk a sok törökkel, szerecsennel s más iszonyatosságokkal; de nem tudjuk, a mire leginkább vágytunk; elolvastuk e könyvnek felét és semmit sem hallottunk a nőkről, a szerelemről! ... Ön touristának vallja magát s oly

munkát nyújt előnkbe, mely egy érdekes kalandot sem tartalmaz, s egy barátot sem elégítne ki. — Vagy tán azt hiszi, hogy csipős dohányfüstjében, őrzöngő dervisheiben és fa-házaiban gyönyörködünk?! S ha önnek lelke kiégett, fogékonyága eltompult, vagy szelleme nem tud felvergődni a költészet varázshonáig s képzelődése szárnyait elmet szette az élet, mért nem mondá elébb? Mi ifjak vagyunk, nekünk fogékony szívünk, merész képzelődésünk, ábrándos szellemünk, sovár kíváncsiságunk van.... nyujtson ön táplálékot e hangulatnak, elégítse ki vidor kedélyünket — ismertessen meg a nőkkel fátyolozatlan, midőn álmodnak, vagy otthon imádkoznak.... s ha önnek phantasiája nem elég ifju, hogy a költészet varázsával ékítse, ha tolla erőtlen ennyi báj és kellem kifejezésére: fölékesítjük mi önnek hideg rajzait szívünk melegével, s életre serkennek, mint Pygmaleon márványszobra ..... A „bulbuk“ éneke, a tenger sohaja, a virágok és a csillagos ég rendelkezésünk alatt áll, a pompás diszitmény keblünk eszménykincsei, a színfalak a tágas képzelet leend — csupán látni akarjuk, fődje fel arczaikat! Jól tudjuk, hogy ez nem oly könnyű, hogy a rendes ajtók csukvák. De vezessen be vala-

mely rejtett nyíláson, titkos kulcsal, melyet a véletlen, vagy a szerelem nyújt — szóval: kalandokat akarunk olvasni! kalandot valamely érdekes „giaur“ és töröknő közt, néhány adatot ama regéből, melynek színhelye az emberi szív, kora a tavasz, betűi a fényes szemsugarak, hazája a kerek föld.

Ilyen s hasonló szemrehányásokat hallok olvasóimtól s daczára mindezeknek, nem segíthetek: feszítsenek meg, égessék el könyvemet, de nem elégíthetem ki önök kíváncsiságát. Először is, mert a serail merőben különbözik a háremtől, hová senki sem juthat be, s végre, mert a török nők senkivel sem társalognak s keresztényekkel üzőtt kalandok merő lehetetlenségek, vagy koholmányok. De ves-sünk egy pillantást e nőkre s látni fogják önök, hogy az a fátyol, melyet már hallomás után sürűnek véltek, a valóban még tömöttebb s a korlátok ép oly áthághatlanok. Fátyol alatt fejlődik a török nő, mint bimbók csirája, hová a nap fénye nem hathat, a férj szeme egyedül bámulhatja teljes pompájában, s az a kéz, mely leszakítja a harmatos rózsát, mely elhárítja külső boritékját, korlátlanul rendelkezik felette. A török nő arczát csupán atyja, testvére és férje láthatja, senki más, sem rokon, sem barát, sem

mátkája.... Ez utóbbi állítás valóban mesésnek tetszhetik, mindazonáltal a gyakorlati életben is úgy van, a muzulman csak leírás után ismeri választottját, kit bizonyos asszonyságok festenek le előtte részletesebben; — de mi ébreszti fel első gerjelmét, sovár vágyát oly lény iránt, kit soha sem látott? A vén asszonyok virágos nyelve, vagy ékesen-szólása? nehezen képzelhető, s daczára annak a materialis iránynak, mely a török vallás jelleme, daczára annak a korlátlan szabadságnak, mely pazar kézzel hinti a változatosság virágait Islam hivei eleibe, nem valószínű-e, hogy a szerelem rejtélyes varázsa működik itt is? az sejteti velök a hölgyek titkos bájait, szépségét, — az vonja következtetéseit, az árulja el a karcsu termet vonalait, a kebel hullámozatát, a puha fürtök diszét s a piros ajkak tüzét, mielőtt még a feredje redői szétbontakoznának... Az vonzza ellenállhatlanul a temetők pálmalombjai alá, az kíséri remegve a Bosphorus hullámain.... S mindezek után nem elégséges-e a szem sugára, e bájos tolmácsa a szerelemnek? nem elégséges egy szikra ama mennyei tűzből a szív első gerjelmére! A szem, mely gyorsabb a hangnál s melylyel a törő knő is rendelkezhetik, mely mint dárda sebzi a

keblet, vagy mint madár repdes, nem tudván hová száll, melynek kaczer sugari oly bizonytalanok, de melynek félreérthetlen világos nyelve is van! — A török nők szemök szépségéről híresek, e sötét pillák alól melegebben özönlenek a sugarak, a lélek élénkebben tükrözi vissza benyomásait s miután kényuralom korlátai közt ez úgy szólva egyetlenegy eszköz, melylyel szabadon rendelkezhetnek, képessége is jobban ki van fejtve, mint süketnémáknál a látás, vakoknál a tapintat. Kíváncsian gyönyörködtem olykor e bájos sugarakban, bárha igen nehéz s veszélyes kísértmény, melyet rendesen egy mogorva herélt vagy szerecsen tekintete szakaszt félbe. Egyátaljánban, mint már megjegyzém, a keresztény állása szerfelett mostoha, s ha a szerelmes osmanli epedve pillanthat eszményére és hyacintokat hinthet utjába, a megvetett giaur minden, még oly költői demonstratiótól is el van tiltva. Egyike a legfőbb akadályoknak a nyelv nem bírása, ehez járul még a vallás és szokások különbsége s az általános megvettetés, melyben minden keresztény részesül, a rostélyok s más physikai korlátok — fennhagyva a véletlen rajtakapást, vagy árulást, melynek bizonyos halál volna kétségtelen következ-

ménye. A kit ily hősies elszántság vagy romeoi szerelem nem lelkesít, melynek önként értetődve viszonztatnia kellene, az rendesen valamely görögnő hálójába téved, ki magát muszulmannőnek adta ki, vagy mint a manchai lovag ábrándos, szüz érzületet kell hogy tápláljon oly nő iránt, kit soha sem látott.

A férfiak szobái, ha tulajdonosaik még oly gazdagok is, szerfelett egyszerűek, azt lehetne mondani, üresek, a butorzat hiányos, kényelmetlen, de a nők termei pompások, ragyogók, a fényűzés minden kincseit, a gyönyéd gondoskodás minden kényelmeit ide rakja le, mint a madár, mely fészket puha tollakkal párnázza ki, mint a fecske, mely India fűszereivel halmozza fel. A földön perzsa szőnyegek terülnek el, puhábbak a harmatos fűnél, s smirnai és ispahani kárpitok diszlenek a falon, japáni edényekben friss virágok illatoznak, pompás csemegék enyhítik a piros ajkakát s lágy olvadó zene felejteti a rabságot.... De mindezt csak hallomás után ismerjük, mint egy tündérlak mesés csudáit, ajtai örökre zárva előttünk. — A török élet, mondhatni, két részre oszlik: egyik fele a próza, másik a költés és gyönyör; de a kettő közt mélyebb a hé-

zag, mint az élet és halál közt, s a keletet csak akkor ismerhetnők valóban, ha a chinai falak leomlanának. Sokat irtak már e tárgyról, bárha csak a nők felületes szeme bírálta meg, néhány rövid percz alatt s csak a költő képzelete egészíté ki a képet, a lélektani kérdés az: ha vajjon megfelel-e a szerelem fogalmának? Sokan tévednek, kik e szokást végkép lealjasítva, csupán a nyers erő diadalának tekintik, mintha minden nőt vonakodva s könyük közt hurczolnának a hárembe, mi valóban rémületes volna; de e szentesített szokás némileg kedvezőbb színben tűnik föl, ha elgondoljuk, hogy a nőt a hárem neve nem rettegteti a büntetés és fogság eszméjével, hanem ellenkezőleg boldogság és jutalom képeivel ingerli, s az ifju hölgyek e kora benyomásokkal, a zsenge szív első benyomásaival jutnak oda, elfogadva, a mi rendeltetésök célja s a mi nem lehet nyomasztó, miután mást nem sejtenek. A férjek pedig a nők positiv birtokában, a hűség és szerelem csilhatlan biztossága közt, háborítlanul élvezik a percz varázsát. Csupán egy hiányzik: ama benső büszkeség, melyet a nő öntudatos választása gerjeszt, midőn az akadályok és versenyzőtársak daczára egy férfira árasztja szeretetét; ama kéjes ön-

tudat, mely a szerelem főkelléke s mely édesebb tán annál is,.... De másfelől a musulman nem ismeri a csalódás kinjait, nem olvasta az élet ama mogorva lapjait, melyek könnyűkel áztatvák.... s a féltés eszméje ha megvillanna is, rövid gondolkozás után túl adna rajta, mint oly szükségfeletti indulaton, mely az emberrel születik ugyan, de melynek sem értelme, sem oka nincsen. Im! a mérleg jóformán egyaránt áll: önökön a választás...

LÁTOGATÁSOK.

Bukaresti mulatásom alatt gondom volt néhány ajánlólevelet szerezni, melyek Konstantinápolyra szólottak; utitársam, kinek magas összekötetései voltak, szintén bővükben volt, s így megnyitak az ajtók előttünk. Furcsa egy szokás az az ajánlólevél, melyben hűségesen lemásolják nevünket praedicatumaival, és szépen megdicsérnek valamely nagy urnak, gyakran oly emberek, kik magok is alig ismernek. Nem okszerűbb volna-e, ha felmutatva Ádámmal kezdődő közös származásunk fáját, egyszerűen bekopogtatnánk, ismerkedésünk jogosultságát műveltségünkkel s lelki tulajdonainkkal támogatnók!? De hiába! az ember szertartásokból áll, melyek őt a sirig kísérik.

A diplomaticai körökben, hová szerencsém

volt nekem is bejutni, többnyire udvarias s néha kiképzett műveltségű férfiakra találtam, kiknek Törökország statistikai, valamint political viszonyait illető sok érdekes adatot köszönhetek. A consulok és követségi személyek tán legrészletesebben ismerik keletet, miután nekik egyedül tárul fel minden ajtó; tekintélyök s befolyásuk nem csak el van ismerve, sőt gyakran fölülmulja a basák hatalmát, kiknek pártfogásukra van szükségök, s kiket egy előterjesztéssel vagy bizalmas figyelmeztetéssel megbuktathatnak.

Rendre jártuk tehát ezeket az urakat, kik nyáron elszórva laknak a Bosphorus kies partjai körül pompás villákban, hol az ázsiai szokást európai comfort emeli; lelkünk megfrisült a civilisatio kellemeiben, hol végre ajkaink elmondhatták, mit szemünk látott, a társalgás, az eszmék kölcsönös kicserélése kielégíté e rég nélkülözött szükségét — néhol szellemdús nőkkel ismerkedtünk meg, ifju leánykakkal, kiket a körülmények s szülőik viszonyai elszakítva szülőhelyöktől, mint valami idegen, gyöngéd növények tűntek föl kelet forró sugaraiban. Utitársam megtestesült párisi létére el volt ragadtatva e társaságtól, hol anyanyelvén csatázhatott

az élcz és humor fegyverével, nyájasan tréfálva, olykor a rövidebbet huzva azon naiv ripostokra, melyek ifju hölgyek szájába oly jól illenek.

A ki Konstantinápolyban nők társaságát akarja élvezni, okvetlen háztájakat kell látogatnia, miután az európai nők ritkán járnak ki és szerfelett visszavonulva élnek, e sajátságos szokás a keleti nőkről ragadott reájok. Az ember mindent s mindenütt utánóz, e velünk született szokásnál fogva, s valóban még csak egy lépés a feredjéig, hogy végkép eltakarja a fehér arczok színét; a férfiak szintén tetemesen inclinálnak a török divathoz s a csibuk általános szükséggé vált használata után még csak a keresztbe hajtott lábak tartása hiányzik, mi koránsem oly kényelmetlen, mint gondolnók.

E szertartásos látogatás után egy fiatal barátunkhoz mentünk, kivel megérkezésünk első napjaiban már megismerkedtünk vala. T. A. igen nyájasan fogadott s késznek nyilatkozott bemutatni M. K. basának. Tétovázás nélkül siettünk tehát e furcsa látogatásra. Egy negyedórányi csolnakozás után célunknál valánk, eszméinket előre elkészítve s utközben rendezve; mert ha nehéz merőben idegennel a társalgás, kétszerte zavartabb oly ember-

rel szemben, kinek állása, módja a mienktől egészen elüt, s hol minden szót mérlegbe kell tenni, némelyt elfelejteni merőben, vagy gondosan kikerülni, például a nőket, minek felületes érintése is roppant tapintatlanság és megbocsáthatlan hiba volna.

Sokszor hallám már a basák tudatlanságát s egyoldalú feleleteit korholni, de vajjon sokkal elméesebbek-e a keresztények ötletei, melyeket ily alkalommal mondanak s nem túlszárnyalják-e mindennapiasságban a basák érthetlen mormogását?!

A basa előcsarnokába érve, fölcseréltük cipőinket sárga papucsainkkal, mely szokásnak már tökéletes gyakorlatában voltunk; a házi urat önként érthetőleg csibukozva találtuk, miután a török csak akkor szünik meg pipázni, ha beteg, vagy meghalt. A szoba, melybe léptünk, egyszerűségével lepett meg; törpe kerevet, fehér gyékények és pipatartók képezték a butorzatot. Társalgásunk házigazdánk néhány kérdezősködésével kezdődött, mit titkárja tolmácsolt: tudakozódott itt mulatásunk idejéről, utunkról, mire értésére adván, hogy annak főbb célja Konstantinápoly, szerényen jegyzé meg, miszerint nem gondolná, hogy az képes legyen ki-elégíteni.

„Egy országnak érdekességét — felelek — nagy részben multja s gazdag jövője teszi.“

E szóra mélán mosolygott, mintha nem sok reményt táplált volna hazája jövője iránt.

Mint később értésemre esett, a reformok embere volt, a mennyiben az a nemzet önerején s idegen befolyás nélkül eszközölhető. Udvariasságunk daczára sem ámitotta magát honja állapotján, melyet józan felfogással bírálgatott. Politikai nézetei sok műveltségre mutattak, idegen nemzetek felőli tiszta fogalmát meglepőnek nevezhetném, ha már gyakran nem tapasztaltam volna, hogy a hatalom és cultura lentebb fokán álló népek gyakran jobban ismerik idegen hatalmak polgári szervezetét s történelmét, mint az európai befolyásban és civilisatióban elbizakodottak. — Beszélgetésünket egy inas belépése szakasztá félbe, ki csemegét és kávé-t hozott; a keleti vendégszeretet naiv szokása kellemesen hatott reám, mintha épen hazámban lettem volna, csak a háziasszony nyájas tekintete hiányzott, a női hang varázsa nem fűszerezte az ozsonnát.

A szelamlík (férfiterem) tökéletesen el van zárva az odaliktól, melyben a nők laknak; az első, mint már megjegyzém, szerfelett egyszerű, hogy azt

ne mondjam, kietlen, s az ázsiai jellem pazar fénye ott nyilvánul, hová férfiszem nem hathat.

„Hogy tetszett önnek M. K ?“ kérdé barátunk, midőn már a Bosporuson evezünk.

„Részemről igen jól“, felelek, „s nem képzeltem török urban annyi fölvilágosodást.“

„Előbbeni képzelete igen helyes volt, miután M. K. fényes kivétel.“

„Hát nincsenek-e tanult államférfiak ?“

„Szerfelett kevesen, miután az állambölcsesség utolsó eszköz a hivatalnyerésre.“

„S melyek a szükséges kellékek ?“

„Mindenek előtt pénz, mely befolyást szerez, továbbá pénz, mely fenntartsa, harmadszor az idegen consulok iránti tapintatos viselet.“

„Hát pénzért osztják a hivatalokat ?“

„Egyenesen nem, de közbenjárólag azért. Egy francia író munkájában olvastam, hogy Oroszokban mindenkit megvesztegethetni — a czárt kivéve, a ki nincs reá szorulva. Itt magát a szultánt is meg lehet vesztegetni.“

„Hogy érti ön ?“

„A rejtély egyszerű: képzeljenek önök egy

létrát, mely valamivel hosszabb a Jákóbénál, — e létra fokain különböző alsóbb és felsőbb rendű hivatalnokokat az ország főbb dignitariusáig s legtegyén a csillagok tözsomszédjában magát a szultánt: A. barátságot köt B-vel, ez a második fok; amaz megvesztegeti, vagy lekötelezi C-t s így tovább az első miniszterig, a ki végre a szultán beleegyezését magas pártfogók, vagy valamely serailbeli intriga által kieszközli, s fölsegíti A-t, holott tán nem is ismeri.“

„A hivatalok e szerint szerfelett zsiros falatok lehetnek.“

„A basák zsebéhez mérve; miután, ha, mint gyakran megtörténik, a zsarolás vagy önkény igen szembetűnő s nyomatékospanasz következtében vizsgálat rendeltetnék, elfojtása az illetőnek ismét jó csomó pénzébe kerül, különben el van veszve.

„Merészek-e a visszaélések?“

„A bámulatig, — s hogy egy példával kifejezzem: a brusszai útra, melynek elkészítését a kormány megrendelte, egy basa több évek folytán rémitő pénzt szedett be, s maig sem pénznek sem útnak legkisebb nyoma sem látszik.“

„A hatti-humayoun védi-e a keresztényeket?

„Csak felületesen; jól megfontolva többet árt, mint a mennyit használ, vagy világosabban szólva, holt betűi soha nem léptetvén általánosan életbe, zsinórmértékül nem használnak. Igaz, hogy az idegen consulok, kiknek hatalmas befolyásuk van, néha egyes esetekben erélyesen föllépnek s csekély dologból nagy lármát ütve, kemény büntetést eszköznek, de épen e túlszigor következtében eljárásuk mindig a részrehajlás és igazságtalanság bélyegét viseli s a nép csak a boszu eszközeit látja bennök, mi a keresztényeket még jobban meggyűlölteti s új visszatorlásokra ad alkalmat.“

„Valóban az embert mindig jobb magára hagyni, mintsem félrendszabályok s ingatag törvények által kormányozni.“

„Hát a személybiztosság minő lábon áll?“
kérdé utitársam.

„Átaljában igen rossz lábon.“

„S mi okozza e hiányt?“

„A vegyes népesség erkölcstelensége, kölcsönös ellenségeskedése, s mindenek felett a büntetések könnyű kijátszása. Itt ugyanis az a szokás, hogy a

keresztény gyilkost vegyes bíróság ítélvén el, saját törvényhatósága alatt állja ki a büntetést. Ha valamely török idegen alattvalót öl meg, kemény börtönbe vetik, de a meggyilkolt örököse teljes kort érvén, felakasztathatja, avagy három ezer drachma fizetés mellett megkegyelmezhet neki. Holott, ha a letartóztatottnak elég pénze van, a legyilkolt örökösét is valamely utonmódon láb alól elteszi (mi nem sok fáradságba kerül), ekkor a pénzbeli birság vagy bitófa közti szabad választás a bűnöst illeti.“

„Gyakoriak-e a gyilkosságok ily szabott ár mellett?“

„Stambulban kevesebb, mint Perában s legtöbb a külvárosokban, európaiak azonban nem igen járnak ki későn estve, mely rendszabályt önöknek is ajánlhatom.“

E közben a szultán új palotájához értünk, s a csolnakos bárkáját megállítván, szemtől szembe bámulhattuk.

A császári lak, melyet már futólag említettem, egyike azoknak az épületeknek, melyek stíljét bajos volna meghatározni, melyben az építész ezer

hibát fedezhet föl, s mely mégis tetszik, mint azok a keményen bírált s kárhozatra ítélt könyvek, melyeket mindenki olvas, sőt érdeklél olvas. Az egész épület fehér márványból készült és két szárnyra oszlik. Pompás faragványok, szeszélyes arabeszkék és koszorúk díszítik, melyeknek egyenként semmi értelmök sincs, de melyek egymásba fonva s fűzve mégis egy gondolatot képeznek, egy rejtélyes, szavakkal tán ki nem fejezhető gondolatot, mint a zene, mely mindenkiire különbözőleg hat, az illető fogékonyságához és lelkületéhez képest. Bennem a nőiség eszméjét ébresztette föl, az asszony titkos gondolatát finom árnyalataival; a fiatalleány benső vágyát, miről egy bál előtt álmodik, midőn átlátszó szövetek, selyem szalagok, bodor tollak, virágok és csipkék közt ébred föl.... mindent, a mi szép, de nem férfias, mindent, a mi bájos, de nem határozott.... a művész tán nőkről rajongott, midőn tervén dolgozott, tán fiatal kedvese jelent meg brüsseli csipke-köntöseben s annak benyomásait véste eszményesítve a fehér márványra.

Külsőalakjának megfelelőleg a palota egy részét nők lakják, még pedig a rostélyos ablakokról ítélve, szép számmal, egy szív boldogítására. Európai lé-

tünkre mosolygunk a szerelem ily magyarázatán, lehetetlen mindazonáltal a tárgyról újból meg újból nem elmélkedni s bármily nevetségesnek lássék is, gyakran kérdeztem magamtól, ha a szerelem oly irigy egyetlen érzeménye-e az emberi kebelnek, mely minden kincsét csupán egyetlen tárgyra halmozza s vetélytársat nem tűr? ha nem létezik-e a szerelemnek, mely oly rejtélyes, valami, bár egy parányi megosztható része, oly titkos árnyalata, melyet mi nem sejtünk, de ezek az emberek felfedeztek?! Vagy, ha ez lehetetlen, visszatérve indultaink eredetére, nem rejlett-e keblünkben is oly érzemény, melynek neve még nem szerelem, bárha ahoz nagyon hasonló, midőn a képzelet csapkodva röpdés, de mégis bizonyos körben; midőn két három nő csaknem egyformán érdekel, s rendre merengünk a lelki és testi bájokon, míg azt a kegyetlen győzelmet vívtuk ki szivünkön, hogy csupán egyet szeressünk. E lelki hangulat, ha még oly rövid, ha még oly percnyi is, kétségkívül létezik, s valóban nem tudom, ha kevésbé eszményi s költői-e a másiknál..... Mennyivel ingerlőbbek, mennyivel hosszabbak lehetnek e perczek a szultán háremjében, s mennyivel érthetőbb s kéjtelgőbb a habozás,

hol Circassia szépségei ostromolják a képzetet, s bájosabbnál bájosabb mosoly vesztegeti meg a bírálót, míg a szív öntudatlanul sodródva, mint a levél, végre megakad egy virágon, mely felfogja. S mi legszomorubb a világon, a kiábrándulás, azt ő nem érzi. Ama hosszú sötét szünet, mely a szerelem enyészetét követi, az előtte ismeretlen. A fájdalom a gyönyör karjaiban hal el, mielőtt még eszmélni tudna; a sóhajt egy édes csók csattanása üzi el; ez az egyetlen szív, mely nem pihen soha, melynek lobogni kell, mint a lángba dobott fáklyának — míg hamuvá ég....

Hiába vágynánk azonban, hogy e fényes paradicsomot élő szemeinkkel megtekintsük, a császári lakot aranyos rostély keríti; melyhez még csak közelíteni sem lehet.

Hallomás után azonban tudjuk, hogy a szultán palotája, mely nem rég készült, belülről is igen diszes, s szobáit százával számítják. A szultánnő termeit pompás freskók díszítik, virágkoszorúkat, szalagokat, csipkefüggönyöket ábrázolva, vagy a felhőket és az ég boltozatját utánzóva.

A szultán belső lakása XIV. Lajos stíljében

készült, mi az absolut hatalom s tekintély eszméje képét leghivebben viseli s legpompásabb példánya a királyi izlésnek.

Legszebbnek állitják a szultán fürdőtermét, mely moor mintára készült.

Mindezekből, fájdalom, mit sem láthatánk.

KÚTAK ÉS MECSETEK.

Sokszor éreztem már bizonyos rendszer hiányát munkámban, de önök meg fognak bocsátni az írónak, ha legjobb akaratja mellett is csupán mozaikot nyujthat, miután Konstantinápoly fekvése, rendezetlensége, roppant kiterjedése már magában csaknem lehetetlenné teszi és minden bizonynyal kiállhatatlan unalmassá tenné a rendezett előadást.

A mai napot a kútak s mecsetek látogatására szántuk. Láttunk volt már néhányat, de csak futólag.

A kútak főszerepet játszanak Konstantinápolyban, nem csupán azért, mert az arab styl ékes mutatóványai, a keleti építés és ízlés remekei; hanem azért is, mert a muszulman vallás szertartásai parancsolják fentartásukat s valóban a felebaráti szeretet s az Islam szellemének nem utolsó bizo-

nyitványa s tán leghasznosabb, egyszersmind költőibb jelképei e pompás márvány kioszkok, melyekből senki sincsen kirekesztve, s mely tiszta kristály vizével enyhíti a fáradt vándor szomját. E helyről bár a legszegényebb koldust kizárni annyit tenne, mint templomainkból valakit kopott öltőnye miatt kitiltani. A legbüszkébb muszulman vallásos alázattal nyujtaná felebarátjának e frisítő folyadékot, sőt ilyen helyeken rendesen külön személyzet van föllállítva, mely pléhkanalakkal meríti a vizet s tiszta edényekben kínálja vele a szomjazót. E helyek némelyike gazdagon van dotálva jámbor osmanlik végrendelete nyomán. Egyöngéd gondoskodás nemcsak a keleti vallásból és szokásokból, hanem bizonyos helybeli szükségekből is eredt, s Arabia pusztáit juttatja önkénytelenül eszünkbe, hol egy friss forrás jótéteménye csakugyan fontos szerepet játszik, habár nincs is felruházva Zem-Zem csudaerejével.

Egyike a legszebb kútaknak kétségkívül az, mely szent Sófia mellett látható; fölfelé kunkorodó fedele, gyönyörű faragványokkal, hasonló egy süveghez, bizar tornyocskái, márvány ívei, fáradságos filegram kömetszetei, áttört nyílásai kellemesen hat-

nak a nézőre. A madár kúpjaira száll pihenni, a fecske faragványaira rakja fészket, s az ember ha nem is szomjazik, megkívánja a vizet e pompás medenczéből.

Harmadik Achmet költő is levén, rímekkel diszítette e kútat, mely nevét viseli.

Vezetőnk világos tiltakozásunk daczára elszavalt néhányat belőlük, s ezzel meg nem elégedve, lefordította olaszra, mit Achmet iránti kegyeletből azonban nem hallgattunk végig, előre bocsátva, hogy a szultán mindenesetre jobb költő lehetett, mint a milyen fordító vezetőnk.

Nem messze innen az Atmeidan közelében emelkedik szintén Achmet mecsetje, az egyetlen egész Konstantinápolyban, mely hat minarettel dicsekedhetik. — Hosszasan bámultam pompás kupjait és szemem mindig uj meg uj szépségeket fedezett föl rajta. Az arab styl hatását sem a római, sem a görög, sem a góth, sem a renaissance meg nem közelíti. Oly valami az, mely eszméit a képzelet rajongó országából meríti s vonalait a tündérmesék rajzai után vési márványba. A mecset bensejében a mirahb lapis-lazulival van kirakva, sőt mi minden földi kincseknél drágább, egy darab fekete

követ is mutatnak a Kaabából. Négy roppan oszlopon, mint óriás vállán, nyugosznak az épület ivei, szerteszét a kórán mondatai diszlenek, oly jegyekkel, melyekről, ha nem mondanák, soha sem sejtjenők, hogy betűk.

Vezetőnk unszolására megnéztük Achmet kriptáját is, bárha soha sem voltam barátja e tanjáknak, melyeket, az emberek tiszteletből emelnek, s mi lehetetlen, hogy ne boszantaná a holtakat, ha csak legkisebb fogékonyságuk maradt a szép iránt; e félsötét disztelen szobák megfosztják a halált nyugalmatól s ünnepélyességétől, s a mellett a jó izlésnek sem tesznek szolgálatot.

Mind az, mit e helyen mutattak, néhány koporsó, mely Achmet és családja tetemeit fedi. A koporsó felső részén fekszik a hős turbánja, lábainál két vastag viaszgyertya, a falon fegyverek láthatók.

Említést érdemel még Bajazid s végre Mahmud szultán mecsetje Top-Hane közelében és számos kútak, melyeknek megtekintését egy utas sem kerülheti ki, mint a lovagváarak traditióit, melyekkel Némethonban a touristát okvetlenül megtisztelik.

A SCUTARII TEMETŐ.

Ha hazánkban kedveseink közül valaki meghal, gyászba borulunk, a halottat kinyújtóztatják, s három napig szemlélhetjük hideg tetemeit; a férj könyüivel áztatja a kedves nő arcát, a gyermek szülői gyászravatalánál viraszt, az anya nem tud megválni gyermekétől s hideg tetemeire borul, lerántja a szemfedélt, hogy még egyszer láthassa, s görcsös ujjakkal ragaszkodik a koporsóhoz. Mindnyájan a lehetőségig halasztjuk az elválást, ama rémes perczet, midőn a szív búcsúszavaira rögek felelnek, s reményeinket a hideg hant zárja el. Nálunk törvény tiltja a halott időelőtti eltakarítását, a vallás maga szentesíti e kegyelettel teljes tétovázást, a szeretet és ragaszkodás végtusáját. Keleten másként van: a halasztás könnyelműség, megbocsáthat-

lan hiba, lelketlen bűn volna! mert a muszulman azt tartja, hogy a kimult egyén csak addig szenved, míg föld alá nem teszik, minél fogva ott a legnagyobb sietséggel temetkeznek. Valóban meglepő és sajátos látvány a halottak gyors eltakarítása; a törökök futva viszik halottjokat, s a szemlélő kénytelen meggyőződni, hogy a muszulman tántorithatlanul ragaszkodik vallásához s a jövő élet iránti hit meggyőződését semmi sem csonkítja — s erősebb valami a pusztá reménynél. Miből következtetve, önként értődik, hogy a halál eszméje sem oly zordon. A haldoklót semmi sem zavarja kimulásában; az iman csak halála után kérdezi ki őt a kóránból s néma hallgatását feleletnek veszi.

Gyakran voltam tanuja ily temetéseknek s gyakran kérdeztem magamtól, ha a philosophia minden okoskodása felér-e a positiv hit biztos nyugalmaival és boldogságával?

A scutarii temető a legnagyobb s legkapósabb; cziprusok sötét árnyában a holtak közt az élők mulatnak, az élők társalognak a holtakkal a szoros értelmében; mert a törökök minden hanton egy nyilást hagynak, mely a sír mélyéig hat, s arra

való, hogy a halott övéinek fájdalmát s részvétét hallhassa. De e gyermekies mesés felfogásnak egy kis körülírással s phantasia segélyével szintugy megvan saját költőisége: az anya elsirathatja gyermekét, elzengheti bölcsődalait, melyekkel annyiszor ringatta s fájdalma nem hangzik siket fülekbe; e dalok viszhangra találnak, a férj nejével bizalmasan suttoghat a multról, föltárhathja előtte egész szerelmét, azokkal a gyöngéd érzelmekkel, melyeknek bebizonyítására az élet mindig igen rövid; elmondhatja a szerelem végszavát, azt az ünnepélyes szent vallomást, mely csak a haldokló ágyánál tolul keblünkbeől ajkainkra s melynek szavait rendesen elfojtják a fájdalom görcsös könnyűi. Helyrehozhat annyi félreértést, jóvá tehet annyi gondatlan hibát; bocsánatért esdekelhet, mint párja életében, azzal a különbséggel, hogy a megbánás őszinteségében ezuttal a megbántott fél sem kételkedhetik.... Elmondhatja neki fájdalma egész kiterjedését, az élet rideg voltát, mely nélküle többé sem fényt sem meleget nem áraszt; visszaidézheti emlékébe a szerelem kölcsönös boldogságát, az ifjuság és költészet éveit, az első csók ittas gyönyörét, a boldogság teljes óráit, ama rejtélyes perczeket, melyek fénypon-

tokként ragyognak a multban s melyeknek emlékére a halottnak hideg teteme tán fölajdul, megrázkódik, melynek varázscsengése e néma szivben is visszhangra találand, szóval a kebel egész költészetével, fájdalomával és reményeivel nyilatkozhatik, hallgattatva nem csupán a cziprusok lombjaitól, hanem a sírok lakóitól is. —

A scutarii temető mérföldnyi területén magas fasorok emelkednek, melyeket elhagyva, az ember végtelen hantok és sírkövek tévelyébe jut — az emlékkövek teteje emberi főt ábrázol s az esthomályban úgy tetszik, mintha egy roppant élősereg állna ott, fehér lepelben, vagy mintha a holtak hagyták volna ott sirjaikat s csak a trombita harsozására váraoznának, hogy fölcseréljék földi tanyájokat Allah örök csarnokaival. Az ős turbánok közé most már divatos fezek vegyültek, a nők sirját kőbe faragott virágok vagy szőlőgerezdek jelelik, mi költőileg jellemzi a szép nem működését és elhivatását, a költészet és termékenység eszméjét. Itt-ott a sírköveken kis öblöcskék faragvák, melyekbe a hívők illatos virágot helyeznek. Láttam nőket, kiknek igen jól illett e gyöngéd foglalkozás, midőn egy nyájas kéz festett ujjacskáival végezte, vagy a kegyelet

perczében megfeledkezve, a feredje redői kissé szétbontakoztak s bájos plasticai alak körrajzát árulták el. A török nők bájait nehéz vizsgálni, miután rendszeren kíséretben járnak s a női kaczérság maga is bizonyos határt szab a kíváncsiságnak, a szemnek meg kell elégedni azzal, mit a véletlen, vagy a szellő szeszélye nyújt. De e rövid percz, e rövid pillanat éppen elégséges arra, hogy a női szépség legtökéletesebb alakot váltson képzeletünkben. A török nő, ha szép, bájosabb minden földi lénynél, mert feredjéje mindig rejtélyes, mindig gyanítani, sejteni valót hagy a phantasiának; mint egy félig rejtett szobor, vagy azok az égi szellemek, melyeket álmainkban látunk olykor vékony szövetekbe s rózsaszín felhőkbe burkolva.

A szépség rejtélyein gondolkozva, megfeledkeztem volt a sír problémáiról; míg végre a temető elhagyottabb részébe érve, folytattam halotti szemlémet. Régi mohos sírkövek, a fezek merő hiánya elárulták e hely hajdankori népességét; a török sírkövek általában részletes fölvilágosítást nyújtanak, az elhunyt nevéről, polgári állása s kimulása napjáról, mire nálunk kevesebb figyelmet fordítanak.

Mi ugyan gondosan őrizzük születésünk óráját! tehát azt az időt, midőn még semmit sem tétünk; de ritkán jegyzik föl azt a napot, mely pályánk s tetteink sorát befejezi, mit részemről sokkal lényegesebbnek tartok.

Hosszasan jártam e helyen, föl kutatva a legregibb sírokat, embercsontokat taposva lábommal, vagy porladozó koponya felett elmélkedve olykor, mint Hamlet. De a nap ragyogó fénye, a fűszeres virágok, a sétálók hangja, az élet külbenyomásaira vonták csakhamar figyelmemet, melyek e pompás helyen, a balzsamos lég illatjában a halál környezetében új életre serkentenek.

A temető újabb részében, mely a Hyder-Pacha-térre rúg, egy fiatal musulmannal találkoztam, kinek festői alakja, nemes arczvonásai önkénytelenül magukra vonták figyelmemet: öltözete inkább a régi divathoz hajlott, mi különös bájt és regényességet kölcsönözött szabályos külsejének. E férfias keleti faj eredeti jellege előttem merőben ismeretlen volt, tán a próféta vagy a hadjisek utódja lehetett. Kíváncsiságom által felbátorítva, közelebb léptem hozzá, de jelenlétemet észrevéve, nyugtalanul távo-

zott, mint ki saját gondolatjaival van elfoglalva s a legkisebb háborítástól fél. Kétszeres kíváncsisággal kísértem; a köztünk emelkedő sírkövek elősegítették kémkedésemet. A fiatal muszulman ezalatt megállt, szemei egy távol ponton akadtak meg s mintha e látvány villanyosan hatott volna reá, egy mohos sírkő mellé leült, homlokára támasztva kezét, mintha egy áhitatos gondolat futotta volna át. Valamely szerelmi kaland fölfedezése reményében tovább folytattam vizsgálódásomat, a legnagyobb elővigyázattal, sírkövek megett haladva. Alig negyven lépésre tarka szőnyegen egy nő ült gyermekével. A sírkő öblében virágok illatoztak s a gyermek nyájasan játszott anyja körül; a nő szemében két fényes könnycsepp ragyogott, arcza a feredje redői alól olykor kibontakozva, a női szépség tökélyét s a fiatal évek varázsát árulta el; elfojtott lélekzettel egy cziprus lombjaitól fedeztetve szemléltem e bájos látványt; de vizsgálódásaim semmi kapcsolatot sem fedezhettek föl az ifju Adonis s a szép buslakodó közt. A nő arczán fájdalom kifejezése ült, könnyűi, melyek a harmatos virágokra peregtek, a kegyelet emlékgyöngyei voltak s egész lénye egy szent fájdalomtól, a női kötelesség és szeretet érzelmétől

látszott áthatva s kétségkívül azért jött volt e helyre, hogy férje hamvainak áldozzék. Az anyai szeretet s a multak emléke váltva dobogtak tán e szivben, mint ikertestvér. A mosolygó gyermek anyja keblére borult s a piros ajkak csattanása összeforrt. Habozva vártam rejthelyemben e talány megoldását; végre az ifju hölgy fölkel, összeszedé köntöse redőit, melyek szemérmesen simultak e plastikai alak körül, mintha egy görög szobor lett volna. Távozása közben egy utolsó pillantást függesztett a kezével fölszentelt sirra; de szeme ezalatt az ifju muszulmánéval találkozott s e villanyos érintkezés eredménye egy gyöngé sóhaj volt, alig hallható, félig elfojtott sóhaj, milyenre csak nő képes, s mely a sziv legbensőbb, legtitkosb rejtekéből fakad önkénytelenül olykor. Kíváncsisággal tovább nem bírva, magam is előléptem e perczben, szerénytelenségemet a nő arczán eleven pir árulta el, mely a szemcsillagokig hatott s égetőbb lehetett a déli napfénynél. A rejtély meg lön oldva, új példája gyanánt annak az örök igazságnak, hogy a hó alatt ibolyák zöldelnek, a telet kikelet váltja föl, s az enyészet porából friss virágok fakadoznak; annak a hatalmas szózatnak, mely az emberi szivet nem

hagyja pihenni s a szerelem romjain uj reményeket ültet. — Im egy nő, ki férje sírján könyűket hullatott és még le sem törülte jóformán, midőn már szeme pillantása kaczer sugárrá változott; ki a bánat szent fájdalmával jött tán e helyre s kinek emlékei szentélyébe egy uj gondolat lopódzott, szerény, hódolatteljes vendég igaz, de ki idővel követelő urrá lesz s osztályrészt igényel, végre mindent magához kapar, a multat és a jelent, a gyermekévek örömét, az ártatlanság mosolyát, magát a halottnak szentelt könyüt s e nyájas gyermek ajakán elcsatant csókot....

Bűn volt-e e sohaj?

S ha bűn volt, ki a hibás? e gyöngye kebel, mely tán küzdeni és vérzeni fog? — vagy az a titkos érzelem csirája, melyet Isten oltott keblébe, az a hatalom, melynek önkényén megtörik az ellentállás ereje s a kolostor falai, valamint a hárem rostélyai akadályul nem szolgálnak.

Az ugynevezett Hyder-Pacha-térre érve, az élet és mozgás tetőpontján, az élénkség közepette vagyunk s végkép elenyészik minden, a mi komolyabb szint adhatna gondolatainknak. Kurdistan méneken deli férfiak lovagolnak, aranyozott talika-

sokban (kocsi) nők szekereznek, a gyepre szanaszét terített szőnyegeken gyermekek játszanak; karcsu hölgyek, kiknek szépségét még a yachmach és feredje redői sem fedezhetik el, hűvösítő italok élvezete közt égő pillantásokat vetnek olykor egy basára vagy magas állásu törökre, méla sohajt idézve a vagyontalanabbak szívében. Szóval ismétlése az mind annak, mit a hiuság, tetszvágy s az emberi szenvedélyek ezer árnyéklata nagy városokban mutat föl, hol mindig találkoznak, kik látni és láttatni vagy bámulni és irigyeltetni szeretnek — azzal a különbséggel, hogy itt a hiuság más eszközökhöz nyul; a dandy fekete öltönyét színes kaftán vagy kék egyenruha és veres fez váltja fel, a bérlett édelgés papnői chinai tussal festik szemöldeiket s a yachmach szabása rejtélyesebb a crinolinnál; de az emberi szenvedélyek s indulatok eredete ugyanaz s főtényezője a pénz.

Fáradtan és kábultan érkeztem haza, mint egy európai ünnepély után, nem gondolva többé a porhadtt sirdombokra sem a turquoise szemű Monsir és Nekirre, a halál nemtőire, kik a muszulman halottakat kikérdezvén, cselekedeteik szerint utasítják a paradicsomba, vagy pokolba.

ORDITÓ DERVISEK.

Egy pompás ebéd után, melynek fűszerét tengeri halak, juliusban termett szőlő, smyrnai füge és franczia izlésre módosított piláf képezték, szobánkba vonulánk, hogy végre néhány perczet tétlen nyugalomban élvezzünk. A nyugalom, mely némelyek szerint alkotó része a boldogságnak, soha sem kellemesebb, mint délután, főként Törökországban, hol a nap égető heve legyőzi erélyünket. Utitársammal e sybarita gyönyörnek áldozva, kényelmesen pihentünk törpe kereveten, narghileből dohányozva; a mokka fűszeres szesze s a tombeki narcoticus ereje lassanként fejünkbe szállt, kellemes izgatottság futotta át minden idegeinket, üterünk gyorsabban vert s kimondhatlan varázsa volt a félig öntudatlan állapotnak; végre abba a hangulatba jutánk, midőn

az emberben csak egy vágy van, az, hogy tovább üzhesse merengését s ne háborítsák meg. E perczen élénk kopogás hangzék az ajtón.

Mindketten hallgattunk, mint midőn közelgő veszélyt törekszünk késleltetni, — de a kopogás új erélylyel hallatszott, a szerénytelen tolakodó — vezetőnk volt.

Nincs kegyetlenebb valami egy kötelességét hiven és pontosan teljesítő vezetőnél; e pénzen fogadott zsarnokok kérlelhetlenek, mint az idő, föl kutatnak rejtekhelyünkben, fölráznak nyugalmból, meglelnek az oltár zsámolyánál. Ezek előtt semmi szent, sem az utas hangulata, sem a forró nap heve, sem a kief nyugalma; ön fogadta, mégis ön esett a zsoldjába, hasztalan vonakodnék, követni kell ezt az embert házról házra, hallgatni oktatásait, vele együtt futni, fáradni, míg lábai nem bírják s öt frank napi díjáért megszolgált.

„Mit akar ön?!” kérdők stentori hangon.

„Önökkel menni” — felelt elszánt akarattal — „önökkel járni-kelni naplementig, a kávéházakba, Stambulba, Scutariba, vagy az ordító dervisekhez, ha úgy tetszik.

„Micsoda teremtések ezek az ordító állatok?“
kérdeik mindketten.

„Az ordító dervisek“ — felelt — „a forgó dervisekkel rokonságban állnak, a mennyiben ők is külön vallási sectát képeznek, csak hogy hivatásuk sokkal nehezebb, veszélyesebb, s testök vallásos kinzása valóban rémületes.

Ereinkben a vér megfagyott arra a gondolatra, hogy ezeknek az embereknek működése még vezetőnk edzett érzékeire is rémületes hatással van.

„Rögtön indulhatunk“ — folytató — „hajborzasztó látvány, de mulatságos.“

Mérlegbe vetvén hangulatunkat s idegzeteinket, melyek már a forgó dervisek láttára is komoly rázkódást szenvedtek, kevés kedvünk ereszkedett a gladiator szemplére, bárha kíváncsiak lettünk volna e szertartás lényegét ismerni.

Vezetőnk nyugtalanul várta határozatunkat.

„Megálljunk!“ — szólt közbe utitársam, mintha egy leleményes gondolat villant volna agyában.

„Foglaljon ön helyet!“ — monda vezetőnk-

nek s egy széket állítva a szoba közepére, leülteté.

„S most már“ — szólott hozzám — ha ön is beleegyezik, e kényelmes kereveten ülve szintugy megismerkedhetünk az ordító urakkal, mintha szemtől szembe látnók; miután vezetők szives leend az egész dráma fejlődését nekünk elbeszélni, mint Aeneas a trojai harczot.

Részemről örömet beleegyezem.

Vezetők, ki kissé meg volt lepve e rögtönzött szerep kiosztásán, de kinek egyszersmind hizelgett a bizalom képessége iránt, habozott.

„Rajta tehát“ — jegyzé meg „kevés előkészülettel — a dologra.“

„Minél kevesebb szavakkal s mentül érthetőbb néma játékkal.“

„Ez lehetetlen. . . .“

„Hogyan?“

„Abból az egyszerű okból, mert az ordító der-visek, mint már elnevezésök tanusítja, ordítani szoktak s magamnak is bőgnöm kellene, mint egy tigrisnek vagy oroszlánnak, hogy önöknek csak némi fogalmat nyujtsak e szertartásról. . . .“

E fontos megjegyzés nem kis zavarba ejtett, végre megállapodtunk abban, hogy az ordítás nehezen utánozható részét elengedjük, s vezetőnk napi díját megkettőztetjük.

„Az ordító dervisek tekkéje Scutariban fekszik (tehát Ázsiában), e mellékes parenthesissal vezetőnk valószínűleg geographiai ismereteit akarta kitüntetni-„a temetőhöz érve az idegenek rendesen egy szomszéd kávéházban enyhítik szomjokat, vezetőiknek egy findzsa mokaát vagy más csemegét rendelve, mi azonban nem kötelező.“

„E szokás igen épületes — jegyzém meg — miután mindazonáltal a kávéházba nem léphetünk, mokaáját ön is csak elbeszélése után iandja meg.“

„Képzeljük tehát, hogy a tekkében vagyunk, mellőzve rövidség okáért a szertartást megelőző éneket, melyet az idegenek sajátságosan barbarnak neveznek, de melyet gyakori hallás után megszoktam.“

Vezetőnk, kinek igen szép s erős hangja volt, megkísérté kérésünkre e sajátságos énekről némi fogalmat adni: rythmusáról és melodiájáról ítélve eredetibb s még régiebb lehetett annál a zenénél,

melyet a forgó derviseknél hallottunk, amaz inkább méla és ünnepélyes, ez harczias jellemű volt, mint-ha közelgő vészt hirdetne, vagy véres áldozatra készítné a lelket. E zsoltári rythmussal énekelt torokhangok egy nagy kar kíséretében borzasztók lehetnek s képesek a fanatismus mesés kitöréseit előidézni; képzelődésünk már is vad örvöngés mámorában tüntette előnkbe e vallásos fanaticusokat, mintha ütereiket csapolnák meg s piros vérökkel fecskendeznék a falat.

Vezetőnk önelégülten tartotta szemmel, mily hatással van reánk jól utánzott éneke.

„A terem belseje—folytatá— mindenhez hasonlóbb mint imaházhoz, a falakon lándzsák, négyélű török, óriási dobok, vas-fogók, hegyes áruk, s ezer testkinzó s öldöklő eszközök csüngnek, melyeknek mindegyike száz életnek vethetne véget, megölné a hydrát, s lecsapná egy vágással a százfejű sárkányt, vagy, hogy világosabban szóljak, martyr-eszközök ezek, minőkkel drágalátos szenteink, szűz apáczáink marczangolták testeiket. Elmondom önöknek az egész szertartást, a mint utoljára láttam, midőn egy angolt kísértem oda, ki elejétől végig nézte mozdulatlan arczczal, s ötszöri látogatás után mulatságo-

sabbnak találta a Bosphorus márványpalotáinál. De hogy önöknek világosabb fogalmuk legyen, szükséges leend némi példákkal élnem, minélfogva e szobát tekkévé alakíthatjuk. Ez a hely, monda, egy szőnyegre mutatva, legyen a mirah jelképe, a mirahé, mely mindig Mecca felé van irányozva: ezzel szemben önök a dervisek helyét pótlандják, azzal az önkényt következő tilalommal, hogy a szertartás alatt nem dohányoznak; a narghilék és csbukok tortura eszközeiül szolgálhatnak, magam az iman képét fogom viselni. Hiányzik ugyan a képlet kiegészítésére még néhány egyén, de ezt önök képzelőtehetségére bízom, vagy szükség esetében magam fogom játszani. — A karvezető ezuttal én leszek: a litánia megkezdődik ilyformán:“

S az elbeszélő egy fojtott nyögéshez hasonló éneket intonált; panaszló ömlengései mintha a föld gyomrából, vagy az emberi test legmélyebb veséiből fakadtak volna, úgy hogy legjobb akaratunk mellett sem utánozhattuk.

„Most már figyeljenek: a karvezető fejét hol hátra, hol előre veti, szaggatott lélegzettel, fájdalomtól kábitott arczczal, sápadtan kuszált hajjal. A mozgás, a lelkesedés általános lesz, az izmok kitá-

gulnak, a fő érzéketlen labdaként hánykódik, az erek gyöngye kötelekként repedéssel fenyegetnek, a földön fetrengő dervisek fölpattannak, kört képeznek, egymás vállára teszik kezöket, dob pereg, felhevült homlokukon verejtek, az iman, dervisek s az összes közönség egész erővel e szavakat ordítja: Allahu-hu!“

Vezetőnk, ki mentül élethűbb képet akart nyújtani, a percz benyomásaitól elragadva, mint a művészeknél történik, kik néha maguk magukat mulják felül, valóban mesterileg utánozta e vad, szabálytalan ordítást, mely gégeje legbensőbb mélyéből szakadt, s hogy egy ismeretes állat hangjához hasonlitsam, tökéletes utánzása volt a medve bögésének, midőn fenýveseink szikláin elordítja magát.

„Még nincsen vége, jegyzé meg, a fülrepesztő és többször ismételt ordítást testkinzás követi, a karjokkal összekapcsolt dervisek hátravetik magukat s leesnek, mint egy fasor, melynek töveit előre átfűrészelték, vagy mint azok a kártyák, melyek kettéhajtva és sorba állítva a gyermek legyintésére összeomlanak. Az iman új kitartásra s lelkesedésre ösztönzi, az ordítások, melyeknek torkom csupán

gyöngye és erőtlen kifejezése volt, kettőztetett erélylyel folynak, a tekke padozatja a roskadó test zuhanását viszhangozza; ekkor következik az igazi tusa: a dervisek éles vassal marczangolják testöket, arcukat, — a testkinzás gyönyöréből senki sem levén kizárva, a hallgatók is részt vesznek benne, bögve, tánczolva, hegyes lándzsákkal sebezve egymást, míg habban vérben eleget tettek vallásos buzgalmoknak.“

„Kik vesznek leginkább részt e szertartásokban?“ kérdém bámulva.

„A gyakorlat csaknem általános s nincsen sem osztályhoz sem korhoz kötve, egyenlően látogatja a polgár, katona, sőt magas állású férfiak is, s mindenki vallásos megtiszteltetésnek és csodahatásu gyógyszernek nézi, ha az iman lábaival tapossa.“

Vezetőnk még néhány testkinzó gyakorlatot s néhány tompa nyögést utánazott, mit kérésünk szakasztott félben, annyival is inkább, minthogy borzasztó ordításaira a vendéglős lélekzet nélkül szaladott be, figyelmeztetve, miszerint e hangok valamely buzgó musulmán fülébe hatva, könnyen rossz következményeket vonhatnának magok után.

De mi minden esetre nyertünk ezzel a mutatvánnyal, mert fogalmat szerzett az ordító der-
visék szertartásáról és vezetőnk comicus szerepénél
fogva még sem volt oly idegrázó, mintha szemmel
látott tanúi lettünk volna.

KÁVÉHÁZAK.

Végre török kávéházat akartam látni — azt mondják, a forrás eredeténél legtisztább, de a török kávéval megfordítva van, miután igazi eredetiségében legsalakosabb. A terem, melybe léptem, egyszerűen volt butorozva, a mennyiben a kék felhőkben hömpölygő dohányfüstben kivehettem, a szoba közepén, márvány szökőkút emelkedett, melynek szabályos loccsanása andalgásra ösztönöz s kellemes friseséget áraszt a kis teremben. Leültöm előtt egy futó pillantást veték a jelenlevőkre: az alacsony kereveteken törzsgyökeres törökök heverték, összekulcsolt lábbal s nagyobb kényelem okáért felső papucsokat levetve. Egyik-egyik kies nyugalomban szunyadt, csak néha-néha s mintegy képileg érintve csibukját, hogy végként el ne aludják, a más kokusdió olvasójával töltötte idejét, mintha szemein szám-

lálná az éveket, melyek őt e földi élethez kötik, melynek változhatlan s előre meghatározott fordulatain musulmani resignatioval látszott megnyugodni. Egy fiatal ember, ki festői szempontból legérdekesebb volt, mandulaalaku, méla szemeit a kávéház boltozatján legeltette, bárha nyers vako-lata semmi érdekest nem nyújtott kíváncsiságottól ingerelve, közelebb léptem; dohányfüstje, mely épen szembe csapott, opiumillattal terhelve jutott szaglásomig, s azonnal meg lőn oldva a talány. A jámbor muszliman idegzete a méreg teljes hatását érezte s a durván vakolt falat mámoros merengésében tán rózsafelhőknek nézte, tán a hurik fehér vállairól s az odaliskek piciny lábairól álmodozott a Tuba-fa árnyában, mely Mahomed paradicsomában virágzik.

A dohányfüst tömör atmosphaerájához végre hozzászokva, részletesb vizsgálat alá vontam e terem belsejét. Az utas, ki idegen országokban kalandoz, kétségkívül tévedne, ha figyelmét csupán szembeötlő tárgyakra központositná, mint a fűvész, ki a szerény virágok analysisét megvetné; sőt tapasztalat után szólva ugy találtam, hogy gyakran alig felötlő tárgyak és divatok képezik a legsajátságosabb megle-

pést az idegenre nézve. E touristai szokásomnak hódolva, a kereveten kezdém, mely gyékénnel volt takarva; tovább haladva, a falak mellett emelkedő polczokon sajátságos tárgyakra akadtam; de bárha e tárgyak hivatását egyelőre föl nem foghatám, úgy tetszett, mintha láttam volna már valahol hasonló kiadásban.... Az emberi kedély magyarázhatlan állapotjai közt létezik egy, melyet kétségkívül önök is ismernek s mely abban áll, hogy az ember merőben ismeretlen helyeken, vagy egészen új tárgyak közt úgy képzei, mintha e vidéket vagy tárgyakat már látta volna egy bölcsönket megelőző mesés világban, tán egy titokteljes multban, melyre mintha csak homályosan, de mégis emlékeznénk.. ehez hasonló psychologico-opticai tévedésnek vélvén az egészet, majdnem bölcséleti elmélkedésbe merültem, midőn közelebb lépve s e tárgyak után nyulva, kimondhatlan meglepetésemre meggyőződtem, hogy e fényes medenczék, melyeket a manchai lovagként inkább sisaknak néztem volna, borbélyeszközök, szappan, beretva és kézi tükrök kíséretében...

Azonnal utána járva, értésemre esett, hogy Törökhonban a kávéházak egyszersmind borbély-

műhelyek, hol szakállunkat nyirják, arcunkat és fejünket szappanozzák és beretválják. Önök tán meg fognak ütközni ezen az anomálián, mint minden utas, ki először látja, de végre megszoknák, részemről Európába visszatérve sem tudtam elfelejteni, s valahányszor kávét ittam, mindig egy szappanhabos törökfőt láttam képzetemben magam előtt.

A terem többi butorzatát, daczára az Islam tanácsainak, mely az emberi arcz másolatját tiltja, képek egészíték ki, körülbelül oly modorban, mint valamely vidéki csapszékben vagy csárdák ebédlőiben láttuk, azaz, a műértő boszúságára s a rossz ízlés teljes diadalára.

Legmeglepőbb a kávéházak vegyes társasága: a musulman, mely a legaristokratább nép a föld kerekén s mely a zöld turbánok iránt még most is több kegyelettel viseltetik, mint bármely legitimista a liliumhoz, itt tökéletesen népszerű lesz, elannyira, hogy a legdühösebb democrata gyönyörködhetnék e heterogen gyülekezeten, ama piszkos tekintetű sansculottok fesztelen viseletén, kik egy-egy hatalmas török ur társaságában töltik a napot pipázva s olyformán, mintha gondolkoznának.

Szemlémet befejezvén, kávéért kértem; Törökországban a civilisatio még nem vervén gyökeret, kinövései ismeretlenek: például az iparnak az az ága, mely készitményeit meglepő gyorsasággal, de olykor kevésbé dicséretes minőségben nyújtja. A kávé, mely más városokban egy intésünkre előttünk terem, itt gondos lassúsággal és findzsánsként készül, de aztán annál jobb; e pompás italt csaknem gyűszűnagyságu edényben nyújtják, mely filigram ezüst tartóban áll, ára hat hét parával urilag van fizetve; a dohányt mindenki magával hozza, ki is feledkezne meg e drága testi lelki balzsamról!

A társaságba nem sokára néhány görög is vegyült, bárha ezek rendesen külön kávéházakat látogatnak, az érkezők közül sokan igen jól beszéltek más nyelveken is, mi rést nyitott megszegni végre hallgatásomat. A mint beszédjükből észrevehettem, a török uralom iránt nem sok rokonszenvet éreztek, e kereskedelemmel foglalkozó nép jelen állása daczára sem feledte fényes multja emlékeit s büszke reménynyel ragaszkodik vesztett tartományaihoz, mint mi Árpád koronájához, mindig a jövőben élve s a multat siratva.

A nap fényes sugarakat lövelt reánk, az idő

felől kérdezősködtem, mert a török órákon nehéz eligazodni, miután az időt napkeltétől számítják. Utitársam várt, pipám is kialudván, búcsut vevék a jelenlevőktől, kik érthetlen mormogással üdvözöltek.

KÜLVÁROSOK ES ROMOK.

Itt mulatásom idejét meglehetősen használtam volt, s néhány látogatást s az ebéd idejét levonva, többnyire az utczákon vagy a Bosphorus hullámain töltöttem, néha a nap melegebb részét sem áldoztam puha kényelemnek s tapasztalataim mégis szűk körre szoritkoztak. Meglehetősen ismertem ugyan Perát, Galatának egy részét, Stambul fénypontját a hippodromot, de merőben újak voltak előttem Konstantinápoly külvárosai, ama roppant kiterjedésű labyrinthok százezer lakóikkal, faházaikkal, minaretjeikkel, hol szintén a próféta igéit hirdetik s hol a keleti nap fénye szintoly bájosan ömlik szét, egyaránt mosolyogva gazdagnak és koldusnak ; a szerény lakok költői egyszerűségére, mint a márvány-palotákra ; fölmelegítve a fáradt teherhordó tagjait, nyájas pillantást vetve a nyomor és inség küszöbére, föltárva az ellentéteket s ragyogó szövétnekként

világítva mindenre, mi a föld színén él és létezik. Csodálatos körülmény, a legszegényebb külvárosoknak is vannak kies részeik, melyek önkénytelenül vonzanak, hol gyakran megfordulunk a nélkül, hogy utunk arra vezetne s hol tán magunk is kényelmesen megférnénk — legalább úgy képzeljük és csaknem irigyelve pillantunk be e nyájas hajlékok udvaraiba. A vidék szépsége, hol a hegyek alakja, a völgyek regényessége vagy az ezüstfolyam kanyarodásai hatnak képzelődésünkre, könnyebben megmagyarázható; de mi teszi a városrészeket kiessé vagy kietlenné? Mi okozza, hogy ama félreeső piacon jobb szeretnék lakni, mint ama túlsó soron; mi teszi, hogy ama szerény lak, melynek minden disze egy zöld repkénybokor, melynek egyes részei durvák, butorai kopottak, inkább vonz, mint ama nap-soron fekvő tágasabb s kétségkívül újabb, kényelmesebb lakrész — szóval, mi teszen némely utcákat kiessé, némely házakat oly lakályossá? .. Valóban nehéz tökéletesen megfejteti -- tán a kedély magyarázhatlan hullámozata, tán egy véletlenül fölidézett emlék hasonlata s mindenek felett a tér s a vonalak aránya, melyek a kellemest szülik s a mit senki sem tudott még a művészet és tudomány

számára tökéletesen kizsákmányolni, mit az építész maga sem látott előre s mit a véletlen alkotott így össze . . . Ily benyomásokat érezve haladtam, merre hangulatom és lovam szeszélye vezetett, nem soká félreeső külvárosokba értem, hová a sokaság zaja nem hatott s a félhold csöndes visszavonultság határain terjesztette uralmát. Kies hajlékok előtt haladtam, a házi ebek alig ugattak, nyájas gyermekek bámészkodva, de félelem nélkül függeszték, reám mandulaszabásu sötét szemeket, a harmatos fügefák vendégszerető ágai a falakon át utamba csüngtek, a szerény udvarokon kecskék, tehenek jártak, a vén csarnokot zöldelő folyondárok lepték el, hol egy ifju hölgy, a házi gazda egyetlen kincse, drága szőnyegek helyett fris, fehér gyékényeken hevert, megfeledkezve a feredje szigorú burkolatáról, föltárva olykor az ifjuság ecsetével pirosra festett arcát, abban a jó hiszemben, hogy senki sem látja, s fris hahotával fogadva a kíváncsi vándort, ha elég szerénytelen volt a házi élet paradicsomába pillantani. A házi ur, ki rendesen valamely alsóbb sorsu polgár volt, ajtaja előtt kényelmesen dohányzott, tán a bájos teremtésre gondolva, kivel Allah megáldotta s kivel megosztá szívét. E látvány csá-

bitó, mert a költészet és merengés országába vezet, csaknem irigyelni kezdém e nyájas háziéletet, ily olcsó áron szerzett contemplatív gyönyört, e háborítatlan kies nyugalmat, mely milliommokkal sem lenne drágán fizetve.

A képlet nem sokára változott, merőben lakatlan városrészekbe értem, hol földalatti üregekben éhes kutyák tanyáztak, lovam lábai fekete hamuba ütköztek, a földön kormos gerendák, széttört cserépek heverték, mintha Gomorha tüzes felhője dult volna e helyen, csupán a kénköves tó hiányzott, hogy szemünk szánalommal és borzadálylyal forduljon el. Itt tűzvész dühöngött — a tűzvész Konstantinápolyban napirenden van, néha egész városrészeket hamvaszt el; e borzasztó vendég, mely nálunk kisebb mérvben mutatkozik, itt hallatlan pusztításokat követ el. Konstantinápoly csekély kivétellel fából levén épülve, az egyszer lángot vetett üszkők szikrái villámgyorsan terjednek s a lángok terjedésének semmi sem vet gátot. A lobbót vetett fáépületek recsegve dülnek össze, másokat emésztve, míg végre a bős elem egy mecset falán meg nem akad, vagy önnön pusztításain mint vérszomjas zsarnok ki nem fárad — s mi legsajnosabb, e dühös

ellenség nemcsak kiméletlen ; de szerfelett igyakori is. Statisticai adatok szerint alig van hó, hét, mely égéseket ne mutatna föl, alig épület, mely ötven. hatvan évet túlhaladna. Nincsen városrész, melyet a lángok kikerültek volna s egész Konstantinápoly hamvadt üszkökön épült. Hajdan a jancsárok vad dühe riasztotta föl a várost, kik elégtelen s rakonczátlan követeléseiteket rendesen tüzes üszkökkel juttatták érvényre, később s még jelenben is politicai demonstratiók eredményei, legtöbbször a véletlen, s a száraz anyagok gyúlékonysága okozza. Oltószerek és vizipuskák merő hiányában a város ugyan nem szenved, bárha nincsenek is arányban roppant kiterjedésével. Elővigyázat végett a jeraskieri és galatai toronyban örök állanak, kik e szédítő magasságból szüntelen figyelnek a fából faragott Thebére s mihelyt valahol füst mutatkozik, nappal kosarat, éjjel lámpát tűznek ki, abban az irányban, hol tűz támad, mire az ágyú óriási hangja megdördül, a nép összefut, százkaru Briareusként rohan a kitüzött helyre, futva, dülva, széttiporva mindent, a mi lábait akadályozza, a vízfordók (szakák) a tolongó sokaságra nem figyelve, kiméletlenül törnek utat, merre szemök lát; a nyugalomból felvert

kutyák, melyekre ezúttal semmi tekintet sincs, panaszló bögéssel kísérik a borzasztó jelenetet, mialatt a sötét hamuval terhelt lég s a tűzszikrákkal kövezett utcák e rémes kiáltást viszhangozzák: „Stambul hiangin var!...“

Nagyszerű és borzasztó esemény, melynek jelentőségét a törökök is felfogják és méltányolni udják, elannyira, hogy ilyen alkalommal mindenki lábön van: a napi fáradalmakban kidőlt teherhordó, a kényelmes dohánykereskedő, ki legjobb vásárosa kedveért félre nem tenné pipáját; a gazdag ékszerárús, kinek szikrázó gyémántjainak nem árthat a tüzlángja, amaz önkényű basák, kik a nép jóllétével oly keveset gondolnak, az ország legfőbb dignitariusi, maga a szultán személyesen tartoznak megjelenni a vész helyén. A muszلمان törvény azt tartja, miszerint, ha a szultán nővel vonul vissza a szerelem legtitkosabb óráiban, egy veresben öltözött odalisk behatva a hárem szentélyébe, szótlán, néma megjelenése által tudatja a vészt, mire a nagy ur megpillantva a kísértetes alakot, odahagyja puha vánkösait, délczeg paripára ül s még csóktól égő homlokát a roskadó üszkök szikrái csapdossák.

Szerencsére azonban a muszلمان fatalismus e

sanyaru csapásokat is, melyek oly gyakran tesznek földönfutóvá egész családokat, bámulatos resignációval tűri, s habár a felebaráti szeretet s a törvény parancsa egy perczre kivetkezteti henye nyugalma-ból s bizonyos erélyt kölcsönöz neki, saját kárát zúgolódás nélkül és vallásos hódolattal viseli. A háztulajdonosok hamuvá égett vagyonuk felett kevés lármát ütnek, merőben hiányzik amaz izgatott kétségbeesés, melyet ilyes alkalommal városaink lakói tanusítanak s a mely rémületesebb a csatában sebzettek panasznál; hiányzik ama vesék mélyéből hangzó jajkiáltás, a családatyák tört hangja, kifogyott erélye, bátorsága, a sáppadt nők rimánkodó tekintete, görcsös jajgatása, a muszulman megnyugszik e füstölgő parázsok felett, mint Ábrahám az Úr rendeletén; a nők, e sűrű fátyol alatt ápolt virágok, kiknek az életben csupán passiv engedelmesség és feltétlen hódolás szerepe jutott, férfjök viseletét utánozzák s legfeljebb arra néznek, hogy feredjéjükredője a lángok pazar fényében elég sűrű legyen arczuk báját eltakarni.

Egy barátom, ki Konstantinápolyban lakott s kinek alkalmá volt gyakori égések tanuja lenni, saját+ságos episódokat s csaknem mesés rajzait festé

a török fatalismusnak és önmegtagadásnak, melyekben mindazonáltal senki sem fog kétkedni, ki e nép indolentiáját és jellemét közelebbről ismeri.

„Egy alkalommal, mondá, éjfél tájt roppant tűz támadt Scutariban, több európaival magam is részt vevék a szerencsétlenség enyhítésében; midőn fáradtan s magamon kívül egy ház megmentésén tördődném társaimmal, mely a lángok által fenyegetve volt, egy félig leégett épület előtt egy muszulmant pillanték meg, ki egy szőnyegen pipázott, csubukja végével valamit igazgatva a hamuban — e sajátos alak, mely már magában elég érdekes volt, magára vonta figyelmemet, rövid leskelődés után meggyőződtem, hogy e változhatlan arczu török egy paráztrejtegetett a hamuban, melylyel kialvó pipáját szükség esetében újból meggyújthassa — e fatalista bölcselő, kihez hasonlót százakat s ezreket találhatni Konstantinápolyban, az imént leégett ház tulajdonosa volt. “

„Más alkalommal a tűz egy főur konákjában ütött ki, a megfutamlott nők a már félig égő tornácokon lesietve, majd hogy el nem égtek, miután a szikrák a vékony yachmach és átlátszó feredje redőibe kaptak volt; e veszély elhárítatván, a főur

első gondja volt, hogy a fölbomladozott s helyenkint elperzselt fátyolnemüket rendbe igazítsa s hölgyei arcját eltakarja a rémült cselédség elől; mely fontos szertartás kellőleg végeztetvén, csak azután osztogatta parancsait a veszély lehető megátlására.“

Az utas csaknem félve írja le e sorokat, nehogy Nimrod utódjai hagyományos bűnével vádoltassék, de e terhes vád súlya alól kétségkívül fölmentenék mindazok, kik bár két hetet töltöttek Konstantinápolyban.

Az imént említett hamvas fövényen haladva, mely mint gyászszőnyeg terült el az utczákon s elfojtá lovaink dobogását, meglepő leleményességgel improvisált hajlékokat vevénk észre: a tűz pusztításai közt fennmaradt egyes gerendákat újakkal kapcsolták össze, néhány kormos deszka képezte a szobák válfalait, tömött lepedők kerítették a nők hálószobáit, a tornác romjaiból kinyúló füstös gerendán egy vén török pipázott, kénytelenítve a keleti hagyományos ülés nemével fölhagyni s fesztelesen lógatva hosszú száraz lábszárait a léghen, mint valamely hajlékához hű golya, melynek fészke félig leégvén, nem nyujt elég tért az ő családapának.

Volt valami e sajátságos képletben, a mi irgalmatlanul emlékeztetett a sátoros cigányra, meg a nomád beduint juttatá eszembe, ki Afrika forró éghajlata alatt elmélkedik a nap fényében, nem zúgolódva a sorsra, s megelégedve azzal a boltozattal, melyet a mosolygó kék ég s a ragyogó csillagok képeznek felette.

A nap heve ezalatt forrón özönlött reánk, a roppant tér, melyen átlovagoltunk, fáradt tagjaink, valamint az idő, mely dél felé közelgett, éreztetni kezdé velünk azt az állapotot, mely a test és lélek közti kapcsolatot legészrevehetőbben bizonyítja. Szerencsénkre hoztunk vala némi élelmi szert magunkkal; mert a vendéglők e helyen nincsenek bővében, s a muszulman konyha, melyet már ismertem, izlésemet legkevésbé sem kecsegtette. A török gastronomia ugyanis fejlődése közben, mellőzve a próféta egyszerű életmódját, ki a pusztákon száraz szilvával, tejjel és mézzel élt, complicált tökéletesedése következtében a növényéletet undorodásig kizsákmányolva, az uborkák s veteményes kerteinkben merőben ismeretlen más növények, gyökerek ezer fajtaival gazdagította az asztal fűszerét, mi európai inyünknek azonban meg nem felel.

Néhány falat sajt, leöntözve egy kevés borral, melyet vezetöm önkénytes elővigyázatból magával hozott s melynek szakértő birálatában Panza őseivel versenyezhetett volna, megszülték a hatást.

Megújult erővel s regényes benyomásokat szomjazva haladtam csatlósommal, nem ügyelve a kutyák ugatására, melyek rémülve vonultak félre, mint a sebzett juhok Don Quichotte dárdája elől.

De mint az életben gyakran meg szokott történni, a kalandok nem akkor jönnek, mikor hajhászszuk, felcsigázott képzelődésünk csakhamar lecsillapult. A rejtélyes rostélyok, melyek megett bájos odaliskeket gyanítottam, mintegy varázsűtésre közönséges ablakokká változtak, a ciprusok és platanok árnyában a hárem szemérmes szépségei helyett vidám tekintetű, kaczer szemű hölgyek jártak, leplezetlen fővel, incselkedő mosolylyal; a contemplativ muszulmanok arczát eleven kifejezésű, kihívó képű férfiak pótolták, kik szebben öltöznek, mint mi, de kiknek mozdulatjuk, szokásuk a mienkhez hasonló, — szóval a raják területén valánk.

Psammatiát merőben görög eredetű nép lakja, e faj viselete festői, a nők ékes fejdiszt hordanak, mely alól dús fürtök selyemsodrai látszanak; nagy

kék szemök nyájasan löveli sugarait mint a fátyolozatlan ég. pillantásuk fesztelen repül mint a madár, szabadon mint a gondolat. A férfiak vörös nadrágot és hosszan hasított ujjast viselnek.

Vezetőm mosolygva szólítá meg őket, azon naiv. bennső bizalommal, melylyel földiek viseltetnek egymás iránt a világ minden részében.

Néhányan „rakival“ kínáltak, e kedélyes udvariasság méltánylatát csatlósomra bízta, a ki annak csupa hazafüségéből meg is felelt. fenekig üritve a vetélkedve nyújtott poharat.

Más helyt s más hangulatban tán helyesebbnek találtam volna magam is kurd lovamról leszállva, e kedélyes társaságba vegyülni, vagy ama bájos hölgyek arczáról egy mosolyban, ama szép szemek fényéből egy sugárban részesülni. De Konstantinápoly nem az a város, hol nyugalmas benyomások, kevésbé átható élvezetek kielégítsenek, a mindig mesés. mindig csodálatos és bámulatra ragadó hatások, melyek a Bosphorus torkolatától a hippodrom márványcsarnokáig kísérnek, felizgatva idegzeteinket és várakozásainkat. kedélyünket mindig új meg új meglepések s drasticus benyomások hajhászataira ösztönzik, mint a muszulmant, ki az opium

káhitó élvezetéhez szokva, idővel hallatlan dolgokat s végre mérget kíván, hogy tompult idegeit fölélesztse. E hosszú séta elbágyasztott, a város zaja már nem elégített ki, divatos fezek kevés változatosságot nyújtottak, lelkem más benyomások, phantasiám sötét, véres emlékek után sovárgott; e hangulatnak semmi sem felelhetett meg jobban, mint Bizáncz falai, hol Islam lobogói alatt a török vér eredeti vitézségében folyt, hol a nyers erő a civilisatio rothadt törzsébe vágta fejszéjét, mely lombostul kidőlt. Látni akarám az árkokat, hol a vad bátorság és barbár lelkesedés csudákat művelt, hol a mult emlékei aludt embervér és dudvák közé temetve, hősök elszórt koponyái vigyorognak az erőtlen nemzedékre, e bágyadt korra, mely letünt századoktól kölcsönzi bátorságát s erélyét, valahányszor szüksége van reá.

Ily nagyszerű benyomásokat, ily méla elmélkedést valóban nem idézhettek sem a basák divatos konákjai, sem a serail kongó csarnoka, sem a perai és scutarii temető legsötétebb zugai...

A héttoronyhoz (heptapurgon) érve, jobbra tartánk; — haladva a falakon kívül, melyek méla temetők közt emelkednek, keblünk lassankint megnyílt e sajátságos benyomásoknak.

A nap tusáival elfogult kedélynek idő kell, míg a magányosság méla költészetét fölfogja, míg a néma csöndet, a sötét lombok sohaját, a mohos szirtek történelmét megérti, míg a porladozó fővényszemek mesés multjára tér, melyek egykor magas hegyek éléről, vagy tán óriás szirtek alakjában szakadoztak le s a századok hánykódásai közt törpültek ennyire... míg a romok közt sarjadzó növényzet, mely titkos ösztönrel terjeszti szét gyökereit, a merre nedvet és táplálékot sejt, a fürkésző szemnek föltárja rejtélyeit; míg a virágok és folyondárok beszédjét kitaláljuk, a természet félreérthetlen dús nyelvét, mely oly néma s mégis oly ékesen szóló.

Az emberi kéz műve örökös tusát ví a mulandósággal; de e méltóságos falak büszkén daczolnak még most is a végenyészettel, annyi balsors és zivatar, annyi fergeteg és csaták után.

E sötét falak, melyek a bizanczi császárok parancsára emelkedtek, melyeknek minden köve a föld sötét aknáiban szunyadott s melyeknek erőszakos letördelése látható sebeket ejtett a sziklák méhében, a hegyek testén, melyeket évek százai nem forraszthatnak be; e diósó félromok, melyek a biro-

dalom és fényüzés kincseit, a művészet márványszobrait. a nagyok aranyszomját és kéjelgéseit oly féltékenyen őrzék, melyek ellen Ázsia felkelt s a hagyományok szerint több ember küzdött, mint a mennyi területében lakott, e dicső romok, mondom, még most sem roskadtak össze.

Két sor fal, közben-közben magas bástyák s roppant árok jelelik azt a helyet, hol a janicsárok zord kiáltása hangzott, hol annyi vér és holt testek közt Bizáncz utolsó császára hosszas tétlenség után egy napon mint hős ébredt föl, hogy mint bajnok a csatamezőn essék el.

Néhol a falak parasita-növényekkel vannak tömötten eltakarva, néhol tágas részek látszanak, helyenként török kezek építék föl, mit török ágyúk romboltak szét.

E hely leírása inkább festő ecsetjére méltó, de egyaránt érdekes a művésznek, történetirónak, valamint minden fogékony szemnek.

Hazafelé térve, azt hittem, ezzel vége szakadt a meglepéseknek, legalább az napra, midőn nem sokára egy sajátságos, bár más-szerű látványnak levék tanuja. A városnak az a része, melybe értünk, nyomorult viskókból, ronda épületekből áll, melyek-

nek gazdái mitsem igazítottak, mitsem vakoltattak repedt falaikon ; félig ledőlt kapufélfák piszkos udvarokba nyitottak rést, melyek undorítva hatottak a szemre. Az egész kép a nyomor kifejezését tüntette előmbbe, az inséget, megfosztva a szegénység költészetétől ... tovább haladva. néhány mocskos gyermekkel találkoztunk , kiknek beteges kinézése, szennyes rongyokból férczelt öltözete a sors legkajánabb fordulatára emlékeztetett, tán árvák voltak, vagy kegyetlen mostohák dobták ki az inség salakjába.... Macbet boszorkányaihoz hasonló vénaszonyok kandikáltak ki a sötét, törpe ablakon ; a férfiak sápadtak, bátortalan rekinnetűek voltak, mintha gonosz lelkiismeret furdalna, vagy mintha Kainként megátkozva kóborolnának. Egy-egy agastyán, kinek a büszhödt lég, a látszólagos nyomor nem olthatta ki szijjas életét, mathusalemi korra emlékeztetett. A piszkos utcák és szemetes udvarok kigőzölgése kellemetlenül hatott érzékeimre, mintha belpoklosok közé jutottam volna, vagy a pharaók sanyaru uralma e helyen üldözné ama szerencsétlen fajt. Nem csalódtam, Galatában valánk, a zsidók közt... Leírásom nem a beteg phantasia kinövése, sőt bizonyos korlátok közt tartám magamat a szeny-

nyes városrész megemlítésekor, számba véve a tiszteletet, melylyel az olvasó aesthetikai érzésének tartozunk. Nem is gyűlölet ébreszté bennem e sorokat, sőt, ha valaha okom lett volna e népre nehezíteni, e perczben elfelejteném s velem együtt bármely utas, ki valaha e szánandó lakosság közepett végig menne. A borzadályt szánalom és őszinte részvét váltják fel, de lehetlen egyszersmind bámulattal nem gondolni e fajra, mely az önkény járma alajt megtartotta erélyét s a legsanyarubb üldözés és hánykódás közepette, mint macska mindig szíjjas izmaira esik. Melynek polipusi életerejét semmi sem olthatta ki, s mint a róka, habár szaggatott testtel s vérezve is, kijátsza üldözőit, szemétdombok üregébe vagy nyomoru viskók mélyébe rejtőzik... A konstantinápolyi zsidó, melynek sorsát a kor ellenállhatlan szelleme némileg ugyan enyhítette. hajdan leirhatlan üldözést szenvedett, városrésze még most is a zsarolás és üldözés színhelye, temetője kopár és kietlen, megfosztva a fák zöldjétől s a lombok árnyától, ama kegyetlen ösztönnél fogva, mely csupán az ember sajátja, ki gyűlölete tárgyát a sirboltig kíséri s boszuját a halál néma hantjaira is átplántálja.

A nyomor, melyet imént festék, azonban gyakran csak külszin és látszólagos, e büszhödt légben, e foltos öltönyök burkolatában néha tehetős, sőt gazdag emberek élnek, kik gyémántjaikat szennyes rongyokba takarják, s kincseiket kénytelenek elrejtteni, szegénységet és nyomort színlelve és álutakon boszulva meg magukat ennyi megvetésért és sanyaruságért.

De kárhoztatandó-e a török barbárság, midőn civilisált népek is csak vonakodva nyújtják e szegény pariáknak a gyógyszert, nehogy megifjodva, életdús, virágzó egészségnek örvendezzenek.

Borzadálylyal és megilletődve hagytam el e helyet, s legkissebbé sem ösztönzött Loth-féle kíváncsiság.

A Phanar, hol görögök laknak, szembeötlő ellentétet képez; kemény anyagokból épült házak, kényelmesen rendezett lakások, tágas ablakok, melyeket aranyos rostélyzat, vagy szilárd vastáblák őriznek, biztos tekintetet kölcsönöznek e városrésznek. Egy neme a Faubourg Saint-Germainnek, hol előkelő, hogy azt ne mondjam, királyi családok laknak, gyakran görög császárok utódjai, kik méla merengésben álmadoznak biborpalástról, vagy hódoló

jobbágyok sergéről, s arany serlegekből isznak, melyeket tán Commenus vagy Paleolog ajkai érintettek. Szerencsétlen szánandó teremtések, kik a sors-tól semmit sem remélhetnek, miután az túlságos szeretettel pazarlá családokra minden adományait, s most üres kézzel áll előttök, mint egy megbukott nagypapa unokái bölcsőjénél. Őket semmi sem elégitheti ki, nekik a jelen méltó helyet már nem adhat, s csupán a múltban élnek, melynek emléke visszacseng, megkeseríti a jövőt s képtelenné teszi őket az életre.

Midőn haza értünk, a nap már hanyatlóban volt s utolsó sugarai az arany-szarv öblén törtek meg. Barátom a francia kávéház előtt várt, a perai temető szomszédjában. A zene élénk hangokban harsogott; fagyalt és citromos víz közt mondtam el e fáradságos nap benyomásait, melyek valóban fölértek Strauss legszebb polkájával.

TÖRÖK FÜRDŐ.

Szükséges elővigyázat, ha a szerény író munkáját szakaszokra osztva, e fejezetnek világos és félremagyarázhatlan címet ad, mely tartalmát elárulja s az olvasónak szabad választása nyílik a cikket elolvasni vagy félredobni — szükséges elővigyázat, mondom, főleg az olvasóra nézve, különben hogy élvezhetné boszankodás nélkül még a legelmésebb turista könyvét is, ki munkájában oly heterogen tárgyokról szól s oly különböző benyomásokat gyűjt halomra. Ily vezérfonal hiányában könnyen megeshetnék, hogy néha oly helyekre vezetném önöket, hová soha sem vágytak, vagy könyvem egyetlen lapjáért, mely történetesen érdekelhetné, kénytelenek lennének végig olvasni a munkát, asztalhoz kísérni az író, midőn véletlenül éppen ebédeltek, sétálni midőn fáradtak, virasztani midőn

álmosak, nevetni midőn sirhatnának, szóval, őt keresni, őt hallgatni örömben és búban egyaránt. E helyzet alkalmatlanságát tökéletesen átlátva, bátor vagyok tehát előre figyelmeztetni olvasóimat, miszerint fürdeni megyünk — méltóztassanak tehát kedvök kényök szerint engem követni, vagy hon maradni, miután már lelkiismeretesen eltökéltük, hogy Konstantinápolyt, a mennyiben csak lehet, részletesen megismertessük.

Az út, melyen haladunk, már ismeretes önök előtt, minthogy a Mahmud-fürdők a bazar közelében esnek.

Előleges mentségül csupán annyit, miszerint fürdés és fürdés közt nagy a különbség, a keleti fürdőhelyek koránsem hasonlítanak rideg mosdóházainkhoz. A civilisált népek mindent hasznosítva, mindenből kenyérkeresetet és iparforrást csinálva, sok dolgot megfosztottak eredetiségétől, hogy ne mondjam, költői színezetétől. A zene, mely Sapho húrjain ihletséget és szent lelkesedést gerjesztett, kötél táncsolóknak szolgál kíséretül, circusokba aljasodott, hol melodiái mellett lovakat dressiroznak és tactusain bohócok ugrálnak.

A római és görög fürdőhelyek nem különben

silány egyszerűsége devalválódtak. Az illatos olaj elpárolgott, a balzsamok nem füstölögnek többé, a porphir és áfrikai edények egyes maradványai a vatican csarnokaiban hevernek, helyöket fa- vagy pléh-kádak pótolják s a fürdőhelyek, hol az élet egy jelentékeny része folyt le, melyek a gyönyör változékony csábjaival kínálgoztak, nyereséget hajtó intézetekké lettek, hová a kalmár és üzér szórakozva lép, s lemosva a sétatérek porát, vagy jól megfázva a hideg zuhany alatt, mint egy terhes kötelesség teljesítése után odább áll sietve.

A törökök, kik a civilisatio önkényének még nem hódoltak meg, nem így értelmezik e fontos kötelességet, mely egyszersmind a legkedvesebb. A fürdés náluk nem csupán testi foglalatosság, mely a lélek minden működését kizárja; hanem e harmatos kristályban megfrisülve, e gyémántos folyadéktól átjárva, minden földi salakot levetkezve, érzik a testet a lélek méltó lakásának, midőn ihlett áhitattal Mekka felé leborulnak s a szellem delejes sugarai által Allahval beszélnek. . . . A muszulman nem azért fürdik, mert piszkos, nem azért látogatja a fürdő-helyeket, hogy azt mondhassa: én is ott voltam. Ez a szokás szükséggé, lényeggé vált nála; szereti, mert bágyadt

izmaait fölfrisíti, mert napjának egy részét kényelemben töltheti, mert a dohány füstje soha sem illatosb, a kief soha sem édesebb, mint fürdés után....

A külső terembe érve, kellemes virágillat lep meg, a szoba közepén fehér márvány szökőkút kristálysugarakat lövell, melyek megtörve fris harmat gyanánt peregnek a márványöbölbe, a környező növényzet buján tenyészik az éltető s kifogyhatlan csöppek alatt. A márványkövezeten nesztelenül elhaladó musulmanok, a narghilekből imittamott gombolyodó illatos füst, sajtóságos ünnepélyességet kölcsönöz e hajléknak, mintha valamely ismeretlen pogány istenségnek tömjéneznének s a fehér lepelbe burkolt törökök mind megannyi áldozó papok volnának.

A termet egy földszinti s egy emeletes folyosó környezi, kényelmes tábori ágyakkal, melyeken a fürdés különböző fokozatait kiállott vendégek hevernek, hülepedve s kényelmesen henyélve, mintha elrendeltetésök a nyugalom, s az idő oly valami volna, minek sem becse, sem értéke. Még a parancsokat is, hogy fárasztók ne legyenek, néma jelekkel közlik. Pompás befőttek s más keleti csemegék kínálkoznak a félig szunnyadóknak, kik tetőtől

talpig bepólálva, szörnyü furcsa jelenséget mutatnak izmos testalkatukkal e gyöngéd ápolás mellett.

Öltözetemet kellőleg rendezve, a második terembe vezettek, mely megiehetősen be volt fűtve, végre e lanyha fokozathoz neki szokva egy harmadik terembe léptem, melynek temperaturáját (mágyarul mérsékletnek csak gúnyból nevezhetnők) leginkább tropicus éghajlatihoz lehetne hasonlítani, melyekben a cactusok tövises galyai pompásan tenyésznek ugyan, de mely az emberi tüdőt s az európai testet leforrázza. Izzó csöppek peregtek homlokomon, mintha egy pokoli tűz lángja pirítna, vagy tűzfolyam árába uszkálnék; eszembe jutott minden szentek lajstroma, a dicső martyrokkal együtt, kiket tűzzel vassal perzseltek. E kínos tortura hatása azonban csak rövid ideig tart. s tán csupán azért találtrák fel, hogy a mesterséges ellentét, a perczyi szenvedésre következő érzések annál kellemesebbek, hogy azt ne mondjam, kéjesebbek legyenek. E végre a fürdőszolga egy negyedik terembe vezetett, hol egy kijelölt helyre lefektetvén, elkezdé működését, mely hasonló gőzfürdőseink műtettéhez s körülbelül azon elveken

alapszik, azzal a különbséggel, hogy az emberek itt (tellakok) az emberi test dömöcskölését bámulatos tökéletességre vitték. A szokatlan szem elrémül saját testének látszólagos rázkódásain, melynek minden izmai szétrepedéssel fenyegetnek, s csontjai ropogva hajlanak meg ezen athleták kezei közt, kik dörzsölve, csipdesve üzik szemfényvesztő mesterségöket, de úgy, hogy legkisebb fájdalmat sem érzesz. Szótlanul és vonakodás nélkül vetettem magamat alája mindennek, annyival is inkább, minthogy a tellakkal nem értekezhetvén, ellentállásom semmit sem ért volna e Herculessel szemben. — A legsajátságosabb érzet, mely sok csábbal jár, ez a teljes szenvedőlegesség, ez a lágy odaengedés. Az ember az élet különböző helyzeteiben ritkán hajlik meg teste és lelke minden ereje megtagadásával egy másik előtt; itt ellenkezőleg van. Izmaim rugalmas kötelekként engedtek, lelkem elveszté ellentállási képességét, mintha egy delejes hatalom varázsa alatt állanék; a tellak inte s én fölállék; egy sötét üreg felé mutata s én engedelmeskedém. Itt a fennirt mód szerint folytatta műtételét — azzal a különbséggel, hogy kezeire szörös keztyüt húzott. E második műtét nagyon hasonló ahhoz a foglalatossághoz, melyet

rendesen lóvakarásnak neveznek. Fejemre olykor lanya vizet érzék peregni, a testszorongatás újból kezdődött ezer változatossággal, melynek részleteivel nem fogom önöket tovább untatni; végre hideg zuhany alá kerültem, mely tökéletesen megfrisített s visszaadá előbbi életeszméletemet.

Ezt ők mosdásnak nevezik !

FEJEDELMI SZIGETEK.

A nagyvárosi ember örökösen a jó levegőt hajhászsa, a város népes részei és szűk utczák atmosphaerája megszoktatták őt a higany és legeny mérlegelésére, barátom testesült párisi létére falura kívánczozott, valamely árnyékos és csöndes zugba, hol a fris léget és nyugalmat háborítlanul élvezhesse. Hiába mondtam, hogy Konstantinápoly roppant kiterjedése daczára nem Páris, sem nem London, hol a fris lég jótékony hatását ezer szomjas tüdő kapdossa el, s magas épületek gátolják megújulását, hiába jegyzém meg, hogy e város tágas kiterjedésénél és fekvésénél fogva a legegészségesebb, hogy a hegyekről lengő zephirek örökösen gondoskodnak számára friseségről és balzsamillatról, hogy a cziprusok sötét lombjai alatt nyugalmat is találhat s a Bosphorus regényes partjain költői, idylli meren-

gésbe merülhet kedve kénye szerint, akár Rousseau Juliájáról, akár Sand eszményeiről álmodozzék. Hasztalan minden törekvésem, neki a fontenaibleaui erdők kellettek s ezek hiányában a fejedelmi szigetekbe akart kirándulni.

E vágy menthető mindazok előtt, kik egy nyári reggel alkalmával bizonyos magaslatról a Marmora-tenger bájos sikja felé tekintenek, melynek torkolatán emelkednek a fejedelmi szigetek. A nap aranyos sugarakat áraszt a meredek partokra, néha rózsafelhőkbe burkolva szemléljük, rejtélyes ködös félhomályban, mint az Olymp tetejét, hol Aphrodite felhőpamlagon hever s a könnyelmű Jupiter mesés kirándulásokat tervez.

Hét sziget képezi e kis csoportot, melynek földi fogalom szerint méltóbb elnevezést nem adhattak, nevezik egyenkint: Proti, Antigona, Kalki, Prinkipo, Nikandro, Oxeia, Plata.

A tengeri ut csak másfél órát tart, angol, vagy török gőzösök visznek oda. Az Islam szokásaihoz már tetemesen inclinálva, az utolsót választók.

Minden hosszú út nyomasztó, az ember kedveseit hagyja el s gondjait viszi el magával, vagy, ha ezektől ment, málhái halmaza terheli, holott egy

rövid kirándulásnál, útításkánkkal kezünkben, melynek összes tartalma egy kevés fehérnemű, egy félbenszakasztott regény, vagy útijegyzék, könnyen és aggodalom nélkül lépünk a fedélzetre, fris kedélylyel és költői benyomások iránt fogékonyan.

A gőzkazán még alig füstölgött, midőn jegyeket váltánk; hárman valánk, én, barátom és T... ki szivességéből elkisért.

A török gőzös sajátságos képet nyújt és különös érzést okoz az európainak, ki megszokta, hogy lábait ülve is kinyujthassa; a fedélzeten törpe székek hevernek, melyek oly alacsonyak, hogy ha leereszkedünk, térdünk fejünkkel egy vonalban áll; a török nők számára külön hely van hagyva, miután a muszulman minden körülmények között annak marad, azaz: szárazon és vizen egyaránt féltékeny. A hajó rendre megnépesült, deli férfialakok, napégette barna arczok lepték el a fedélzetet, a begyült utasok mennyiségét a pipákból hömpölygő füstökről lehetett volna legbiztosabban megszámlálni, miután itt is, mint mindenütt, pipáznak.

Az idő fölséges volt, a gőzös zsúfolásig telve.

Társalogni akartunk — de kivel? Hosszas tétovázásnak ilyes alkalommal nincsen helye; e

rövid kirándulás alatt, midőn alig hogy elindulsz, már célodnál is vagy, habozásra nem marad idő; a véletlen egy falka emberrel hozott össze, s választanod kell, mint a sorsszámok zacskójából, behunyt szemmel. A törökökkel nem volt mit kezdeni, nyelvüket beszélve sem mertük volna megszólítani, oly kevés hajlamot mutattak kedélyes fecsegségre; az idegen ajku vegyes fajuakhoz fordultunk tehát.

Velem átellenben prémes zöld kaftánban egy jó képű egyén ült, ki, bárha fején fezt viselt, muszulmanhoz mégsem hasonlított; megszólítám — nem felelt. Francziául, olaszul beszéltem hozzá: csupán fejével intett. Végre elkeseredve megkísérték minden tőlem kitelhető nyelvet, mit bölcsőm óta hallottam: semmit sem használt. E jámbor úr kétségkívül süketnéma, vagy oly idiomákon beszél, melyek a földszínéről elenyésztek? . . . oh nem! . . . mint később megtudám; örmény volt: abból a derék fajból, mely hazánkat is lakja, de elég udvarias a mi nyelvünkön beszélni.

Barátom szerencsésebb volt e nyelvzűrben: egy fiatal göröggel ismerkedvén meg, ki tökéletesen jól beszél francziául.

Kérdezősködtünk Prinkiporól, mely kirándu-

lásunk célja volt. Utitársunk regényesnek festé, földicsérte a pompás levegőt, mely a tenger-hullámokról mindig frisen leng át a kis szigetre; tűrhetőnek mondá a szállodát s páratlannak a tengeri fürdőket. Nagyon sajnálta, hogy nem mulathat velünk egy pár napot, de kérte, hogy látogatnók meg Athenében, mit útközben meg is tettünk.

Mint mondtam, a török nők külön kerületben ülnek, mi nem akadályozza a görög és örmény nőket a férfiak közé vegyülni.

Tőlünk néhány lépésre egy classicaí szépségű ifju hölgy ült, minél szebbet tán soha sem láttam. Véleményem szerint a nőkre nézve egyáltalában hiányzik a comparativus: minden, a mi igazán szép, egyszersmind legszebb. A női arcz, ha bájló és szabályos, már páratlan! az egyéni izlés inkább vagy kevésbbé lelkesülhet vonalain, mi a férfi fogékonyásától és lelki hangulatától függ; de mindenik tökéletes valami a maga nemében. A kék szem nyájas tekintete, vagy a barna arcz sötét pilláival olyan, mint a nyári reggel és csillagos éj — melyik szebb? ki tudná meghatározni? ! . . .

E véletlen fölfedezést, mely szórakozottságunk s a tolongás közepett kikerülte vala figyelmünket,

rögtön közlém barátommal, a ki megtolmácsolá ismerőségének.

Az ifju hölgy kétségkívül görög volt; jobba elárulták azt nemzeti viseleténél vonásai, s mindennek felett az arcznak az a sajátságos színezete, mely a hellenek kizáró tulajdona.

Mindnyájunkat elragadott a gyönyör és bámulat; csupán görögünk nem tüntette ki lelkesedését; alkalmasint nemzeti szerénységből, minthogy saját fajnemessége jellegéről volt szó.

Pedig szerénység nem szerénység, az a nő igazán, de igazán szép vala.

A társalgás, mely franczia nyelven folyt, s melyet kívülünk, mint jogositva valánk hinni, senki sem értett, oly nyilatkozatokra adott alkalmat, melyekre a legkevésbbé tetszelgő is hiú lett volna.

Az ifju hölgy arca azonban olykor elpirult, mintha tekintetünk merészsége sértené, vagy mintha a szűzies kebel delejes érzékenysége-nél fogva ösztönszerűleg sejtette volna, hogy őt bámulják és róla beszélünk. Néha mosoly fakadt arczán, hol a tengerbe, hol ismét az árboczokra pillantott, végre társát magával ragadva eltűnék a hajó túlsó részére, elejtven virágbokrétáját....

Mire e becses tárgyat fölvevém, hogy tulajdonosnéjának átnyujtsam, a gőzös horgonyt vetett, az utasok nyugtalanul tódultak a kijárási felé, hol számtalan ladik várakozott reánk.

Az ifju hölgy eltűnt, kezemben hagyván bokrétáját s képzetemben emlékét.

A fejedelmi szigetek előtt voltunk.

Utitársunk a vendéglőig kísért, mely elég kényelmes rövid tartózkodásul.

Szobáink ablakai a tengerre nyíltak, melynek végtelenségén gyönyörrel merengtünk; szemben Kalki szigete emelkedett, regényes hegyeivel, melyeket a nap hanyatló sugara aranyozott, előttünk a tenger méla csattogása hangzott.

Fájdalommal sóhajtottunk fel ilyenkor, hogy mért nem tanultunk meg festeni, s ennek hiányában szíveinkbe vessük e költői benyomásokat, melyeknek emlékei felejtethetlenek.

Barátom gyönyörű tenor-hangjával lepe meg, kifejezve mindazt, mit a legnagyobb festő sem tudna visszatükrözni.

Estve, rövid séta után tengeri fürdőt vettünk, szállodánktól néhány lépésnyire pompás alkalom kínálkozott reá. A tenger sima, átlátszó tükre csipőig

sem ér e helyen, és porondos fenéke puhább a bársonynál. Mohó vágygyal rohantunk e lanyha vizekbe, melyek minden folyam kellemeit felülmulják; a távolságok elenyésznek; testünk fáradság nélkül hasítja a sima vizeket, csalogatva a végtelenség és támogatva a tenger sós karjai által. Egy negyedóra alatt mesés távolságra haladtunk, visszajövet a dagály ringatott, fejünk felett kristályhullámok özönlöttek, míg e puha ölelések közt partra szálltunk.

A tengernek nemcsak szemlélete, hanem érintkezése is kellemes, s a szilaj habokkal a tusa valódi élvezet. Nem csuda, hogy Byron, ki nem csak költő, hanem élvsovár ember volt, átúsztta a Helles-pontot.

Egyszerű vacsora után, melyet a szabadban a fák alá hozattunk, szobáinkba vonulánk.

Barátom, ki igen jól értett a szobák rendezéséhez és mester volt a rögtönzésben, rövid gondolkozás után elosztotta, helyre rakta a butorzatot, úgy a mint azt a tér aránya és a jó ízlés kívánta, kipótolta a hiányokat, egy kalapács s néhány smyrnai szőnyeg segítségével gyökeres változásokat teremtett, leleményessége Robinson Crusoéra emlékeztetett, szobáinkat mindazonáltal elég lakályosokká tévé.

Más nap kirándulást tettünk a sziget belsejé-

be, szamarakon indultunk útnak, a mit senkinek sem ajánlhatok, kinek eleven természete és nyugtalan véralkata van. de a mi tökéletesen megfelel a célnak, a mennyiben elégséges időt nyújt a vidék szemléletére. Az út, mely olykor a tengertől eltér. s majd ismét partjain vonul végig, a legregényesebb; termékeny földek közt illatos vad növények tenyésznek, kiterjesztve izmos gyökereiket, mintha vissza akarnák foglalni azt a földet, melyet az ipar és emberi kéz tőlök elrabolt. Nem sokára egy régi görög kolostorhoz értünk, melyet tébolydává alakítottak, s melyből a kilátás festői. A szirtes magaslatról a végtelen tenger látható, hatalmas árjai közepett a kis sziget zöld mirthusokkal befont ladiához hasonló; oly fris, oly költői e hely, hogy némileg megvigasztalódunk a szegény örültek során, kik e kies magányban töltik napjaikat, örökös merengésben, előttünk ismeretlen fájdalemak és remények közt.

Hazajövet szamaraink is sebesebben haladtak, az állatok természetes ösztönénél fogva. A kis szigetet megkerülve, az út még regényesebb lön, fűszeres növényillat vegyült a légbe, a fák vad eredetiségben tenyészve, sűrű lombjaikkal árnyékoz-

ták a kanyargó ösvényeket. Mirthusok és sötétzöld fenyvesek közt haladva, némán követtük vezetőinket. A természet benyomásai felülmulják a legelmé-
sebb társalgást s az ember vétkezik, valahányszor e néma csendet megzavarja ötleteivel. Minden nesz, minden szó félbenszakasztása a legszebb harmoniának. Fejünk felett a csillagos ég, változatlan, nyílt arczával, körülünk a fák lombjai beszéltek rejtélyes suttogással.

Mire haza értünk, már késő volt.

Holdsugár és tengercsattogás közt feküd-
tünk le, mi több egy juliusi éjszakán, ki tudna
ilyenkor aludni, hogy álmodjék!...

Ama napok, melyeket a szigeten töltöttem,
éltem legszebb, legköltőibb emlékei, studjuk tapasztalásból, miszerint a legboldogabb ember sincsen bővében azoknak.

Egy juliusi estének Prinkipó szigetén leirhat-
lan bája van: alig kötött ki az utolsó csolnak a
Marmora partjain, alig hangzott el az evezőrudak
csattanása, azonnal a bulbuk éneke vegyül a légbe
ezüst trilláival. Néha egy-egy elkésett vándor dala
viszhangzik, mely merengésbe ejt sajátságos bar-
bar melodiáival . . . . . Majd az éj homálya kivi-

láglik, s a kék ég még kékebb lesz; a bengali tűz hatása ez, melyet valamely szerelmes muzulman gyújtott kedvese tiszteletére . . . . . e látvány ki-alszik, elenyészik, de a láthatár koronként ismét földerül. mintha kifogyhatlan volna itt a szerelem . . . . .

Lelkesedésem tán túlragadott, igen sokat beszéltem saját érzeményeimről, gyermekes mulatságaimról; de önök meg fognak bocsátani, ha konstantinápolyi száraz vázlataim után e helyen a természet szépségei s a kedély benyomásai képezik tárgyamát; hogy is lehetne másként! Prinkipo a szerelem és költészet hazája.

Rövid itt mulatásom napi foglalatosságai kivonata a következőkben öszpontosúl: Korán reggel pompás tengeri fürdő után kirándulásokat tettem, a nap forróbb részét olvasással töltöttük, a konstantinápolyi hírlapokat pontosan kapva, hat óra felé ebédeltünk, néha számos s igen érdekes társaságban, a nap hátralevő részét kiki kénye és izlése szerint töltötte.

A történet megismertetett szép utitársnőmmel is, kinek korán elhunyt atyja franczia volt, mi megfejtí azt a zavart, melyet dicséretünkkel tud-

tunkon kívül okoztunk volt. Az ifju hölgy lelki tulajdonai felülmulták szépségét. Beranger dalai közt ringatva, jellemét a szabadság szelleme hatotta át, mely megneemesíti a keblet s annyi varázst kölcsönöz az ifjuságnak. Görög hazája megtanította a költészetre, mely Sapho húrjain nem rezgett el ama regényes völgyekből. A virágok legnagyobb gyönyörét képezték és szenvedélylyel üzte a fűvészetet. E tudomány nők számára van írva, kik legjobban értik a növények titkos életét, a szirmok és sejtszövetek finom alkotását és költőiségét. Gyakran kísértém őt a sziget virányos partjain, gyakran gazdagítottam gyűjteményét egy-egy ékes növénynyel a száraz bokréta helyébe. Önként érthetni, hogy merőben ismeretlennek mutattam be magamat, mintha soha sem láttuk volna egymást; de a nőket ritkán lehet megcsalni, ha még oly fiatalok is.....

Itt végződik szerény episodom, egyetlen egy, melylyel olvasóimat terheltem.

Alig két héti mulatás után elhagytuk a szigetet, árnyékos lombjaival és nyájas emlékeivel, még néhány napot töltendők Konstantinápolyban.

BÖNGÉSZET KONSTANTINÁPOLY UTCZÁIN ÉS KÖRNYÉKÉN.

Ha a megrázott fák tetejére pillantunk, akadunk néha egyegy gyümölcsre, mely véletlenül maradt rajtuk; de mely nem mindig a legroszabb és ízetlenebb. Így jár a turista is, ki valamely város nevezetességeit festvén, rajzát befejezettnek véli, midőn oly tárgyakon akad meg a szeme, melyek nem kevésbbé méltók a figyelemre s említésre, mint a gonddal keresettek. Mohó elbeszélésem közt a meglepések bőséges szüretje alatt versenyezve kínálgatóztak a változékonyság gyümölcsei, dúsan hevert a sok csudás és mesés benyomások halmaza: lássuk, mi maradt a tarlón? haladjunk végig Konstantinápoly utczáin böngészve!

Mi kétségkívül leginkább megismerteti egy nép műveltségét és erkölcsét, az irodalma; de fájdalom! részint munkám iránya, részint kellő ismeretek hiánya miatt e nehéz feladatról le kell mondanom.

Van még egy más tényező, mely nem különben fontos felvilágosításul szolgálhatna, s ez a játékszin. Kitalálták önök, s valóban nyújthatok kíváncsiságuknak ilyes valamit, a mi tágas értelemben hasonlít hozzája. A színpad, a mennyiben a természet maga az ő zöld lombjaival. kék boltozatával nagyszerű diszítmény, a mesterség némi közbevegyültével itt is feltalálható; de színészeket, ezeket a sorstól hányt-vetett papjait a fájdalomnak, öröme- nek és költésnek, honnan teremteni? hanemha fából!.... igenis, fából! rántsuk elő tehát drótfonalaikon, hogy sirjanak és nevéssenek, mint azok az élő lények, kik puhatolódzva s remegve lesik a közönség hangulatát, mely irántok gyakran oly irgalmatlan!

Hosszadalmasság kikerülése végett nem vezetem önöket e multságok színhelyére, csupán általános fogalmat nyújtandó, jegyzem meg, hogy a törököknél a bábok szerepeltetése kedvencz időtöltéseik sorába tartozik.

Az előadásokat nyílt helyen tartják, hol a muszulmanok törpe ülőhelyeken hömpölygő narghile-füst és csemegézés közben gyönyörködnek a kevesebb vagy több ügyességet fejtő bábokon, melyek, dicséretül legyen mondva, szerepüket mindig tudják. A mi a tulajdonképi színpadot illeti, képét néhány deszka és függönydarabok leleményes összeállítása által viseli; a világítás legolcsóbb, miután a hold szeszélyétől függ.

Több ízben láttam e papirból vagy fából készült automatokat, melyeknek beszédjét ugyan nem érthettem, de mozdulatjokról ítélve elég mulatságosnak találtam. Itt is, mint minden ilyes bohózatokban, többnyire valami nevetséges egyéniség vagy rászédett öreg ur kerül szőnyegre, kinek szarvakat raknak s ráadásul néha jól elpáholják, mire a közönség hangos örömkialtásokra fakad.

Sajátságos valami a nép jó kedve, ama szívből szakadt fris hahoták, melynek talismanját minden országban s minden osztály felett kizárólag ő birja. Lélektani kérdés, ha vajjon jól rendezett, felfogáshoz mért, komoly tartalmu, de tökéletes népszínművek által, melyeknek a legműveltebb irodalom sincsen bővében, érzékenységet és fogékonyságát le-

hetne-e felfokozni a fájdalom és megilletődés azon mérvére? vagy csupán a művelt osztálynak jutot-tak volna a könyük, s neki cserébe a kedély vidám hahotái s a tomboló öröm kitörései? . . .

A színészetről levén szó, csaknem feledém, hogy itt-mulatásom alatt tanuja valék néhány elő-adásnak is, hol csakugyan élő lények működtek, kik születésökre törökök vagy örmények voltak.

A torokhangon szavalt próza szüntelen nevetésre adott alkalmat, mintha Nestroy vagy a halhatlan Scholz szerepelt volna, azzal a különbséggel, hogy az auditorium nem tapsolt, hanem kiabált. Néha sajtáságos melodiáu dalok leptek meg, melyek monoton rythmusok daczára sem maradtak meg emlékemben. — A kik a török nyelvet gyökeresen értik, igen alkalmasnak állítják ilyen bohózatokra, hol a szavak különböző értelme és hasonlata ezer meg ezer szójátékra ad alkalmat; állítólag az író kevés korlátot szab maga elé, s merészségben mondhatni felülmulja Shakespeare mosdatlan kifejezéseit; a mi a mozdulatokat és mimikát illeti, fajtalan-ságban mindent túlhaladnak. A civilisatio legrejtettebb lakaiban vélnél magad, hová a rendőrség kémei nem hatnak, egy gyökig romlott társaságban, mely

a philosophia kételyeit vérébe szivta, az erényt kigúnyolja s a szemérem leplét eldobta. E látvány kétszeresen meglepő Törökhonban, hol az erkölcsöt rostélyok őrzik s a nők par force dressurát kapnak a hűségben.

Konstantinápoly utczáit meglehetősen ismerve és saturálva sajátásaival, még egyszer az összes benyomást akartam élvezni valamely távolabb pont-ról. Csak a madarak ismerik igazán egy vidék szépségét, csak ők fejthetnék meg az összes hatást, melyet a kanyargó vizek ezüst fonala, a zöld lombok teteje, a fényes kúpok csúcsa, a házak vonalai, a piacok tére, a sokaság zaja nyújt, ama labirinthus közepette, mit nagy városnak nevezünk. Szárnyak és léggömb hiányában Përa magaslatairól pillanték le, igaz, hogy e látvány festői; de onnan is csak a város egy részét szemlélhetém; az arany szarvat, melynek szépsége kifogyhatlan, mint a költészet varázsa; a távol hegyek kék vonalait, melyek elvesznek a végtelenségben, míg a felhőkkel összetévesztjük. Gyermeكدeden másztam a legmagasabb tetőkre, szerelmesként csüngtem e város képén, uj meg uj szépségeket fedezve föl, keblembé vésve kifejezését, vonásait, mint egy bájos hölgy emlékét,

ki költészettel és boldogsággal tartott, s a kitől válni kell.

Délután kirándulást tettünk Kadi-Keuiba, mely az ázsiai partokon, Stambullal szemben fekszik; e kis falu eredete a mythologia homályában vész el: első alapköveit Chalchas utódja építette a trojai háboru után; pompás sétahely és gyönyörű kilátást nyújt, akár Stambul haragos-zöld cziprusokkal benőtt ormaira, akár Konstantinápolyra pillantsunk, mely, mint saját bájain merengő nő, hajlik a tenger tükrébe.

Ismerősünk nem levén, egy kávéházban telepedtünk le, melyekkel Kadi-Keui bővölködik.

De kíváncsiságunk ezzel ki nem elégítve, rövidmulatás után a Bugurlu hegyét akartuk megjárni, mely Scutari mellett emelkedik. Egy talikat (kocsit) béreltünk, mely oda vitt. A török fuvar ellentéte a boyár-fogat villámgyorsaságának, valamivel lassúbb az öszvér lépésénél s csak valamivel gyorsabb a tehénénél, minek oka részint az út roszaságában rejlik. A keresztbe nyuló gyökerek és rendezetlen kavicsok egy táblabirót felráznának álmaiból; de a kényelmetlenséget és lassuságot bőven pótolja a vidék szépsége: a Hyder-Pacha-téren s a scutarii

temető czipruserdején végighaladva a Bugurlu hegy tövéhez érünk, kocsinkat számos fogatok és gyaloglók száma előzte meg; a muszulmanok száguldozó paripái, a cifra nők, a zajongó sokaság változatos látványt nyujtanak a szemnek; — végre a hegy legmeredekebb részéhez érve, hol a lovak hátra buknának, a tar ösvényeken gyalog haladtunk barátommal, rendre támogatva egymást. E hegy meredek, mint az erény útja, de jutalmazó, mint diadala; legfelsőbb csúcsára érve, pompás kilátás nyílik; mind az, a mit részletenkint bámultunk, a mi phantasiánkat meghatotta s a miről tollam egy könyvet irt, a szem egy pillanatban fogja föl, a panoráma egy sugárban özönlik előnkbe, az optika varázsa szemcsillagunkban összpontosítja.

A Bosphorus csillámló hullámaival, mely inkább folyamhoz hasonlít, a Marmora-tenger átlátszó kék vizei, a közben felbukkanó szigetek, s pázsitos partok zöldje, keleten Ázsia rónái, délre az Olymp, s mindenek felett Konstantinápoly magas kúpjaival, árbocterdejével, a távolság varázsába s az átlátszó lég fátyolába burkolva — — mind ez mennyei, elragadó!

A szem kéjelegve mereng, a lélek mohón él-

vezi e benyomásokat, szeretné részekre osztani, hogy minden napra jusson belőle, mint a boldogságot. ha felette nagy mérvben kínálkozik.

A nap forró heve nem bágyaszt, a lég megfrisül e magaslatokon, mint a tüdő, a mely beszívja.

Kirándulásunk péntekre, a törökök vasárnapjára esvén, a Bugurlu hegyet számos látogató árasztotta el; nők, kiknek ez kedvencz-helye, legtöbben voltak; a nők mindenütt fogékonyabbak a szép és költői iránt, mint mi férfiakul.

A meredeken lefelé haladva, mulattató volt a kenyelmes muszulmanokat akaratlanul szaladni látni, a fátyolozott nőket, kik kénytelenek voltak az idegenbe fogózni, hogy el ne bukjanak, vagy picziny lábukat el ne árulják; e jelenet a Vezuvra emlékeztet, hol szintoly humoristicus jelenetek fejlődnek a hegy hamvas oldalán, midőn ellenállhatlanul sikamlilik a gyakorlatlan, míg kormosan vagy sajátságos helyzetben csuszik a kevésbbé tar lávakiömlésekig. Szerencsére, hogy e tréfás események nem veszélyesek.

E Paul de Kock-féle jelenetek tán állandóbb hatással lettek volna reánk, ha Konstantinápolyi

mulatásunk ideje le nem járván, indulásunkra nem gondoltunk volna.

Számos ismerősök hiányában búcsut vevénk a hegyektől, a Bosphorus hullámaitól s az összes várostól — az ember szintoly nehezen válik meg attól a vidéktől és azoktól a tárgyaktól, melyek gyönyörködtették, érzeményei és benyomásai tanúi voltak, mintha barátjait hagyná el.

Mire a nap fejünk felett ragyogott, már Görögország partjai felé eveztünk, hogy ezt is elhagyva, a pálmák sejtelmes hazáját láthassuk....

TÖRÖKORSZÁG POLITIKAI HELYZETE ÉS HANYATLÁSÁNAK OKAI.

Ha az utas, kit sejtelmes vágya keletre vezet, végre teljesülve látja várakozását és Európa legszebb vidékén mulatott; ha Konstantinápoly emlékein merengve, még egyszer visszapillant: e bájos képek közé önkénytelenül egy sötét gondolat vegyül. s azt kérdi: miért kell e népnek elenyészni, e birodalomnak összeroskadni?

E kérdés támad a bölcselő valamint a felületes vizsgáló, a politicus valamint költő lelkében; mert ha van valami nagyszerű, a fejlődés az, ha van valami megható, az a hanyatlás. ....

A népek élete szijjasabb mint az egyéné, s ritkán vérzenek el friss sebeken, sőt többnyire hosszasan sínlődve hordozzák magukban a halál csiráját. De az orvosok, valamint a reformatorok, két lé-

nyeges hibába eshetnek, egyfelől a palliativ. más oldalról drasticus gyógyszer által. Első esetben összetévesztik a betegséget a kóranyaggal, az eredményt az okokkal, a másokban bonczkésők igen mélyen, igen rögtönözve metszi le a hibás részeket, hat be a véredényekig, hogysen az életerőnek ideje volna a sebet kigyógyítani.

Törökország e kettős műtét alatt vérzik: elenei rendszeresen nyujtják a mérget. melyet lassankint beszívott s mely átjárja minden porusait, barátjai felületesen és roszul tanácsolnak, saját orvosai kontár kezekkel ápolják.

Ha egy nép életerejéről akarunk következtetni, mindenek előtt organicus részeit kell megvizsgálnunk, s az eredeti ős erőt, melynek fennállását, terjeszkedését és hatalmát köszönheti. — Valahányszor e primitiv erő megszűnt működni és más tényezők nem lépnek helyébe, a nép szíverén halálos seb van ejtve, melynek előbb-utóbb csalhatlanul áldozatául esik.

Véleményem szerint elég lesz elmondanom az ozman birodalom gyors fejlődése és hatalma tényezőit, mert azzal egyszersmind hanyatlása önkényt fejlődő eredményeire is utalok.

Az újabb diplomaták pénzsmával ápolják Törökországot s mindenki felbomlását jósolja; de a kórjelek nem újak s a „beteg ember“ kifejezést, mely oly mindennapivá lett, Voltaire ejtette ki először.

Hogy tehát rendszeresen haladhassunk, pilantsunk a multba:

Keletről. honnan a meleg, az élet tényezője árad, Afrika pálmái alatt egy eszme támadt, egy eszme, mely gyulékony, mint minden, mi a lélek benső meggyőződéséből ered s a lángész kellemeivel nyilatkozik. E gondolat sugárzón fejlődött a veszély és diadal közepette: az első bátorságát fokozta, a másik hitelét biztosítá. — A próféta zászlói alá ezrenként sereglettek, s nem sokára egy ige hangzott keletről, egy parázs halmozódott e férfikeblekben, melyet az ellentállás ingere föléléstett s a harczok tusája lángoló tűzzé növelt. A gátot Európa veté, melynek torlaszain áttörve, a félhold megtörhetlen erővel haladt.

Ha Mahomed tanait vizsgáljuk, eredeti fejlődésökben is mindenütt az ellentállás benyomásait leljük bennök, melynek következményei veres fonalként vonulnak végig; folyvást fejtik ki, alakítják

át ama tanokat, miglen a positiv megtámadás s a fanatizmus megátalkodott szilajságáig fajulnak.

A föld rengett s Európát lávaként özönlék el a vad csordák.

Csudálatos! gyakran látjuk a civilisált népeket barbar fajok rohama alatt összeroskadni; de valahányszor e látvány megújul, soha sem a nyers erő magára vívja ki a diadalt, mint első látszatra gondolnók; hanem többnyire a lélek tompulatlan erejeufőtényező, egy vallásiige vagy más eszme, mely vérökbe szivárgott, képzeletökben gyökeret vert, s a melyet a civilizatio hiányában minden utógondolat és okoskodás nélkül elfogadnak.

A hatodik században elébukkanó mahomedánusoktól az arabs chalifátok romjain elágazó fajokig át-, s végre az ozmanokra tekintve, mindenütt a lelkesedés és erély diadalain ütköznek meg szemünk. — Európa keleti s nyugoti része lángba borul; e népet benső meggyőződése s a fanatizmus diadalról diadalra ragadja, mert a vallás political hite is egyszersmind, melyet nem csak védeni. de karddal és vérrel is elterjeszteni kötelek; a fatalizmus hősiek vakmerőségre ösztönzi s ez a csonkítatlan hit elég arra, hogy mindenütt diadalmaskodjék.

Uj vallások gyors terjedésének kétféle állapot nyújt kedvező körülményeket. Egyik az, midőn az erejét érezni kezdő, de benne nem eléggé bízó ész nem mer megküzdeni a reá elháríthatlanul tóduló erkölcsi nehézségek ellen. Másik, midőn sikertelen, vagy legalább fényes diadalt nem vívott küzdelmeibe már beléfáradt. Mindkét esetben támasz után lát, s ezt igazi vagy ámitó kijelentésben keresi. Egy harmadik esetet, mely az előbbi kettővel összetalálkozhatik, abban a korban lelhetünk, melyben az idők folytában elviselt támasz roskadozni kezd a teher alatt. A Mahomed hirdette vallásnak hely szerint mondhatni mindenik eset kedvezett. Innen magyarázhatni számtalan fajok beléolvadását is, melyek a keresztény vallás magasztosságáig föl nem vergődve, örömet fogadták el azokat az elveket, melyek testi gyönyörökkel kecsegtették s az erkölcs gyakorlatát bizonyos határozott formákban szabták ki.

Az Islam tagadhatlanul kényelmesebb a keresztény vallásnál, nem csak a keleti faj, hanem minden henye elme s durvább fogékonyságu léleknek, mi már magában elégséges egy faj uralmát megalapítani.

Alig egy rövid század alatt Indiától az atlanti tengerig lobogott Mahomed zászlója; a fényes győzelmek villámgyorsasággal terjedtek. Midőn a hódító sereg nyert diadalai után nyugodni s szunnyadni kezdett babérjain; midőn az egyik oczeántól a másikig nyúló tartomány egy rengeteg Capuává kezdett válni; ekkor az új faj — az ozmanok faja — fiatal friss vért folytata a petyhüdni kezdő erekbe. 1300-ban Ozman meghódítja Bithynia egy részét, fia Orchan és utána első Murat, a janicsárok teremője, már hatalmas csorbát ejtett a byzanci koronán, míg végre második Mahomed végkép véget vete uralmának. Hiába birkoztak Hunyadi karjai a hatalmas ellennel, hiába folyt volt annyi vér, Buda elesett — Kara Mustapha 200,000 emberrel mene Bécs falait ostromolni, mit ha a hős Sobiesky meg nem gátol. Európa s tán a félvilág más fordulatot veend.

Ez volt Byzancz megvétele után a félhold legvilágrahatóbb vállalata.

A török birodalom fényes győzelmeit megálapodás, végre hanyatlás követi. — Nehéz volna mindazáltal e három korszakot éles határvonalokkal jelölni; miután közben egy-egy új politikai vagy hadi nyeresemény, néha mult események visszahatásai

is megzavarják a bírálót, de végre is vannak momentumok, melyek döntő hatásuak.

A török birodalom megalázására szánt fegyvereket északon kovácsolta egy ember, nem a föld sötét gyomrában, mint Vulcan, hanem a lángész műhelyében: e férfi Péter czár volt!

A halál meggátlá terve kivitelében.

De a sors gondoskodik nagy emberek utódjairól, kik nyomdokait kövessék. Az emberi művek soha sem végződnek be, mert az eszmék kapcsolata végtelen s a haldokló hideg keze tudva vagy öntudatlanul, az előnek nyújtja azon fonalat, melyből a históriát szövik.

E sors által kiszemelt egyéniség Katalin, ama sajátos jellemek egyike, melyek a női szenvedély, a sovár gyönyörök és kábitó élvek daczára fenn tartják lelki és testi erejüket; kiknek a fűszeres méreg, a szerelem nyugtalan izgatottsága nem árt, mint tenger keblének a vihar, s kik más nap annál frisebben s redőtlen homlokkal ébrednek föl.

A czárnőnek két szenvedélye volt, melyeknek egyike magában elég az emberi szívet betölteni: a szerelem és dicsvágy....

Ha hosszú és változatos élete fonalán végig

tekintünk, ha e szenvedélyes és fogékony lélek titkos mélyébe tekintünk, Péter czár terveinek nyomdokaira találunk. Katalin e nagy férfi politikai pályáját tűzte mintául magának, tervein elmélkedett, szelleme nyomait követte lelke minden mozzanatában; de e mellett mégis eredeti volt. Van az utánzásnak bizonyos neme, mely oly nagyszerű, hogy megszűnik másolat lenni és teremetői becsét tulajdonithatni neki. Katalin sok részben úgy cselekedett mint Péter czár, de nem azért, mintha nem tudott volna cselekedni és gondolkozni, hanem azért, mert ezt az irányt tartotta birodalmára és trónjára nézve legczélszerűbbnek.

Péter czár titkos végrendelete mélyen visszhangzott a czárnő lelkében, a gondolatok megifjodtak, az eszmék friss formát öltöttek élénk phantasiájában, s a képlet, melyet női sovár képzelődése alkotott, édes melodiaként ömlött el lelkén.

Az eszme igen, szebb, csábítóbb volt, hogysem elrejthette volna második Katalin.

Az udvaroncok fennhangon hirdették már a tervet, mely nem volt más, mint a Feketetenger meghódítása és a görög birodalom helyreállítása.

A dicsvágy magában ingerlő, de e gondolat végrehajtásának egyszersmind költői varázsa van. A lehanyatlott Byzancz fényét visszaadni, a letört görög szobrokat. Phidias és Praxiteles márványemlékeit fölállítani. Hellás babérjaival koronázva, egy mesés múlt romjain uj hazát alkotni! volt valami e gondolatban, mire kevésbbé szenvedélyes és fogékony szív is fölgyladt volna.

Mindezt mellőzve, a dolognak komoly oldala is volt, miután a Pontus Euxinus meghódítása oly nyeresemény lett volna, melynek fontos következményeit senki sem vonta kétségbe. Birtoka tagadhatlanul Konstantinápoly kulcsa volt; hajói három világrész kincseit cserélhették volna ki s egy félvilágnak osztogattak volna parancsot. Mind ez igen merész és költői álmom volt, de a valótól nagyon eltérő — A Pontus Euxinus régi idők óta zárva volt az azovi vizekig mind Európa mind Ázsiára nézve, s csupán török hajók evezhettek háborgó hullámain, sőt mi több, egy bátor harcziás nép, a tatárok chinai fal gyanánt tolultak az orosz vágyak és ábrándok közé.

Igaz, hogy Törökország a Feketetengernek e tájon roppant fontosságához mérve kevés hasznát

vette, a kereskedelem, mely felvilágosodott s érdekeit felfogó kormány alatt világra ható lehetett volna, kevés számu török és görög hajókra szorult, hol megfosztva minden szabadabb lendülettől, egy számítás nélküli despotai rendszer következtében sinlödve tengődött. A hajókázás mestersége maga a genuaiak utolsó vitorlájával együtt tűnt el, és a hajósok csak remegve és Istenhez fohászkodva mérészkedtek a Pontus Euxinus háborgó vizeire. A tapasztalatból és tudományból merített gyakorlat még nem volt a nemzetek közös tulajdona, a tenger határait és kiterjedését sem ismerték még matematikai pontossággal; semmi sem vezette a hajóst biztos kézzel és alapos számítással a terjedelmes vizek síkján, melyek rejtélyesek voltak, mint a jövő, és feneketlenek, mint a sír. De ha kereskedelmi tekintetben a legszomorubb jelek mutatkoztak is, a Feketetenger titokteljes árja, a Bosphorus és Dardanellák szorosai hűségese, csaknem megtámadhatlan őrei voltak a „Magas portá”-nak, melyeknek oltalma alatt az ulemák nyugodtan és bizony képzelték magukat, mint az a görög pap, ki Byzancz megvehetlenségétől áthatva, a vár ostroma közt halat főzött.

A czárnő tervei ezalatt érlelődni kezdtek, a krimiai hadjárat 1736-ban első, habár közbenjáró jelensége volt e czélok fejlődésének és Perekop megvételeével végződött. De a tatárok új erőre kapván, nemzeti büszkséggel harcoltak, míg végre a szintoly hősie mint vitéz jellemű Ghirai khan alatt megint vereséget kaptak. Itt fejlődik az ozman birodalom szerencsétlensége, mint egy önző és számítás nélküli politika eredménye.

Nagy Péter felfedezte az Achilles-sarkot, második Katalin merész kézzel sebezte.

Törökország a lengyel ügybe elegyedvén, hadat izent a czárnőnek 1769-ben.

A következő évben három orosz csapat indult az ellenségeskedés megkezdésére, s a büszke czárnő egy manifestumot bocsátott Európához, harczias és diadala felől nem kételkedő nő önbizalmával.

Nem czélom e hadjárat részleteit festeni, bár minden eseményeiben vég nélkül érdekes.

Mig e három vezér: Gallizin herczeg, Weimarn és Romanzov gróf, Muszkaország érdekében küzdött, a czárnő pétervári kastélyában ábrándozott világhódító tervein. Sovár lelkének a jelen igen szűknek tetszett s egészen a jövő sejtelmes re-

ményeibe kapaszkodott; agyát egy gondolat foglalkodtatta, képzetét egy eszme kecsegtette; a mi még fennmaradt idejéből, a szerelemnek szentelte.

Ez időben a deli Orlow gróf birta Katalin szívét, e szenvedélyes, változékony szívet, e korlátlan lelket, mely erejének önérzetében oly nyájasan simult a grófhoz és hódolt akaratiának. Ez a gyöngéd engedékenység, ez a csaknem védtelen hódolás egy különben büszke és férfias lélek akaratiának, mely az olykori gyöngeséget változatosságnak nézi, önkéntes beléegyezése vala.

Orlow György deli férfiú volt, kinek athletai termete az erő költőiségét tüntette elő, és szabályos vonásai a férfias szépség tökélyét fejezték ki.

De a czárnő a mythologiai istennőkhez hasonlított, kiknek egy szív nem elégítette ki ábrándjait, egy szenvedély nem tompította vágyait s kik örök ifjúsággal és halhatlansággal fölruházva, rendre kéjelegtek az emberiség bájain. Egy futó percz, egy kegyes pillantás elég volt arra, hogy az ifju Potemkinnal sejtessen, hogy tán ő is juthat kedvező alkalomhoz, mely szerencsáját megalapítandó, Katalin kegyenczévé emelné.

Potemkin már is tetemes kitüntetésben részesült, mit oly jellemek közönyével fogadott, kik a sorssal mindaddig ki nem békülnek, míg céljokat, bármily merész legyen, el nem érik.

A megkezdett harcz e közben szerencsésen folyt az oroszokra nézve, Romanzow a Dunán átkelve. szép győzelmet vívott a tatár és török sergen; — egy rögtönzött sietséggel kiegészített és fölszerelt hajóraj Orlow gróf vezetése alatt az Archipelagus vizein megjelenve, Cseszménél a török flottát 1770-ben semmivé tette. Ezt véres harczok után a tauri félsziget meghódítása követte, mely kilátást nyitott a Feketetengerre és Törökország szíverén az első hatalmas döfést ejté.

Következő évben harmadik Mustafa uj erővel folytatta a hadakozást, de Romanzow újból megverte. A győzelem hírét Potemkin vitte a czárnónak. Az alkalmat felhasználta, Orlow grófot megbuktatta s célját elérvén, Katalin elismert kegyencze lön.

A foksáni és bukaresti békekisértnények sem vezetvén célhoz, a hadakozások újból megkezdődtek, közben-közben kedvezőbb fordulattal a törökökre

nézve, miután Silistria az ostromot siker koronázta bátorsággal visszaverte.

Vannak helyek, melyekhez nemzeti dicsőség és bátorság csatolvák: ilyen Silistria.

Az orosz fegyverek szerencséje mintha hátat fordított volna, a félhold ragyogóbban sugárzott, de végre is csak hamvadé mécs pislogása volt.

Romanzow átkelt a Dunán és szétverte a törököket. E fontos és fényes győzelem eredménye a kajnardzsi békekötés lőn 1771. július 16-án, mely egyszersmind alapja lőn az oroszok uralmának a Feketetengeren.

Az akkori politika, főleg a török kormánynál, még nem állott azon a fokon, a melyre a diplomatia újabb időkben oly mesterségesen fejtette, az állambölcsesség szemmel látható és kézzel fogható eredményekkel foglalkozott s kifelejté számításaiból a morális tényezőket, melyek egyelőre kevésbé szembe-tünő következményeikkel és közbevetett befolyásaikkal oly mélyen hatnak az államok szervezetére. A kajnardzsi békepontok kevés territorialis nyerménynyel gazdagították Muszkaország földabroszát, de annál nagyobb befolyást biztosítottak számára a török provinciákon. Az itt-ott megtartott erősségek

az ozman birodalom küszöbei, melyeket az oroszok kedvező alkalommal átléphettek, Kinburn, Azow, a Feketetenger kulcsa volt. Azon vallásos befolyás, melylyel Oroszország a moldva és oláh földre hatolt, mind megannyi hatalmas ágai voltak annak a törzsöknek, melynek élelmes gyökerei az ottoman porta talpkövei alá nőttek. A török kormány e tompa sebeknek még csak sajgását érezte, de Katalin Potemkin csókjai közt lelkesülve gondolt e fontos vívmányokra.

A krimiai tatárok fölszabadulása a török kormány alól, s az a korlátolt függetlenség, melyet a kajnardzsi békekötés biztosított nekik, ravasz és előreszámitó intézkedése volt a muszka politikának, melynélfogva befolyását a félszigeten s a fejedelem személyén gyakorolhatta.

A porta e közben át kezdé látni veszteségeit s a békekötés messzeszolgáló következményeit. Szabad kezet engedett a czárnőnek s Törökhon legfontosabb érdekeibe vágott. A kajnardzsi békekötés nyomasztóan hatott reá, mint egy gyöngye perczben észrevétlenül kilopott győzelem. — Midőn e botrányos szerződésnek, melyet könnyelműen és gondatlanul irt volt alá, igazi értékét sejteni kezdte, meg-

tartására semkedve sem őszinte szándéka nem volt. A krimiai bujtogatásokon kezdé az ellenhatást, miket nem sokára a békepontok nyílt megszegése és háború követett.

De Muszkaország ezalatt minden előnyeit fölhasználva, a kezében levő erősségeket hadi lábra helyezte, a Feketetenger két világrész vállalatainak nyílt meg s a kereskedelem roppant jövője, minden haszna és gyümölcse kecsegtette Oroszhont.

A cárnő Moszkauba utazott, hol ünnepélyek mulattatták; Potemkin kegyenczi állásában vetélytárs által fenyegetve, hogy hatalmát más uton biztosítsa, befolyást szerzett az államügyekre. II. Katalin kedvencz eszméje Konstantinápoly volt, gondolatjai feszülten szegződtek e város kupjaira; Péter czár végrendelete, a ferney remete ékesenszóló tolla, kegyenczei és saját dicsvágya, minden e terv végrehajtására unszolta. Egy orosz s egy görög császárság fölállítása divatos beszéd tárgyává lön.

Potemkin terve Krimia meghódítása volt, minek sikerülése meg fogná nyitni a Feketetenger kapuit.

A háboru megkezdésére a krimiai belvillongások és Sahim khan Oroszországhoz intézett segéd-

kérése nyújtotta, az okot, ki török befolyás által trónját elvesztvén, megfutamlott.

Nem czélom e harcok részleteit festeni, csupán az eredményekről szólok, melyek következendőkben pontosulnak össze: a khan visszanyervén trónját, a kajnardzsi békekötést megerősíték, sőt Muszkaország részére új kedvezményekkel pótolták. Az orosz most még szabadabban működhetett a Feketetengeren. Lemondott egyelőre Krimia felletti uralmáról; de a nép életereje meg vala törve s épen ez volt politikai törekvésének fő rugója.

Az orosz politica hagyományos iránya s második Katalin világhódító tervei azonban nem szűntek meg. A háboruszünet nemhogy az álom zsibbasztó állapotjához, de még a nyugalom ideiglenes tétlenségéhez sem hasonlított. Muszkaország szuronyai pihentek, de a czárnő lelke ébren volt, és a diplomatia minden fegyvereit igénybe vette, hogy passiv nézőket s ha lehetséges, szövetségeseket szerezzen. Rendre kísértette meg József császár, a porosz király, sőt Anglia és Franciaország követeit is. — Az akkori politikai érdekek tömkelege kisebb nagyobb mértékben elősegítették e kísértményt s Katalin bámulandó ügyességgel ragadta föl a kü-

lönböző érdekek s remények fonalait. A német császár a római birodalommal kecségtették, a porosz királyt Austriávali feszült viszonya tartotta sakban, Anglia és Franciaország. bár ha természetes politikai irányuknál fogva paralizálni törekedtek Poroszország terjeszkedését, egy-egy cél végrehajtására segédkezet nyújtottak olykor öntudatlanul.

Sahim-Girai khan európai s főleg muszka szokásoknak hódolva, e hajlamot annyira vitte, hogy még öltözetben is muszka volt, s levetvén nemzeti büszkeségét, orosz ezredesi rangot kért a czárnőtől. Kormányá annyira elkeseríté a népet, hogy nyílt lázadásban tört ki ellene.

A khan utolsó fejedelme volt e vitéz fajnak, melyet annyi véres harcz félig megtört; de a népek önérzete haldoklásuk perczében sem alszik ki s megbosszulja magát fejedelmén, nemzeti méltósága romjain. E hangulatot török bujtogatások gyámolították, Sahim-Girai Tagenrogba menekült.

A percz elérkezettnek látszott Potemkin terve kivitelére, a hadi készülétek megkezdődtek. E hadjárat eredménye nem csupán Krimia meghódítása, hanem mondhatni, e tatár faj kiirtása volt. A

harczas, vitéz nép ezrenként vérzett el, és harmincz-ezer ember halálhörgése közt szállt sirba nemzeti önállósága. A gyöngé khan muszka kegyelemdíjjal cserélte föl fejedelmi állását; — a czárnő pedig manifestum által tudatá Európával e fontos eseményt. Atyáskodó czéljait fejtegette benne, holott egy nép halálát kellett volna hirdetnie a nemzetiség sirján, a miért semmi sem nyújthat kárpótlást s minden mentegetődzés felesleges, sőt fanyar gúnynyá válik.

A konstantinápolyi békekötés, melyet 1783-ban a felek kölcsönösen megerősítettek, Oroszország részére teljesen szabad hajózást biztosított a Feketetengeren, a Dardanellákon, valamint az Archipelaguson, és kereskedése szintén korlátlanul terjeszkedhetett mind szárazon mind vizen. Krimia önállósága megszűnvén, muszka uralom lépe helyébe s Törökország elismerte. A Feketetengeren muszka hajók eveztek s muszka lobogók alatt Európa majd minden népei szabadon folytatták kereskedelmi üzleteiket, azon a vizen, melynek féltékenyen őrzött medre egykor oly tilos volt, mint a hárem küszöbe.

E fontos vivmányokban látjuk Törökország hanyatlásának már tetteleg kifejezett bizonyítványát. Ebből fejlődött egyszersmind az európai hatalmas-

ságok tisztult nézete és vergődött political elvvé, melynélfogva Törökország jelen fennállásának támogatása political szükség gyanánt tűnik föl az egyensuly fenntartására.

Második Katalin világhírű taurisi körútja költői illustratioja az orosz győzelmeknek. Potemkin, ki urnőjét papir-színfalakkal s mesterségesen utánzott házakkal és helységekkel gyönyörködtette, Sebastopol öblében egyszersmind oly hadi rajjal lepte meg, mely csakugyan nem papirból készült, s mely huszonöt hadihajót számlált.

Oroszország azonban készen állott a harczra, s előbbi nyereményeivel meg nem elégedve, már fennhéjázó hangon kért egy kikötőt Konstantinápoly közelében, görög templom építhetését és szabad vallási gyakorlatot a városban. Untalan követeléseivel elkésértvén a portát, hadat izent. Ezt a háborút Törökország veszteségei jellemzik: vereséget kapott szárazon és vizen; a jassyi békekötés Muszkaország határait a Dniszterig terjeszté.

Törökország magára és elhagyatva vivta e kétségbeesett harczot, melyet negyven hadihajóval kezdett s csak romjaikkal maradt. Katalin czárnő már ekkor nyolcz sorhajóval dicsekedhetett a Fe-

ketetengeren, melyeknek mindegyike hetven — hetvennégy ágyúval volt felszerelve, ezenkívül tizenkét fregát s két száz salupp állott rendelkezésére.

A czárnő merész álmai tehát csakugyan nem voltak oly alaptalanok és sovár képzelete a valóból meríthetett volna új táplálékot, ha a halál ezt a szenvedélytől izgatott nyugtalan éltet ki nem oltja.

Czélom sem a törökbirodalom. annyival inkább Muszkaország történelmének rendszeres körrajza; csupán némely főbb esemény kitüntetése, melyek Törökhon benső ereje és önállósága hanyatlását bélyegzik. Ez okból számos eseményt mellőzve, Miklós czár tetteiben dús és erélyes kormányja vonja magára mindenek felett figyelmünket.

Muszkaország és mindig csak Muszkaország ötlík szemünkbe, valahányszor Törökhonról van szó. Midőn a sors a népek jövője felett rendelkezik, mérlegebe gyakran két különböző érdek súlyát dobja, mely egymást paralyzálja vagy felülmulja, melynek ösztönszerű vagy kiszámított tusáiból az egyik fél mint győztes, a másik halálos sebekkel jön ki. De ez az élethalálharcz nem mindig elkerülhetlen okból ered, nem csupán a viszonyok tarthatlansága s két birodalom földtéri fekvése vagy szomszédsága

idézi elő, hanem gyakran a nemzetek geniusza, iránya és jelleme szabja ki feltételeit.

Oroszország első tekintélyes mozzanata az ottoman birodalom határain nyilvánul; holott a tözsomszédja Ausztria, mely általa legtöbbet szenvedett, elein önző közönnyel nézte a magyar védfalakon csapkodó hullámait, később habozó politikájánál fogva inkább védállásba helyezte magát, és soha sem fogta föl elhivatását, melyet a civilisatio és legtermészetesebb érdekei szabtak elébe.

Sándor halála után az orosz politika, melyet e jelige: „béke minden áron“ némileg korlátolt, új erővel fejlődött czélja felé.

Miklós czár trónraléptét a forradalom rázkódásai hirdették s mint zivatarban edzett cser, terjeszté uralmának gyökereit a muszka állam legbensőbb rétegeibe. A korlátlan uralom legveszélyesebb diadala csalhatlanul az, midőn az önkény megszűnt egy uralkodó szeszélye lenni és változatlan politikai elvvé vergődött; e roppant hatalomhoz járult az a befolyás, mely a muszka és görög vallás csaknem közös eredetén alapul, végre Cancrin rendszere, mely az egyesek pénzerejét az állam pénztárába központosítja, minélfogva az orthodox császár kezé-

ben tartotta mindazokat az eszközöket, melyek a statusélet legfőbb tényezői s melyekkel abszolút uralkodó valaha rendelkezett.

Törökország belső életerejének hanyatlása forradalmak és belháborúk által naponként szembe-
tűnőbb lett.

Mehemed Ali a portától csaknem független állásba helyezé magát.

A görög forradalmárok titkon szőtt felkelési tervöket már rendszeres uton érlelték — Serbia leplezetlen merészséggel támada föl.

Ennyi balszerencse és vész közepette a török birodalom belső életerejét egy bár elvileg helyes, de végrehajtásában hibás és helyrehozhatlan esemény veszélyeztette: Mahmud szultán, ki a görög felkelés miatt már annyi veszteséget szenvedett, rakoncátlan sergeinek kicsapongásain orvoslandó, egy csapással véget vete a janicsároknak; e historiai esemény, mely következeiseiben oly beláthatatlan, megfojtá a nemzeti lét legbensőbb csiráját, egy barbár nép jelleméből fejlődő erély működését, mely ha gyakran tévesztett, de lényegében csudaerejű volt. Mahmud szultán reformatori szándékában megfélekezett az időről és célját egy véres harcz dia-

dala eredményével vélte elérni; életbevágó reformok nemcsak időt, de mindenek felett békés fejlődést igényelnek, a szultán a harcz közepette hajtá végre a drasticus műtettet, fosztá meg népét a szilaj lelkesedés varázsától, a nélkül, hogy egy jól rendezett állam szilárd talpkövével pótolhatta volna.

Mind az, a mi Törökországot érte, elhanyagolt hibák, vagy elsietett kisértmények gyümölcse.

A navarini ütközet, Göröghon fölszabadulása, s végre a muszka befolyás és terjeszkedő hatalom senkit sem lepnek meg.

Az újabb idők ismeretes eseményei senkit sem ringatnak új reményekbe Törökország jövője iránt.

Az idegen befolyás, mely az ottoman trónt fenntartja, egyszersmind talpkövéét ásta alá, a különböző érdekek minden erejét paralyzálták s e beteg testnek össze kell roskadni.

A kérdés nehézsége inkább abban áll, hogy miként történjék a felbomlás; de ha ezt a modern állambölcsesség ki is találná, mindig fennmarad ama nagy problema: hogyan lehessen e romokat az emberiség és civilisatio érdekében újra szervezni? . . . .

A nemzetiség elvének alkalmazása csaknem kivihetetlen oly birodalomban, hol a különböző fajok ezt az eszmét önként fel nem karolják; de ha nemzetiség hazafiasság nélkül képzelhető volna is, önállóságra szellemi műveltség, vagy ennek hiányában legalább erős kapocs s ennek erején compact összetartás kívántatik, mely hiányzik.

Tagadhatatlan, hogy a vallás jelenleg legátalánosabb kapcsolatot képez a nem-mahomedán fajok közt, de egy ily alapra fektetett birodalom a szétporlás magvát rejtene magában s a civilisatio és cultura első lendülete megingatná, a nemzetiség szorosabb értelmének kifejlődése semmivé tenné.

Némelyek a historiai jogok tekintetbevételét ajánlják, s valóban ennél biztosabb s állandóbb formát sem a sufrage universel szemfényvesztő ámitása, sem az annexio divatos ollója s férczelő tüje nem szabhatna.

Mindenesetre ohajtanunk kell, hogy Törökország a jóllét, kereskedelem és ipar forrásává váljék, de Konstantinápoly akár európai uralkodó osztályrészeül essék, akár szabad kikötővé legyen, elvesztendi varázsát a turista és költő előtt, ki romjain a mesés és csudás benyomások hatását hasztalan keresendi!...

LAUFFER VILMOS, könyvkiadó-hivatalában

Budapest, IV. kerület új világ-utca 19. sz. a.

következő érdekes művek megjelentek és kaphatók:

Benedikti József. Nilusi emlékek. Uti benyomások Kairótól Philosig. Bevezetéssel ellátta Vajda Victor. Négy fametszetű képpel

Ára 2 frt 50 kr.

Tartalma: Egy új világ. — Nilusi út. — Cassi de Khaire.

— A vendégek névsora. — Elindulás Khairóból. —

A harem hölgyei. — A Khedive anyja. — A szabadban.

— Villás reggeli. — Kikötés Bedrechynben. — Karaván.

— Deczember harmadika. — Krokodiletelepek. —

Szárnyasok tanyája. — Gazdasági eszközök. — Földmívelés.

— Budrigh helysége. — Fekete Kacsák. — Az első

krokodil. — Szinth. — A bazár és fegyverei. — A ramadan ünnepe.

— A hajó legénysége. — Kigyóevők. — Az őrző.

— Tűzevők. — Decemb. 4. — Egy vélt hajótörés.

— Vallási gyakorlat. — Dumhálmak. — Szuliáth.

— Országos fog-és fenyítőház. — A foglyok ruhatára.

— Krokodil vadászat s a többi. Négy fametszetű képpel.

Ára 2 frt 50 kr.

Szendrőlé Geöcze István. Utazás Braziliába és vissza.

2 kötet 1 frt 80 kr.

Hámos Gusztáv és Kubinyi Lajos, Uti jegyzetek Nyugot-európa fővárosaiban 1852/3-ban

1 frt.

Heckenaszt-Bajza Lenke. Nyugot-Európa. Uti levelek.

1 frt 20 kr.

Menyecskék könyve. Adomák és apró történetek gyűjteménye a menyecskék mulattatására tisztelőik okulására.

Összeszedte egy „Rokkant huszár“

1 frt.

Nayad. Fürdői album. Szerkeszték Balázs Sándor, Huszár

Imre és Rózsaági Antal

2 frt.

Rósty Zsigmond. A „Tatárjárás“ történelme negyedik Béla

király idejében

1 frt 12 kr.

Sue Jenő. Párisi titkok. Regény, francziából fordították

többen. 15 kötet

12 frt.

Szemere Bertalan. Utazás külföldön. II. kötet. Nagy

Britania s'Irland, Németalföld. Belgium, Rajnavidek,

Helvetzia. Budapest 1852.

1 frt

LAUFFER VILMOS, könyvkiadó-hivatalában

Budapest, IV. kerület új világ-utca 19. sz. a.

következő érdekes művek megjelentek és kaphatók:

Thaly Kálmán. Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok a XVI. a XVII. századból. 2 kötet 4 frt.

Torkos László. Az ifjú küzdelmei. Dramatizált allegoria hat képben. A Kisfaludi társaság által dicséretre méltott mű. 80 kr.

Varróti emlékiratai. Humoristikus elbeszéléseket tartalmazva. Közli Hang Ferencz. 1 frt 50 kr.

Xántus János. Levelei Éjszakamerikából 3 frt 18 kr.

— — Utazás California déli részeiben. 3 frt 20 kr.

Pap Dénes. Parlament Debreczenben 1849-ben 2 kötet. 4 frt.

Potemkin Ödön, 1849. évi magyar hadsereg feloszlásának okai az aradi és temesvári táborzással. 1 frt 80 kr.

Szalay László. Második Rákóczy Ferencz bujdosása I. kötet. 1. és 2. füzet. 2 frt 40 kr.

— — Erdély és a porta. 1557—1587. 3 frt.

Tabódy József. Munkács multja és jelene Magyarország történetében. XII kömetszettel 1961 3 frt.

Télfi János. Magyarok őstörténete. Görög források a scithák történetéhez. 1 frt 20 kr.

— — Athén harmincz zsarnoka. Regény egy kötetben. Füzve. 1 frt 80 kr.

Thaly Kálmán. A nagyszombati harc. Hadtörténeti epizód a kuruczvilágból. Kömetszetű csata-térképpel. Tol-dalékul a győrvári harc. 1 frt 50 kr.

— — **Rákóczy-tár.** Történelmi érdekű naplók, emlékiratok, levelezések, pátensek, hadi szabályok, országgyűlési dia-riumok és törvényczikkek gyűjteménye. II. Rákóczy Ferencz korához.

I. köt. (A széchenyi országgyűlési tábor könyomatu térrajzával.) 3 frt 50 kr.

Ugyanaz II. kötet tartalma:

Székesi gróf Beresényi Miklós levelei, B. Károlyi Sán-dor. 1703—1711. A gróf Károlyi-nemzetség leveltárában levő eredetiek után. Szerző arcképével. 3 frt 50 kr.